1, Die drei ersten reden sind von einem Mönch Eusebius zu Alexandrien.

2, aecht sind

a, die dogmatischen fragmente p 36–41

b, die exegetischen ——— p 45/49.

c, aus den Catenen ——— p 46–51.

d, die exegetischen ——— p 187/9.

3, Die Stücke aus der Catene zum Johannes p 52–56 sind von Eusebius von Caesarea.

Dem Eusebius Emesenus gehören noch was Thilo p 62/9 weiter anführt

EUSEBII EMESENI

QUAE SUPERSUNT

OPUSCULA GRÆCA,

AD

FIDEM CODICUM VINDOBONENSIUM
ET EDITIONUM DILIGENTER
EXPRESSA

ET

ADNOTATIONIBUS HISTORICIS ET PHILOLOGICIS ILLUSTRATA

A

Jo. Christiano Guilelmo Augusti,

PHILOS. ET THEOL. DOCT. EJUSDEMQUE IN UNIVERSITATE BORUSSICA RHENANA P. P. O. P.

ELBERFELDI,
IN BIBLIOPOLIO HENRICI BUESCHLERI.
1829.

BONNAE, TYPIS HENRICI KNIRENSCHILDI.

VIRIS

SUMME VENERANDIS ET DOCTISSIMIS:

Ant. Guil. Petro Mœller,

PHILOS. ET THEOL. DOCT. AUG. AC POTENT. BORUSS. REGI A CONSILIIS IN CONSISTORIO REG. MONASTERIENSI, REL.

Henrico Middeldorpf,

PHILOS. ET THEOL. DOCT. HUJUSQUE IN ALMA UNIVERS. VIADR. VRATISLAVIENSI P. P. O. REL.

Fr. Godofr. Chr. Luecke,

PHILOS. ET THEOL. DOCT. HUJUSQUE IN ALMA UNIVERS. GEORG. AUG. GOETTING. P. P. O. REL.

COLLEGIS OLIM CONJUNCTISSIMIS,

AMICIS AETERNA PIETATIS MEMORIA COLENDIS

HASCE EUSEBII EMESENI RELIQUIAS

D. D. D.

EDITOR.

EUSEBII EMESENI

QUAE SUPERSUNT

OPUSCULA GRAECA, AD FIDEM CODICUM VINDOBONENSIUM ET EDITIONUM DILIGENTER EXPRESSA.

ἕτερον προσδοκῶμεν; (Matth. XI, 3.) *καὶ ἐλθόντων αὐτῶν καὶ κομισάντων τὴν ἀπόκρισιν, ἰδὲ, Ἡρώδης πέμψας ἀπεκεφάλισεν τὸν Ἰωάννην ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ. Καὶ πληρώσας τὸν δρόμον ὁ πρόδρομος, παρεγένετο πρὸς τὲς κατακλείστες ἐν τῷ ᾅδῃ. Καὶ θεασάμενοι αὐτὲ τὴν αὐγὴν τὲ λύχνε ἐγνώρισαν αὐτόν· καὶ ἤρξαντο περὶ τὲ ἡλίε τῆς δικαιοσύνης ἐρωτᾶν αὐτὸν, εἰ δ᾽ ἄν εἶδεν* *) *τὸν λύχνον τὲ κόσμε Ἰωάννην καὶ παραμυθία αὐτοῖς γέγονεν. ἔγνωσαν γὰρ, ὅτι καὶ ἡ τὲ ἡλίε τῆς δικαιοσύνης παρεσία ἐγγύς ἐστι. ὥσπερ γὰρ τῆς νυκτὸς πληρωθείσης καὶ τῆς ἡμέρας αὐγῆς* **) *ἀρχομένης, προτρέχει ἑωσφόρος ἀςὴρ μηνύον τὴν τὲ ἡλίε παρεσίαν· ἕτως καὶ Ἰωάννης ὡς πρόεδρος ἔδραμεν εἰς τὸν ᾅδην λύχνος ὑπάρχων· καὶ ἐμήνυσεν τοῖς ἐκεῖσε, ὅτι ἔρχεται ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐξάξει ὑμᾶς* [vel *αὐτὲς*] *ἐκεῖθεν. Τότε ἀκέσαντες οἱ ἐν τῷ ᾅδῃ πρόεδραμον τῷ Ἰωάννῃ λέγοντες· παραγίνεται ὁ κύριος ἐνταῦθα. πολὺς γὰρ ἀπελπισμὸς κατέχει ἡμᾶς. εἰ ἄρα ἔρχεται λοιπὸν καί ἀπαλάττει ἡμᾶς τῆς θλίψεως ταύτης, ἐπληρώθησαν τὰ προφετευθέντα εἰς αὐτόν.*

Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰωάννης ἐπηρώτα τὲς προφήτας λέγων. παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀπαγγείλατε, τί ἕκατος ὑμῶν προεφήτευσεν περὶ τὲ κυρίε, ἵνα καὶ οἱ ἐν τῷ ᾅδῃ ἀκέσαντες εὔθυμοι γίνωνται.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ προφήτης Δαβὶδ εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι ἐκ τῶν οὐρανῶν ἔρχεται καὶ εἶπον. καταβήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡς ἡ σταγὼν ἡ στάζεσα ἐπὶ τῆς γῆς ***). *ἐπειδὴ ὑετὸς καταβαίνων ἐπὶ ἐρίῳ ὲκ ἀποτελεῖ ψόφον.*

Καὶ ἀποκριθεὶς Ἡσαίας εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι μέλλει ἐκ

---

*) Ita legendum putavi, cum scriptio codicis: *οἶδαν* nullum praebeat sensum.

**) Ita reposui pro *λύπην*.

***) Ex Psalmo LXXII, 6. [al. LXXI, 6.], ubi tamen textus receptus habet: *ὡσεὶ σταγόνες στάζεσαι ἐπὶ τὴν γῆν.*

παρθένε γεννᾶσθαι καὶ εἶπον· ἰδὲ, ἡ παρθενος ἐν γαςρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱὸν· καὶ καλέσεσιν τὸ ὄνομα αὐτε Ἐμμανεὴλ *).

Ἄλλος προφήτης εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι μέλλει ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶσθαι καὶ εἶπον· καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰέδα οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰέδα, ἐκ σε γάρ μοι ἐξελεύσεται ἡγέμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν με τὸν Ἰσραὴλ **).

Καὶ ἄλλος προφήτης εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι εἰς Αἴγυπτον κατέρχεται καὶ εἶπον ὡς ἐκ προσώπε τε πατρὸς αὐτε· ἐξ Αἰγύπτε ἐκάλεσα τὸν υἱόν με. (Hos. XI, 1.)

Ἄλλος προφήτης εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι ἀντὶ τῶν δώδεκα πατριαρχῶν δώδεκα μαθηταὶ μέλλεσιν διακονεῖν αὐτὸν, καὶ εἶπον· ἀντὶ τῶν πατέρων σε ἐγεννήθησαν οἱ υἱοί σε ***).

Καὶ ἄλλος ἀποκριθεὶς εἶπεν· ἐγὼ καὶ τὰ θαύματα, ἃ ἔμελλε ποιεῖν, ἔγνων καὶ εἶπον· τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν καὶ ὦτα κωφῶν ἀκέσονται. τότε ἁλεῖται χωλὸς ὡς ἔλαφος καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων (Jes. XXXV, 5. 6.). Καὶ πάλιν, ὅτι τὰ σάββατα αὐτῶν ἔμελλεν καταλύειν, ἔγνων καὶ εἶπον· τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα ἐμίσησεν ἡ ψυχή με †).

Καὶ ἄλλος ἀποκριθεὶς εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι τριάκοντα ἀργύρια μέλλει λαμβάνειν Ἰέδας, καὶ προδιδόναι αὐτὸν, καὶ εἶπον· ἔστησαν τὸν μισθόν με τριάκοντα ἀργύρια (ἀργυρες. Zachar. XI, 12.).

Καὶ ἀποκριθεὶς Ἱερεμίας εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι ἐπὶ ξύλου μέλλεσιν σταυρεν [σταυρῶσαι] αὐτὸν, καὶ εἶπον ὡς

*) Ex Jes. VII, 14. nostro textu exhibente: ἐν γαστρὶ λήψεται κ. τ. υ. καλέσεις τ. ο. α. Ε.

**) Noster Michae (c. V. v. 2.) quidem sensum exprimit, in verbis tamen multum a textu Prophetae recedit.

***) Ps. XLV. (al. XLIV.), 17. ubi tamen, ἐγεννήθησάν σοι υἱοὶ

†) Ex Jes. I. 14. sed paulo liberius et contractius.

ἐκ προσώπου τῶν Ἰεδαίων· δεῦτε καὶ ἐμβάλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτᾶ· καὶ ἐκτρίψωμεν τὴν ζωὴν αὐτᾶ *). Ἀποκριθεὶς ἄλλος εἶπε· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι μέλλεσιν ἐπὶ πέτραν ὑψᾶν αὐτὸν καὶ εἶπον· ἐν τῷ ἀκηδιάσαι τὴν καρδίαν με, ἐν πέτρα ὕψωσάς με (Ps. LX, 3.).

Καὶ ἀποκριθεὶς ἄλλος τῶν προφητῶν εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι μέλλεσιν αὐτὸν μετὰ λῃστῶν σταυρᾶν καὶ εἶπον· καὶ μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθην (Jes. LIII, 12.).

Καὶ ἀποκριθεὶς ἄλλος εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι μέλλεσιν αὐτὸν χολὴν καὶ ὄξος ποτίζειν καὶ εἶπον· καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά με χολὴν καὶ εἰς τὴν δίψαν με ἐπότισάν με ὄξος (Ps. LXVIII. [al. LXIX], 22.). Καὶ πάλιν, ὅτι εἰς μνημεῖον μέλλεσιν τιθέναι αὐτὸν ἔγνων καὶ εἶπον· ἔθεντό με ἐν λάκκῳ κατωτάτῳ ἐν σκοτεινοῖς καὶ ἐν σκιᾷ θανάτε· (Psalmo LXXXVII. [al. LXXXVIII.], 7.).

Καὶ ἄλλος ἀποκριθείς· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι τὰς πύλας ᾅδε συνθλάσει καὶ συντρίψει καὶ εἶπον· πύλας χαλκᾶς συντρίψει καὶ μοχλὲς σιδηρᾶς συνθλάσει **).

Καὶ ἄλλος ἀποκριθεὶς εἶπεν· ἐγὼ ἔγνων, ὅτι ἀναστήσει τὲς νεκρὲς τὲς ἐν ᾅδῃ καὶ εἶπον· ἀναστήσονται οἱ νεκροὶ, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τοῖς μνημείοις (Jes. XXVI, 19).

Ταῦτα αὐτῶν λεγόντων περὶ ἑκάστης οἰκονομίας, ἧς ἔμελλεν ποιεῖν ὁ κύριος, καὶ ἀγαλλιωμένων αὐτῶν ἐπὶ τῇ προτροπῇ, εἶπεν ὁ ᾅδης πρὸς τὸν διάβολον· περὶ τίνος λέγεσιν ἆτοι οἱ μεγαλόφρονες; τίνος ἕνεκεν φλυαρᾶσιν; τίς δέ ἐστι ἆτος ὁ παραγενόμενος, ὅτι ἅτως αὐτὲς ἐχαροποίησεν;

*) Ex Jerem. XI, 19, ubi tamen in fine: *ἐκτρίψωμεν αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζώντων.*

**) In Jes. XLV. 2. ita legitur: *θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλὲς σιδηρᾶς συγκλάσω.*

Ὁ δὲ διάβολος ἀποκριθεὶς εἶπεν πρὸς τὸν ᾅδην· ὅλως μὴ θροήθῃς μήδε δειλιάσῃς ἀπὸ τῶν ῥημάτων αὐτῶν. ȣ̂τος ȣ̂ν ὁ παραγενόμενος Ἰωάννης ἐστιν ὁ βαπτιστής· καὶ μεγαλοθύμων ἐστι. καὶ γὰρ ὅτε ἦν ἐπὶ τῆς γῆς· μεγάλα αὐτȣ̀ς εὐεργέτησεν καί ἐμαρτύρησεν περὶ ἐκείνȣ τȣ̃ ἀνθρώπȣ, περὶ ȣ̃ νῦν εὐηγγελίσατο αὐτοῖς, πολὺ μέγαν αὐτοῖς διηγόρευσεν, καὶ μικρά τινα καὶ ἐμὲ ἐλύπησεν· καὶ ἔλεγεν τῷ κόσμῳ, ὅτι ȣ̂τος ἐστι ὁ μέλλων λυτρῶσαι τὸν Ἰσραήλ. Καὶ εἰσῆλθον ἐγὼ εἰς τὴν Ἡρωδιάδα γυναῖκα καλὴν καὶ ὑπȣργόν μȣ καὶ συγκληρόνομον τῶν ἔργων μȣ, καὶ δι' ἐκείνης παρώξυνα βασιλέα· — καὶ τȣ̃τον ἐν ἀρίστῳ ἀπέτεμον, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτȣ̃ δέδωκα τῷ κορασίῳ ἐπὶ πινακί, καὶ ὡς μήλῳ προσέπαιξεν. Καὶ περὶ ȣ̃ εἶπεν τῇ οἰκȣμένῃ λυτρȣ̃σθαι, ȣ̓δὲ τȣ̃τον ἠδυνήθη λυτρώσασθαι, ἀλλ' ἀκȣ́σας περὶ τȣ̃ θανάτȣ Ἰωάννȣ καὶ φοβηθεὶς, μὴ καὶ τȣ̃τον ἄνελῃ ὁ Ἡρώδης, ἔφυγεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· τότε ἔγνων, ὅτι ἄνθρωπος ἐστι λυπὸν *) καὶ φοβεῖται τὸν θάνατον, καὶ ȣ̓κέτι ἐφρόντισα περὶ τȣ́τȣ· ἵνα δὲ σοὶ τὴν ἀλήθειαν εἴπω, μεγάλως ἐλυπήθην ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐφοβήθην; ὅτι μὴ καὶ ἡμᾶς αἰχμαλώτȣς ποιήσῃ.

Ἀποκριθεὶς δέ ὁ ᾅδης εἶπεν τῷ διαβόλῳ. βλέπε, ἀδελφὲ, μήπως θέλοντες ἀγὰν κερδῆσαι ἁπάντων ζημιωθῶμεν· ȣ̓δεὶς γὰρ ἡμῶν τῶν δύο φίλος τυγχάνει, ἀλλὰ πάντες ἐχθροὶ ἡμῶν γεγόνασιν, καὶ ἐὰν ἀποτύχωμεν ἀπαραμύθητον ἡμῶν τὸ πένθος γενήσεται, ἀνεκδιήγητος ἡ λύπη· τί γάρ νομίζεις τȣ̀ς προφήτας τȣ́τȣς ἡδέως τά σώματα αὐτῶν ἔσω τῶν πυλῶν τυγχάνει; καὶ τοιαῦτα φθέγγονται ἐὰν ἐξέλθωσιν ἐντεῦθεν, πῶς ἔχȣσιν ἡμῶν καταγελᾶν; καὶ λέγω περὶ τȣ́των τῶν μὴ προσδοκώντων κόλασιν· ἐὰν ἐξέλθῃ τὸ πλῆθος τῶν καταδίκων καὶ ἁμαρτωλῶν, καὶ οὗτοι καταγέλασαι ἡμῶν ἔχȣσι τῆς ἀδρανειας, καὶ ὁ κόσμος ὅλος ὡς ἀδρανείας ἡμᾶς διαγράψει· βλέπε ȣ̂ν ἀκριβῶς, ἵνα

---

*) Ita codicis scriptio, dubiusque haereo, utrum *λοιπὸν*, an *λυπῶν* sit reponendum.

μὴ χλευασθῶμεν· ἔτοι γὰρ μεγάλως εὐφραίνονται ἀκούοντες τὰ περὶ ἐκείνε.

Ὁ δὲ διάβολος ἀκέσας ταῦτα λέγει πρὸς τὸν ᾅδην· εἶπον σοι, ὅτι μὴ φοβηθῇς ἀπὸ τῶν ρημάτων αὐτῶν· ἐγὼ γὰρ οἶδα, τίς ἐστὶ, καὶ ἐ φοβἕμαι αὐτὸν· ἄνθρωπος ἐστιν Ἰησἕς τρώγων καὶ πίνων καὶ κοιμόμενος· καὶ ἡ μητὴρ αὐτἕ λέγεται Μαρία, ὁ δὲ πατὴρ αὐτἕ Ἰωσὴφ ἐπιστάμενος τεκτονικὴν ἐπιστήμην· ὑπάρχεσιν δὲ ἐκ τῆς πόλεως Ναζαρὲτ, καὶ ὅτε ἐγεννήθη, ἐζήτει αὐτόν ὁ Ἡρώδης ἀποκτεῖναι· καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ γονεῖς ἔφυγον εἰς Αἴγυπτον· ἀλλ' εἰ καὶ τότε ἐξέφυγεν τὰς χεῖρας με, νῦν ἐμπεσεῖται, κἀγὼ αὐτὸν φέρω εἰς τὰς χεῖρας σε· [εἰσελεύσομαι γὰρ εἰς τὰς χεῖρας σε *)] εἰσελεύσομαι γὰρ εἰς τὲς Ἰεδαίες, καὶ ἐπεγερῶ τὸ ἔθνος αὐτῶν καὶ παραδώσεσιν αὐτὸν εἰς κριτήριον, καὶ σταυρώσεσιν αὐτὸν καὶ ἄρἕσιν αὐτἕ τὸ μνημόσυνον ἐκ γῆς γῆς· καὶ ἄξω αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας σε· καὶ τότε πενθήσεσιν αὐτοί. Πλὴν ἀσφάλισαι τὰς θύρας ἐν πολλῇ ἀσφαλείᾳ, καὶ μὴ δειλιάσῃς ἀπὸ τῶν ρημάτων, ἐκφοβεῖν γὰρ σὲ θέλεσιν.

Καὶ εἰπὼν ταῦτα ὁ διάβολος ἐπορεύθη πρὸς τὲς Ἰεδαίες. καὶ ἤρξατο ἔνεδρα κατασκευάζειν κατὰ τἕ κυρίε, βελόμενος αὐτὸν θανατῶσαι. προείρηκεν γὰρ καὶ τἕτο ὁ προφήτης· ἐγκάθηται ἐνέδρᾳ μετὰ πλεσίων ἐν ἀποκρύφοις τἕ ἀποκτεῖναι ἀθῶον. (Psalmo IX, 29.). Ἤρξαντο ἓν συμβέλιον ποίειν μετὰ τῶν Ἰεδαίων κατὰ τἕ κυρίε· καθὼς εἴρηκεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. ὅτι συναχθέντες οἱ Ἰεδαῖοι [οἱ Φαρισαῖοι] συμβέλιον ἔλαβον κατὰ τἕ κυρίε, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσεσιν (Matth. XII, 14.). Καὶ βλέπε τἕ εὐαγγελιςἕ τὴν ἀκρίβειαν· ἐκ εἶπεν, ὅτι οἱ Ἰεδαῖοι συμβέλιον ἐποίησαν, ἀλλὰ συμβέλιον ἔλαβον, καὶ ἐκ ἔγνοσαν οἱ ἄφρονες οἱ Ἰεδαῖοι, ὅτι ἐ δύνανται ἀπολέσαι τὸν ἐλθόντα σῶσαι τὲς ἀπολλυμένες, καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης· ἐτύφ-

*) Uncinis inclusa mendose repetuntur.

λωσεν αὐτῶν τὲς ὀφθαλμὲς τᾶ μὴ βλέπειν· καὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἐκάμμυσαν, ἔβυσαν τὰ ὦτα αὐτῶν ὡσεὶ ἀσπίδες, καὶ τοῖς ὠσὶν αὐτῶν βαρέως ἤκεσαν.

Ἀλλ' εἰ καὶ ἐκεῖνοι τὴν ἴασιν παρῃτήσαντο, ἡμεῖς τὰ ἔθνη τὴν ἐκείνην ἴασιν ἐδεξάμεθα οἱ προσκυνήσαντες τὸν σταυρὸν, καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτι τῷ μώλωπι αὐτᾶ ἡμεῖς πάντες ἰάθημεν, καὶ ἀνεβλέψαμεν· ἐκεῖνοι ἔβυσαν τὰ ὦτα αὐτῶν, ἵνα μὴ γραφῆς ἀκέσωσιν, ἡμεῖς ὑπηκέσαμεν τῆς φωνῆς τᾶ κυρίε λεγόντος· δεῦτε πρὸς μὲ πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· μηδεὶς παραιτήσηται προσέλθειν τῇ μετανοίᾳ, μηδεὶς φοβηθῇ, εἴτε μάγος, εἴτε τελώνης, εἴτε βλάσφημος· ἐκ ἦλθον, ἵνα κρίνω τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσω τὸν κόσμον *).

Ταῦτα τᾶ κυρίε λέγοντος καὶ προπεμπομένε εἰς σωτηρίαν τὲς ἀπολλυμένες καὶ θεραπεύοντος πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ· ὁ διάβολος εἰσελθὼν εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἰεδαίων ὅπλισεν αὐτὲς, μανικὲς ποιῶν αὐτές· σκότος γὰρ αὐτοῖς περιετήθη ὅτι ἔβλεπον καὶ ἐν σαββάτῳ εὐεργεσίαν γινομένην καὶ ἐκ ἐπίστευον, ἀλλ' ἐμαίνοντο, διεπρίοντο, καὶ ἔλεγον· ἅτος ὁ ἄνθρωπος ἐκ ἔστιν ἀπό τᾶ θεᾶ, ὅτι τὸ σάββατον ἐ φυλάττει, καὶ ἐκ ἔγνοσαν, ὅτι κύριος ἐστι καὶ τᾶ ἀνθρώπε καὶ τᾶ σαββάτε.

Ὦ ποῖον κακὸν ἐστιν ἡ παρακοὴ· καὶ εἰς τίνα βάραθρον ἀπωλείας κατάγει τὸν ἄνθρωπον· Μισήσον τὴν παρακοὴν τὴν μισᾶσάν σε καὶ ἀπολέσαι σε ζητᾶσαν· ἀγαπῆσον ἂν τὴν ὑπακοὴν τὴν ἀγαπῶσάν σε καὶ σῶσαι βουλομένην· ὑπακοὴ γὰρ ζωὴ, παρακοὴ θάνατος. Μάθε δὲ καὶ ἐκ σεαυτᾶ, ὅτι παρήκεσας τὸν προσκαλεμένον σε εἰς σωτηρίαν, ἐκυριεύε ὑπὸ τᾶ Σατανᾶ· καὶ ἐδὲν ἄλλο ὑπῆρ-

*) De singulari totius huius et antecedentis loci allegatione vide Commentarium nostrum.

χες, εἰ μὴ τάφος κεκονιαμένος καὶ νεκρὸς ἔμψυχος· ὁ γὰρ τȣ̃ Θεȣ̃ παρακέων καὶ τῷ Σατανᾷ ὑπακέων, ȣ̃τος ζῶν καὶ περιπατῶν τέθνηκεν. Τοιȣ̃τος ἦς καὶ σὺ, ὅτε παρήκȣες, ὅτε δὲ ὑπήκȣσάς μȣ τῆς φωνῆς καὶ προσῆλθες τῇ μετανοίᾳ, ἀπέστη ὁ διάβολος ἀπὸ σȣ, φοβεῖται νῦν καὶ τὴν σκιάν σȣ· πολλῶν ἀγαθων πρόξενος ἐστιν ἡ ὑπακοή· πάσην χάριν κέκτηται, πάσην εὐφροσύνην.

Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν· διὰ γὰρ τȣ̃τȣ καὶ ἡ θεία γραφὴ λέγει· τ ά τ έ κ ν α ὑ π α κ ȣ́ ε τ ε τ ο ῖ ς γ ο ν ε ῦ σ ι ν ὑ μ ῶ ν ἐ ν κ υ ρ ὶ ω. (Ephes. VI, 1.) Κτῆσαι ȣ̃ν ὑπακοήν, ὦ τέκνον, μνήσθητι, ὅτι διὰ τῆς ὑπακοῆς τȣ̃ ἀποστολικȣ̃ θρόνȣ μέλλεις καταξιȣ̃σθαι, καὶ τῷ χορῷ τῶν Ἀποστόλων συγκαταριθμεῖσθαι· ἐν Χριστῷ Ἰησȣ̃ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τȣ̀ς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

II.

Oratio de proditione Judae.

Λόγος τȣ̃ αὐτȣ̃ εἰς τὴν προδοσίαν *).

Δεῦρο λοιπὸν, υἱέ μȣ ἀγαπητὲ **), καὶ περί τῆς προδοσίας τȣ̃ Ἰȣ́δα ἀνιστορήσω σοὶ τὸν λόγον.

Παρέμενεν ὁ διάβολος τοῖς Ἰȣδαίοις, ȣ̓κ ἀναχωρῶν, ἀλλ' ἐπιτίθεται αὐτοῖς ὥστε σταυρῶσαι τὸν κύριον· καὶ

*) Haec in margine charactere minutissimo et valde abbreviato.

**) Juxta *Lambecium* οἱ ἐμȣ̃ ἀγαπητοί legendum, non male quidem, si sequens σοὶ (vel potius σὴ) in σήμερον mutaveris.

ὀκ ᾔδει ὁ ἄθλιος, ὅτι ἐὰν σταυρωθῇ, πάντως ἀπολέσαι αὐτὸν ἔχει· ὀκ ᾔδει, ὅτι ὁ τȣ̃ κυρίȣ θάνατος τȣ̃ κόσμȣ ἀνάστασις γίνεται· ὀκ ᾔδει, ὅτι ὁ σταυρὸς, εἰς ὅν αὐτὸν νομίζει σταυρῶσαι, τȣ̃ κόσμȣ φυλακτήριον ἵσταται.

Ἐπειδὴ ὀκ ἐτόλμων οἱ Ἰȣδαῖοι, κρατῆσαι αὐτὸν, εὐθέως εὑρὼν εἴσοδον ἀπληστίας εἰς τὸν Ἰȣ́δαν. ἤρξατο δὲ ἐκείνȣ κατασκευάζειν τὴν προδοσίαν· ἤρξατο τȣ̃τον ἐπιθυμητὴν [τὴν] τȣ̃ ἀργυρίȣ ποιεῖν.

Ὅτε δὲ παρῆλθεν εἰς Βηθανίαν ὁ κύριος, καὶ εἰσῆλθε εἰς τὴν οἰκίαν τινὸς φαρισαίȣ καὶ ἀνέκειτο· καὶ γυνὴ ἔχȣσα ἀλάβαστρον μύρȣ πολυτίμȣ εἰσελθȣ̃σα κατέχεεν ἐπὶ τȣ̀ς πόδας τȣ̃ δεσπότȣ· ἰδὼν δὲ Ἰȣ́δας, ὁ μέλλων αὐτὸν παραδιδόναι, λέγει· εἰς τί ἡ ἀπώλεια τȣ̃ μύρȣ τȣ́τȣ; ἠδύνατο γαρ τȣ̃το τὸ μύρον πραθῆναι τριακοσίων δηναρίων καὶ δοθῆναι πτωχοῖς (Marc. XIV, 4. 5.).

Ὀυ πάντως, Ἰȣ́δα, περὶ τῶν πτωχῶν σοὶ ἔμελεν· ἀλλὰ δικαίως λύπεῖ σε ἐπὶ τριακοσίοις δηναρίοις· ἐπειδὴ ἔμελλες τὸν ποιητὴν τȣ̃ μύρȣ καὶ δεσπότην τριάκοντα ἀργυρίων συνεφονεύσαι· [συνεφώνη cod.].

Καὶ τοτὲ ȣ̃ν εὗρεν εἰς αὐτὸν εἴσοδον ὁ Σατανᾶς διὰ τῆς ἀπληστίας πλεονεξίας· καὶ παρεσκεύασεν αὐτὸν εἰς τὴν προδοσίαν· ὅθεν πορευθεὶς πρὸς τȣ̀ς Ἰȣδαίȣς λέγει αὐτοῖς· τί θέλετέ μοι δȣ̃ναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτὸν (Matth. XXVI, 15.). Τίς μὴ δακρύσῃ ἐπὶ τῇ ὑπερβολῇ τȣ ῥήματος; τρέμȣσίν μȣ τὰ ἄρθρα τῶν μελῶν· ἐξέστη μȣ ἡ διάνοια ἐπὶ τῷ ῥήματι τȣτῷ· τί θέλετέ μοι δȣ̃ναι, κἀγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν· τί θέλεις λαβεῖν, εἰπέ μοι; ἐκεῖνοι γὰρ ȣ̓δὲν ἀντάξιον ἔχȣσιν τȣ̃ δεσπότȣ· ἕνος ἀνθρώπȣ τὸ ἄξιον ὁ κόσμος ȣ̓κ ἐστιν, κατὰ τὴν γραφὴν τȣ̃ δεσπότȣ τȣ̃ ποιήσαντος τὸν κόσμον· τί ἀντάξιον ἔχȣσιν δȣ̃ναι; δεῦρο ἐρωτήσω σέ, ὦ Ἰȣ́δα, εἰπέ μοι, διὰ τί παραδίδως αὐτὸν; μὴ ὑστέρησέν σε τῶν ἄλλων μαθητῶν; μὴ τί περισσότερον ἐκείνοις πάρεσχεν; μὴ τῆς χάριτος τῆς ἐκείνων καὶ σὲ συνόμιλον ȣ̓κ ἐποίησεν, ὅτι παραδιδῶς αὐτόν; ȣ̓ παρῆς καὶ σὺ, ὅτε εἶπεν· τί ὠφεληθήσεται ἄνθρωπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, καὶ

τὴν ψυχὴν αὐτȣ̃ ζημιωθῇ; (Matth. XVI, 26.). ἧς ȣ̓δὲν ἀνώτερον ἢ τιμιώτερον; ἀλλὰ ἐστιν κρείττων πάντων, εἰ τὸν κόσμον ὅλον κερδήσει· οὔτε μίαν ἔχει ὠφέλειαν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆς ψυχῆς αὐτȣ̃· Σὺ τριάκοντα ἀργύρια προείλω λαβεῖν, ταλαίπωρε; καὶ τὴν ψυχήν σȣ ζημιωθῆναι; Οὐκ ἐν ἅμα τοῖς πᾶσιν παρήγγειλεν λέγων· μὴ κτήσησθε δύο χιτῶνας, μηδὲ πήρας, μηδὲ ῥάβδον· μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζῶνας ὑμῶν *). Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες οὐ παρῆλθον τὰ τȣ̃ δεσπότȣ ῥήματα· σὺ δὲ παρῆλθες, ὦ ταλαίπωρε, καὶ ἀργυρίȣ ἐπιθυμητὴς γέγονας.

Εἶτα εἰπέ μοι· τί ἐκεῖνος περισσότερον ἐπηγγείλατο; ȣ̓χὶ ἅμα πᾶσιν εἶπεν· ὅτι καθίσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνων [θρόνȣς], κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τȣ̃ Ἰσραήλ (Matth. XIX, 28.). Οὐκ εἶπεν τοῖς πᾶσιν ὅτι· ἰδȣ̀ δέδωκα [δίδωμι] ὑμῖν τὴν ἐξȣσίαν τȣ̃ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τȣ̃ ἐχθρȣ̃ (Luc. X, 19.). Πατῆσαι ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων ἐξȣσίαν ἔδωκεν ὑμῖν· μὴ γὰρ ἐξȣσίαν θεῖναι ὑπ' αὐτοῦ· ȣ̓κ ἐστέρησεν ȣ̓́τε μίας χάριτος αὐτȣ̃· καὶ σὺ πρὸς τὴν προδοσίαν ὡπλίσθης; καὶ ἐπὶ τοσȣ̃τον ȣ̓κ ἐχώρισεν σε τῆς κοινωνίας τȣ̃ ἄρτȣ καὶ τȣ̃ ποτηρίȣ; καὶ ὅτε περιεζώσατο λέντιον, καὶ ἔνιψεν τȣ̀ς πόδας τῶν μαθητῶν; ὁμοίως καὶ τȣ̀ς σȣ̀ς πόδας ȣ̓κ ἔνιψεν; ȣ̓δενὸς σε τῶν ἄλλων ἐστέρησεν· διὰ τί παραδιδὼς αὐτόν; εἰπέ μοι· ȣ̓κ εἶπεν σοι ῥῆμα πονηρὸν, καὶ τοιαῦτα ἐσκέψω· ἐπὶ τῆς τραπέζας ὑπῆρχες, καὶ ἡ χεὶρ σȣ τῷ ἄρτῳ αὐτȣ̃ ἐκοινώνησεν· καὶ ἡ ψυχή σȣ τὴν τιμὴν [fortasse ζωὴν?] αὐτȣ̃ συνεφόνει· ὦ Ἰȣ́δα, τί πεποίηκας τȣ̃το, καὶ ἐχθρὸς τȣ̃ κυρίȣ ἧς; καὶ τȣ̃ διαβόλȣ φίλος ἐγεγόνεις καὶ παρεδίδȣ αὐτὸν· Οὐκ ἦν σοι καλὸν τὸ πραττόμενον· σε δὲ ἴσον αὐτῷ ἠγάπα καὶ ὁμοδίαιτον σε εἶχεν καὶ συγκάθεδρον. ποῖον τί κακὸν ἐπεχείρησας ποιῆσαι; Διὰ τȣ̃το καὶ Δαβὶδ προανεφώνησεν ὡς ἐκ προσώπȣ λέγων· ὅτι εἰ ὁ ἐχθρός ὠνείδισέν [με],

---

*) Ex Matth. X, 9. 10. verbis tamen permutatis ac transpositis.

ὑπήνεγκα ἄν, καὶ εἰ ὁ μισῶν ἐπ᾽ ἐμὲ ἐμεγαλορρημόνησεν, ἐκρύβην ἄν ἀπ᾽ αὐτοῦ· (Ps. LV. [al. LIV.], 13). Καὶ ὁ ἐσθίων ἄρτους μοῦ ἐμεγάλυνεν πτερνισμόν, (Ps. XLI. [al. XL.] 10). Οὐαί σοι, Ἰούδα, ὅτι φίλος ὑπάρχων τοῦ κυρίου καὶ ἀργυρίου ἐραστὴς γέγονας, ἀλογίστως ταλαίπωρε· καὶ τούτου προδότης προημέλλεις γενέσθαι· καὶ οὐκ ᾔδεις, ὧν ἐπεθυμήσας ἀργυρίων, κληρονόμος γενέσθαι πολλῶν σου.

Ἐπειδὴ οὖν κακὸς θάνατος ὁ ἐκ τοῦ σχοινίου παρέστι σοι· καὶ οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῶν ἐτῶν σου συγχωρεῖ σοι ζῆν· ἄνδρες γὰρ αἱμάτων καὶ δολιότητος οὐ μὴ ἡμισεύσωσιν τὰς ἡμέρας αὐτῶν (Ps. LV. 24.). Καὶ οὐκ ἔγνως, ὅτι δι᾽ ἐκεῖνα τὰ ἀργύρια τὰ βράχεα, ἀνομία τῶν πατέρων σου οὐκ ἐξαλειφθήσεται· καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς μητρός σου οὐκ ἐξαλειφθήσεται (Ps. CIX. [al. CVIII.] 14.). Δι᾽ ἐκεῖνα τὰ ἀργύρια, ἃ συνεφώνησας λαβεῖν, τὴν ἐπισκοπήν σου λάβοι ἕτερος (Ps. CIX. 8.). καὶ ἐν τοῖς σκηνώμασιν σου οὐκ ἔσται ὁ κατοικῶν. (Ps. LXIX. 26.). Δι᾽ ἐκεῖνα τὰ ἀργύρια ἐνεδύσω κατάραν ὡς ἱμάτιον· δι᾽ ἐκεῖνα τὰ ἀργύρια πολλῶν ἀγαθῶν ξένος ἐγένου, καὶ πολλῶν κακῶν κληρονόμος· παραδείσου αἰχμάλωτος, καὶ γεέννας κληρονόμος· δι᾽ ἐκεῖνα τὰ ἀργυρια μυριῶν μυριάδων καὶ χιλίων χιλιάδων στρατιῶν ἀγγέλων γέγονας ἐχθρὸς· καὶ ἑνὸς μόνου, τοῦ διαβόλου, φίλος γέγονας· δι᾽ ἐκεῖνα τὰ ἀργύρια τὰ τριάκοντα τοῦ ἁγίου χοροῦ τῶν ἀποστόλων ἐχωρίσθης· καὶ τοῖς δαίμοσιν συγκατηριθμήθης· καὶ τοῦ θρόνου τοῦ δεσποτικοῦ ἀπέστης καὶ τῷ ταρτάρῳ παρέστης· τὴν δόξαν ἀπεδύσω, καὶ τῷ σχοινίῳ τῆς ἀγχόνης περιεβάλου· δι᾽ ἐκεῖνα τὰ ἀργύρια τὸ φῶς τῆς ζωῆς ἀπηρνήσω, καὶ τὸ αἰώνιον σκότος ἐπόθησας· ὦ Ἰούδα, τί πεποίηκας τοῦτο; ἀργύριον ἔλαβες, καὶ τὸν κύριον παρέδωκας; ὦ Ἰούδα, τριάκοντα ἀργυρίων ἐπώλεις τὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴν; τί ποιεῖς, Ἰούδα; πῶς αὐτὸν πωλεῖς; εἶτα πωλεὶς κἂν γνωθί, πῶς πολεῖς; Εἰ ἔσχες δοῦλον τεχνίτην, πῶς οὖν αὐτὸν ἐπώλεις; οὐκ ἐπώλεις διὰ τὴν τέχνην αὐτοῦ πλείων τριάκοντα χρυσίων· καὶ τὸν ποιήσαντα τὴν ἰδίαν τέχνην ὅλον τὸν κόσμον ἐν ἓξ ἡμέραις, τριά-

κοντα ἀργυρίων πωλεῖς, ταλαίπωρε· πᾶσαν τὴν δημιεργίαν, ἣν ὁρᾷς, αὐτὸς ἐποίησεν ἐν ἓξ ἡμέραις.

Μετὰ δὲ τὸ ἐξελθεῖν ἐκεῖνον καὶ χωρισθῆναι τε̃ χορε̃ τε̃ ἀποστολικε̃, καὶ τῆς δόξης τῆς δεσποτικῆς τῆς ἐπεραvίε, ἤρξατο ὁ Ἰησε̃ς λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν, καὶ λέγει· περίλυπος ἐστιν ἡ ψυχή με ἕως θανάτε (Matth. XXVI. 38,). τε̃το δὲ ἔλεγεν, ἐχ ὅτι τὸν θάνατον ἐφοβεῖτο, ἀλλὰ περὶ τῆς ἀπωλείας τε̃ Ἰέδα ἐλυπεῖτο· περὶ τῆς ἐκείνε ψυχῆς τε̃ ἀθλίε ἐλυπεῖτο καὶ ἠδημόνει, ὅτι ἀπόληται.

Ὁ δὲ ἄθλιος διάβολος ἐνόμισεν, ὅτι τὸν θάνατον φοβέμενος λυπεῖται· καὶ ἔσπευδεν στῆσαι τὸν σταυρόν. ὢ σπλάγχνα δεσπότε· ὑπὲρ τε̃ προδότε ἐλυπεῖτο· θάνατον γὰρ ἐκ ἐφοβεῖτο ὁ ἀθάνατος· ὅτι ἐχ ὁ Χριστὸς ἐγένετο αἴτιος τῆς ἀπωλείας αὐτε̃, ἀλλὰ ἰδία ἄπληστος γνώμη.

Ἔδει δὲ ἡμᾶς καὶ περὶ τῆς συμβελίας τε̃ διαβόλε τῆς πρὸς τὸν ᾅδην εἰπεῖν· ἀλλὰ διὰ τὸ τῆς ἡμέρας ὀλίγον παραλιμπάνομεν σήμερον, καὶ εἰ ὁ θεός ἀξιώσει ἡμᾶς, αὔριον ἀκε̃σωμεν καὶ περὶ ἐκείνης τῆς ὑποθέσεως· τῷ δὲ Χριστῷ δόξα καὶ τιμὴ καὶ κράτος· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας.

B.

EUSEBII EMESENI

oratio in sacrum Parasceves diem duabus editionibus servata et multo auctius atque emendatius, quam antea, ad fidem codicum Vindobonensium recognita.

I.

Editio prima *).

Τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ τȣ̃ μακαρίȣ Εὐσεβίȣ λόγος εἰς τὸν διάβολον καὶ εἰς τὸν ᾅδην μετὰ τὸ παραδȣ̃ναι ὁ Ἰȣ́δας τὸν Κύριον.

Εὐλόγησον δέσποτα.

Δίκαιον ἡμῖν σήμερον, ἀγαπητοὶ [σήμερον], τὰ ἀκόλȣθα τȣ̃ χθὲς εἰρημένȣ λόγȣ ἐπισκέψασθαι, καὶ ἰδεῖν τὴν τȣ̃ διαβόλȣ ὑπεργίαν τὴν πρὸς τὸν ᾅδην κατὰ τȣ̃ κυρίȣ. Ἀκȣ́σας ȣ̓̃ν ὁ διάβολος τȣ̃ κυρίȣ λέγοντος· περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μȣ ἕως θανάτȣ· (Matth. XXVI. 38.) **)· ἐνόμισεν ὅτι τὸν θάνατον ἐφοβήθη, ἐνόμισεν ὅτι τὸν σταυ-

*) Apud *Lambecium* est Cod. Theol. Gr. n. CLXXVI., apud *Nesselium* autem cod. sub. n. CCLXXXIV.

**) In apographo primo ἕως θάνατον, tanquam constans codicis lectio expressum erat, sed vitio scribae.

ρὸν ἐδειλίασε, καὶ ἤρξατο ἄθυμος *) γίνεσθαι· καὶ δραμὼν πρὸς τὸν ἄδην λέγει· ἕτοιμος γενȣ̃, εὐτρέπισον τόπον ἀσφαλῆ, ὅπȣ **) κατακλείσωμεν τὸν λεγόμενον Ἰησȣ̃ν, ὃν Ἰωάννης καὶ οἱ προφῆται ἔλεγον ἔρχεσθαι καὶ ἐκβάλλειν αὐτȣ̀ς ***). Ἰδȣ̀ κατεσκεύασα κατ᾽ αὐτȣ̃ [non κατ᾽ αὐτόν] θάνατον, εὐτρέπισα ἥλȣς, ἠκόνησα λόγχην, ἐκέρασα ὄξος καὶ χολὴν †). Πάντα πεποίηκα πρὸς τὴν προδοσίαν αὐτȣ̃ καὶ τὸν θάνατον. Μόνον σὺ ἕτοιμος γενȣ̃ εἰς τὴν ὑποδοχὴν αὐτȣ̃. Ἔτι δύο ἡμέραι λείπȣσιν αὐτῷ ††), καὶ παραστήσω αὐτόν. Πολλὰ γάρ μοι ἐνεδείξατο αὐτὸς ἐπὶ τῆς γῆς ἐναντία, πολλά με παρεπίκρανεν [non παρεπίκρασεν], πολλά μȣ σκεύη ἥρπασεν, οὓς ἐγὼ φθόνῳ ἠφάνιζον, οὗτος μόνῳ ῥήματι ἰᾶτο, ὧν ἐγὼ παρέλυσα †††) τὰ μέλη, οὗτος ῥήματι σφίγγων, τὴν κλίνην ἐπὶ τῶν ὤμων φέρειν ἐπίταττεν.

Ἄλλȣς ἐτύφλωσα κομίσας [1]) τὸ φῶς, καὶ ἐτερπόμην εἰς αὐτȣ̀ς, ὅταν εἰς τοίχȣς προσέκρȣον, εἰς ὕδωρ ἔπιπτον, καὶ ἐπὶ βοθύνων [2]) κατεστρέφοντο· καὶ ἐλθὼν ἐκεῖνος, πόθεν ȣ̓κ οἶδα, τὰ ἐναντία μοι πράττων ῥήματι ἰᾶτο. Ἄλλον ἐν αὐτῇ [male αὐτοῖς ἐν] τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρὸς ὑπάρχοντα, ἐνέπλασα τȣ̀ς ὀφθαλμȣ̀ς αὐτȣ̃, ὥστε μήτ᾽ ἴχνος ὀμμάτων [male ἔχων ὄμματα] φαίνεσθαι. Ἐκεῖνος ȣ̓̃ν εὑρὼν αὐτὸν καὶ πηλὸν διὰ πτυέλȣ ποιήσας, [non ἐποίησε] καὶ ἐπιχρίσας τοῖς ὀφθαλμοῖς [τȣ̀ς ὀφθαλμȣ̀ς] αὐτȣ̃, ἐκέλευσεν αὐτὸν ἐπὶ τὸν [τὴν] Σίλωαμ νίψασθαι

---

*) Sic, non ἄθετος, legendum.

**) Ita pro vitioso ἀσφάλειον, ὅπως.

***) Haec cod. lectio praeferenda est conjecturae ἡμᾶς.

†) Expressum erat χολὸν, sed χολὴν vel ideo praeferendum, quia usui loquendi N. T. proprium.

††) Male καὶ λιπȣ̃σιν αὐτόν.

†††) Ita legendum, cum cod. lectio παρέλια sano destituta sit sensu.

1) Sic, vel κοιμίσας, ex apographi κοιμησθ restituendum.

2) Cod. habet ἐπίβωθύνων· Iuxta loquendi usum biblicum εἰς βοθύνȣς esset scribendum.

καὶ εὐθέως ἀνέβλεψεν. Καὶ μὴ εὑρὼν τόπον ἵνα ἀπελθῶ, παρέλαβον ἓξ δαίμονας ὑπȣργὲς μȣ, καὶ ἀνεχώρησα μακρὰν ἀπ᾿ αὐτȣ̃.

Καὶ εὑρὼν νεάνισκον καλὸν εἰσῆλθον εἰς αὐτὸν μετὰ τῶν ὑπȣργῶν μȣ καὶ χαίρων ᾤκησα ἐν αὐτῷ. Πῶς ȣ̃ν ἐκεῖνος, ȣ̓κ οἶδα, ἔγνω, ἦλθεν ἐκεῖ καὶ ἐπετίμησέν μοι ἐξελθεῖν· καὶ ἐξελθὼν ἐγὼ μετὰ τῶν ἓξ ὑπȣργῶν [τȣ̀ς ἓξ ὑπȣργȣ̀ς] μȣ, καὶ μὴ εὑρὼν τόπον, ὅπȣ ἀπελθεῖν), παρεκάλεσα αὐτὸν, ἵνα κἂν κατὰ τῶν χοίρων λαβῶ [perperam λαβεῖν] τὴν ἐξȣσίαν.*

*῎Αλλοτε πάλιν εἰσελθόντος αὐτȣ̃ εἰς τὸ πλοῖον, καὶ ἀφυπνώσαντος, ἐξαίφνης ἤγειρα ἀνέμȣς σφοδρȣ̀ς, καὶ ἐτάραξα τὴν θάλασσαν, καὶ συνέκρȣσα τὰ κύματα, καὶ μεγάλην ὀργὴν κινήσας, ἐβȣλόμην καταποντίσαι τὸ πλοῖον, ὁπȣ̃ ἦν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτȣ̃· ἤδη τȣ̃ πλοίȣ ἐγγίζοντος συντριβῆναι, εὐθέως διύπνισαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτȣ̃, καὶ ἀναστὰς ἐπετίμησεν τῇ θαλάσσῃ καὶ τοῖς ἀνέμοις, καὶ ὑπήκȣσαν αὐτῷ· ὅτι καὶ οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα τρόμῳ ὑπακȣ́σιν αὐτῷ· καὶ ἐγένετο γαλήνη μεγάλη**).*

*῎Αλλοτε πάλιν γυνὴ ὑπ᾿ ἐμȣ̃ ἀφανισθεῖσα ἐπὶ δώδεκα ἔτη ὀχετοῖς αἱμάτων ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῆς κατείχετο***). Εὐθέως ȣ̃ν ἰδȣ̃σα τȣ̃τον ἔδραμεν πρὸς αὐτὸν, καὶ μόνον τȣ̃ κρασπέδȣ τῶν ἱματίων αὐτȣ̃ ἥψατο, καὶ εὐθέως ἔστη †)*

---

*) Cod. *τὸ πȣ̃ ἀπῆλθον* (vel *ἀπελθεῖν*), pro quo *ὅπȣ ἀπέλθω* (abeam), vel *ἀπελθεῖν* (quae constructio non est infrequens) legendum.

**) Totus locus: *῎Αλλοτε πάλιν εἰσελθόντος αὐτȣ̃ — — — γαλήνη μεγάλη* in prima editione omissus erat, non nostra culpa, sed scribae negligentia.

***) Non bene lectum et exaratum erat: *ὀχετοὶ αἵματος ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῆς κατήρχοντο*. Verbum *κατεχεῖν* et *κατέχεσθαι*, verbum proprium et solemne, latino *morbo teneri* respondet.

†) Expressum erat: *ἰάθη* (sanata), sed praeferenda est lectio *ἔστη* (stetit) ab *ἵστημι*, quia metaphorae *τῆς ῥύσεως* melius convenit.

ἡ ῥύσις τȣ͂ αἵματος αὐτῆς· καὶ ἰδὼν ἐγὼ ἐμενάμην κατ᾽ αὐτȣ͂, καὶ ἐκ ἐτόλμησα προσβαλλεῖν αὐτῷ μάχην *).

Ἦλθον ἓν εἰς Βηθανίαν καὶ εὑρὼν ἐκεῖ τὸν φίλον αὐτȣ͂ Λάζαρον, καὶ ἰδὼν, ὅτι μακράν ἐστιν, θέλων αὐτὸν λυπῆσαι, ἥρπασα αὐτὸν, καὶ ἤγαγόν σοι αὐτὸν, ἀδελφέ με ᾅδη· καὶ ἀμέριμνος ἐγενήμεν νομίζων [γὰρ], ὅτι ἐκέτι ἐκ σȣ͂ δύναται ἐκσπάσαι αὐτόν· Καὶ μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ἐλθὼν, πῶς ἐκ οἶδα, ἢ ὅτι ἐν ὕπνῳ κατέκεισο, ἢ εἰς ἄλλους ἀσχολȣ͂ [non ἀσχολȣ͂ς], ἥρπασεν αὐτὸν ἀπὸ σȣ͂.

Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· ἐκεῖνος ἐστὶ καὶ νῦν, ὅς τότε **) τὸν Λάζαρον ἥρπασεν; Ἐὰν ἐκεῖνος ἐστιν, ἐλέησόν με, μὴ ἀγάγῃς [non ἀγάγεις] αὐτὸν ἐνταῦθα. Ἐκεῖνος μέγας ἐστίν· ἐκείνου τότε ἡ φωνὴ μόνον κατέπληξεν [non κατέπηξεν] με, καὶ παρέλυσε με τὴν δύναμιν· τὴν φωνὴν αὐτȣ͂ ἐνέγκαι ἐκ ἠδυνήθην. Καὶ αὐτὸν ἐπαγγέλεις μοι ***) ἐνταῦθα ἐγκλεῖσαι; μὴ γένοιτο· ἐκεῖνος, ἐὰν ἔλθῃ ὧδε, καὶ οὓς ἔχω ἐγκεκλεισμένους [non ἐγκατακλεισμένȣς] ἐκβαλεῖ· Ἐγὼ τότε [τὸ] λοιπὸν κατέσηψα τὸ σῶμα τȣ͂ Λαζάρȣ ἐν τέσσαρσιν ἡμέραις, ἔχων αὐτὸν ἐν ἀσφαλείᾳ· ἤδη ἤρξατο ὄζειν, ἤρξατο παραλύεσθαι τὰ ἄρθρα τῶν μελῶν αὐτȣ͂ †), κατεκυρίευσα αὐτȣ͂ παντελῶς, καὶ ὅτε ἦλθεν ἐκεῖνος εἰς τὴν θύραν με καὶ ἐφώνησεν αὐτὸν ἔξω, ἐγένετο ἡ φωνὴ αὐτȣ͂ φοβερὰ, καὶ ἡ ἄβυσσος ἐσείσθη καὶ ἡ γῆ ἐτρόμαξεν [non

---

*) Perperam lectum erat: ἐγὼ ἐμὴν δύναμιν κ. α. κ. ἐ. ἐ. προσβαλών. Si ἐμενάμην non placeret, ἐμαινόμην non incommodum praeberet sensum.

**) In cod. ὅτε τὸν; sed sensus sanitas postulat lectionem nostram.

***) Cum scriptum sit in nostro codice: ἐπαγγέλημη et in altera editione ἐπαγγελισμ, nil scio, quod praeferam lectioni, quam dedi. Ut in verbis annuntiandi saepius significatio jubendi inest, ita in specie in ἐπαγγέλλειν, ubi tamen et significatio promissionis jam sufficit.

†) Verba post ἀσφαλείᾳ sequentia: ἤδη ἤρξατο ο. η. π. τ. α. τ. μ. αὐτȣ͂ incuria librarii primi erant omissa.

ἐτρόμισεν], καὶ ἐγὼ αὐτὸς παρελύθην ἐκ τῦ φόβυ, ἐξέστησάν με οἱ φρένες, ἀναστῆναι καὶ τὰς θύρας κλεῖσαι ὐκ ἴσχυσα *), ὗτε ἐκεῖνον κρατῆσαι ἠδυνήθην· ἐν ᾗ γὰρ ὥρᾳ ἐγενέτο ἡ φωνὴ αὐτῦ **), καὶ οὗτος ὁ διασαπεὶς Λάζαρος καὶ διαλυθεὶς καὶ ὀζέσας [male ὀξέσας], οὗτος ἐξεπήδησεν ἐκ τῦ κόλπυ μυ, ὡς λέων ἐκ σπηλαίυ, ἐπὶ θύρας ἐπειγόμενος ***), ὡς ἀετὸς ἐξήλατο, πᾶσαν ἀσθένειαν ἀποθέμενος ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμῦ †). Ἐκεῖνον ἐνταῦθα κατακλεῖσαι οὐ δύναμαι.

Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος· Δειλὲ καὶ ἄνανδρε, καὶ ὀλιγόψυχε· ἐμοὶ τοσαῦτα κακὰ ἐποίησεν καὶ οὐκ ἀνεχώρησα τῦ κόσμυ, ὐδὲ ἐπαυσάμην φιλονικῶν [φιλονικεῖν] αὐτὸν· καὶ σὺ ἓν κακὸν παρ' αὐτῦ παθὼν, τοσῦτο ἐδειλιάσας [non ἐδειλιάσας]. Ἐγὼ τοσαῦτα παρ' αὐτῦ ἔπαθον, καὶ ὐκ ἐπαυσάμην ἀδικεῖν τὺς ἀνθρώπυς.

Ὅτε γὰρ [male omissum] ἴδον, ὅτι τὰς ἔξωθεν ἀσθενείας τὰς σωματικὰς ††) ἰᾶται, ἐγὼ εἰργάζομην τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀφανίζειν διὰ τῶν ἐμῶν ἔργων. Εὑρὼν ὗν τινα νεάνισκον ὀνόματι Ματθαῖον, ἐνέβαλον εἰς τὴν καρδίαν αὐτῦ ἐπιθυμίαν χρημάτων, καὶ παραλαβὼν ἔστησα †††) αὐτὸν τελώνην. Ὑπήκυσεν δέ μυ ὁ νεάνισκος, ὥστε [non ὅτε] πάντα τὰ θελήματά μυ ποιεῖν [non recte ἐποίησεν]. τὺς πάντας γὰρ ἔτυπτεν, ἐσύλει, αἰχμαλώτευεν αὐτῶν τὰς ἐλπίδας, τύπτων πάντας κολαφίζων, κατατρώγων τὰ ἀλλό-

---

*) Idem valet de verbis post φόβυ sequentibus: ἐξέστησαν μοι ο. φ. α. κ. τ. θ. κ. ὐκ ἴσχυσα·

**) Pariter verba: ἐν ᾗ γὰρ ὥρᾳ ἐγένετο ἡ φωνὴ αὐτῦ omissa erant.

***) Ex eadem oscitantia deerant verba: ἐπὶ θύρας ἐπειγόμενος.

†) Post ἐξήλατο nunc ad fidem codicis adjectum: πᾶσαν ἀσθένειαν α. ε. ῥοπῇ [male ῥυπῇ in cod. expressum] ὀφθαλμῦ.

††) In cod. τὰς σωματικὰς, non τῦ σώματος.

†††) Cum codex ἔστησα distincte habeat, ἐποίησα non erat fingendum.

τρια· γέγονεν γὰρ σκεῦος ἐμὸν *). Ἔχαιρον [non ἐχαιρόμην] ἐν ἐπ' αὐτὸν, ὅτι ὅτως καλῶς τὰ ἐμὰ ἔργα ἐποίει καὶ συνήγαγεν πάμπολλα χρήματα, καὶ ὅτε λοιπὸν κατέστησα αὐτὸν ἐργάτην δόκιμον ποιοῦντα τὰ θελήματά μου καλῶς ἐπὶ τὸ τελώνιον, ὀκ οἶδα πόθεν, ἦλθεν ἐκεῖνος καὶ παριὼν λέγει [non ἔλεγε] τῷ νεανίσκῳ· Δεῦρο ὀπίσω μου **). καὶ εὐθέως μετακληθεὶς καὶ ἀναστὰς ἀφῆκεν τὸ τελώνιον καὶ τὰ χρήματα, ἃ μετὰ πολλοῦ κόπου ἐποίησα αὐτὸν συναγάγειν, [non συνάγειν] καὶ ὅτε τοῖς γονεῦσιν ἐσυνετάξατο [non συνετάξατο], ἀλλὰ μόνον ἀκούσας τῆς φωνῆς αὐτοῦ, εὐθέως ἠκολούθησεν αὐτῷ, καὶ γέγονεν αὐτοῦ μαθητής. Εἶτα ἐλυπήθην δεινῶς, ὅτι τηλικοῦτο σκεῦος ἐξέκοψεν ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν ὀκ ἐπαυσάμην φιλονικεῖν μετ' αὐτοῦ· ἀλλὰ νομίσας ***), ὅτι τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἐρασθεὶς ἥρπασεν αὐτὸν ἀπ' ἐμοῦ, ἀναστὰς ἐν ἐγὼ ἐπορεύθην εἰς τὰ μέρη Ἱεριχώ· καὶ εὑρίσκω [non εὕρισκον] ἐκεῖ ἄνθρωπον μικρὸν καὶ εὐτελῆ, ὀνόματι Ζακχαῖον [non Ζαχαῖον]· καὶ εἰσελθὼν εἰς αὐτὸν †), ἔστησα αὐτὸν τελώνην καὶ οὕτως παρεμυθησάμεν τὴν τηλικαύτην λυπὴν τὴν ††) κατὰ τὸν Ματθαῖον· καὶ ἀμέριμνος λοιπὸν [male λύπης] ἐγενόμην, νομίζων [non νομίσας], ὅτι κἂν τοῦτο [male τοῦτον] τῆς ἡλικίας οὐκ ἔχει ἐρασθῆναι, ὅτι ἦν πάνυ μικρός. Ἐκεῖνος

---

*) Totus locus: τοὺς πάντας γὰρ — — — σκεῦος ἐμὸν negligenter omissus.

**) In locis parallelis Matth. IX. 9. Marc. II. 14. et Luc. V. 27. constanter ἀκολούθει μοι. In aliis tamen locis δεῦτε ὀπίσω μου cf. Matth. IV. 19. Marc. I. 17.

***) Omisso loco integro: Εἶτα ἐλυπήθην — — — μετ' αὐτοῦ male junxerat scriba νομίσας ἐν, ita ut nullus adesse videret defectus.

†) Ita correxi codicis lectionem ἐν αὐτῷ, quae licet defendi aliquatenus possit, tamen est contra usum N. T. loquendi.

††) In edit. pr. post παρεμυθησάμην ad κατὰ τ. M. erat lacuna, quae nunc fide codicis restituitur.

δὲ, πῶς, ἐκ οἶδα, ἦλθεν ἐκεῖ, καὶ παρῄει μετὰ ὄχλε πολλε *). Ὁ δὲ Ζακχαῖος μὴ δυνάμενος ἰδεῖν, τίς ἐστιν παριὼν, ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν. Καὶ εὐθέως ἐκεῖνος ἀναβλεψας καὶ ἰδὼν αὐτόν λέγει. Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι, σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σε δεῖ με μεῖναι. Καὶ εὐθέως [σπεύσας] κατέβη καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαίρων (Luc. XIX, 5. 6.). Καὶ ἐξελθὼν εὐθέως ἀπέδωκεν ἑκαστῳ παρ᾽ οἷς **) ἐσυκοφάντησεν τετραπλοῦν, καὶ τὸ [τὰ] ἥμισυ τοῖς πένησι διέδωκεν, καὶ γέγονεν αὐτε φίλος καὶ ἐμὸς [ἐμε] ἐχθρός. Οὐχ εὕρισκα [non εὑρίσκω] οὖν πε πορευθῶ, πάντες γὰρ οἱ ἐμοὶ εἰς ἐκεῖνον προσέτρεχον. Ἐγὼ τες ἁμαρτάνοντας [non ἁμαρτόντας] εἰς ἀπόγνωσιν ἔφερον, λέγων καὶ ὑποτιθέμενος αὐτοῖς ἔλεγον· ἐφθάσατε ἁμαρτῆσαι κ᾽ ἂν τῆς ἐντεῦθεν τρυφῆς ἕως τέλους· ἀπολαύσατε, εἰ [cod. ἢ] ὅλως τῶν ἐκεῖ ἀγαθῶν ξένοι γεγόνατε ἁμαρτήσαντες, κ᾽ ἂν ἕως τέλες τῆς ἡδονῆς μὴ ἀνθίστατε. Ταῦτα λέγων καὶ τὰ τέτοις ὅμοια ἔπειθα ***), καταφρονεῖν τῶν ἰδίων ψυχῶν καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς τῶν κακῶν ἐγκυλίεσθαι. Ἤρχετο ἐκεῖνος καὶ τὰ [non κατὰ] ἐναντία ἔλεγεν, παρεκάλει τοὺς ἁμαρτάνοντας [male ἁμαρτόντας], παρεμυθεῖτο τες ὀλιγοψύχες, ἐπηγγείλω [non ἐπήγγειλε] αὐτοῖς μετάνοιαν καὶ διὰ τῆς μετανοίας βασιλείαν οὐρανῶν ὑπισχόμενος †), καὶ ἔλεγε πᾶσιν τοῖς ἁμαρτωλοῖς· Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς (Matth. XI. 28). Πάντας πρὸς ἑαυτὸν εἵλκυσεν, οἱ πάντες αὐτῷ προσέτρεχον.

---

*) Melius nunc locus restitutus, male antea exhibitus: Ἐκεῖνος δέ, πάλιν ἐκ οἶδα πῶς, ἦλθεν ἐκεῖνος παρίων μετὰ ο. π.

**) Codicis scriptio παρ᾽ ἧς vel παρ᾽ οἷς, vel παρά τινων (ex Luc, XIX. 8.) fieri debet.

***) Totus locus a verbis: ἀπόγνωσιν ἔφερον usque ad ἔπειθα καταφρονεῖν praetermissus.

†) Quae post μετάνοιαν usque ad καὶ ἔλεγε nunc leguntur, codicis fide sunt restituta.

Ὅτε λοιπὸν ἐχ εὗρον [non εὑρὼν] τόπον πῦ ἀπελθεῖν [ἀπῆλθον] *), καὶ ἐγενόμην ἐκτὸς παντῆ, ἐμνήσθην τῆς ἀρχαίας μυ φιλίας, καὶ ἀνάστας ἐπορεύθην πρὸς τὺς φίλυς μυ τὺς Ἰυδαίυς, οὓς ἐξ ἀρχῆς μοσχολατρεῖν ἐδίδαξα· ἐμνήσθην τῆς ὑπακοῆς αὐτῶν, πῶς ἐνὶ ῥήματι ὑπήκυσάν μοι, καὶ χωνεύσαντες τὰ ἐνώτια καὶ τὺς δακτυλίυς [cod. habet δακτύλυς] τῶν γυναικῶν αὐτῶν ἐποίησαν μόσχον χωνευτόν· καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸν θεὸν προσεκύνησαν τῷ μόσχῳ λέγοντες· οὗτοι οἱ θεοί συ, Ἰσραὴλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτυ (Exod. XXXII. 4.). Ἐμνήσθην ἧς πρὸς ἐμὲ εἶχον διαθέσεως, καὶ ἐπορεύθην πρὸς αὐτὺς **), καὶ παρώξυνα τὺς πρεσβυτέρυς αὐτῶν κατ᾽ αὐτῦ [non κατὰ αὐτὸν], καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰυδαίων ὥπλισα κατ᾽ αὐτῦ [male κατ᾽ αὐτὸν]. ἕτοιμοι δὲ γεγόνασι τῦ ἀποκτεῖναι αὐτὸν, ὐκ ἀντεῖπαν μοὶ ῥῆμα, ἀλλὰ μόνον ἐγὼ ἐλάλησα, καὶ εὐθέως ἐκεῖνοι ἀναζητήσαντες τέκτονα, τὸν σταυρὸν ἐτεκτόνευσαν· ἕτοιμοι γεγονάσιν τῦ ἀποκτεῖναι αὐτὸν ***). Σὺ δὲ μηδὲν δειλιάσῃς [non δειλάσεις] αὐτὸν· μόνον [cod. μόνος] ἕτοιμος γενῦ πρὸς ὑποδοχὴν, ἄνανδρος μὴ φανῇς, ἰσχυρὰς ποίησον τὰς πυλὰς τῆς εἰσόδυ· θέλεις γὰρ νικητὴς καὶ νῦν ὀφθῆναι· ἑτοίμασόν μοι τόπον ἀσφαλῆ, ὅπυ κατακλείσωμεν αὐτὸν †).

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ᾅδης λέγει πρὸς τὸν διάβολον· ἐγὼ ἤκυσά συ καλά ῥήματα, ἅπερ διηγήσω [διηγήσεις] μοι περὶ ἐκείνυ· ἐγὼ δὲ συμβυλεύω σοι, ἀπόστα [ἀποστατεῖν] ἀπ᾽

---

*) Codex habet, quae omissa erant: *καὶ ἐγενόμην ἐκτὸς παντῆ*, et verba sequentia rectius, quam lecta erant: *τὺς ἀρχαίυς μυ φίλυς, τὺς Ἰυδαίυς, καὶ ἐπορεύθην* etc.

**) Omnis haec narratio ab *ἐπορεύθην πρὸς τὺς φίλυς* usque ad *καὶ πάρώξυνα* mala fide omissa.

***) Verba: *ὐκ ἀντεῖπαν μοι — — ἀποκτεῖναι αὐτὸν* fide codicis restituta.

†) Idem valet de commate a verbis: *μόνον ἕτοιμος — — κατακλείσωμεν αὐτὸν*.

αὐτȣ̃. Οὐδὲν σοι πρὸς ἐκεῖνον φιλονικεῖν, μὴ σπȣδάσῃς αὐτὸν ἀγαγεῖν [ἐνέγκειν] ἐνταῦθα. Οὐδὲν κοινὸν ἔχεις μετ᾽ ἐκείνου· τί κοινωνήσει χύτρα πρὸς λέβητα; αὕτη συγκρȣ́σει καὶ αὐτὴ συντριβήσεται. Τοσαῦτά σȣ ὀκνεῖ ἥρπασεν, ὡς σὺ [cod. ὃ σὺ] λέγεις, τελώνας, πόρνας, πλεονέκτας, καὶ ȣ̓κ ἐτόλμησας εἰς πρόσωπον αὐτȣ̃ στῆναι, οὔτε ῥῆμα εἰπεῖν· καὶ νῦν ἄγεις [ἀγάγεις] αὐτὸν ὧδε, ἵνα καὶ τὰς ἐμὰς ἐλπίδας λάβῃ καί ἀνέλπιστόν με ποιήσῃ; Εἰ μὴ ἐκεῖνος ἦν υἱὸς τȣ̃ θεȣ̃, ȣ̓κ ἂν ἐποίει τοιαῦτα σημεῖα *). Εἶτα εἰ ἄνθρωπος ἦν, μόνον ἠδύνατο τά σωματικὰ πάθη θεραπεύειν, μὴ καὶ τὰς καρδίας τῶν τελώνων μεταβάλλειν **) πρὸς μετάνοιαν καὶ ἐπιστροφὴν κακῶν· σὺ μοὶ [cod. μὴ, non μὲν habet] εἶπας, ὅτι ἑνί ῥήματι μόνον τὸν τελώνην μετεποίησεν καταλιπεῖν τό τελώνιον καὶ τὰ χρήματα καὶ ἀκολουθῆσαι αὐτὸν. Σὺ δε ȣ̓̃ν στῆναι εἰς πρόσωπον αὐτȣ̃ ȣ̓κ ἐτόλμησας, καὶ ἐμὲ ἐγκατακλεῖσαι αὐτὸν κελεύεις; Ἐγὼ τὸν φίλον αὐτȣ̃ [τὸν] Λάζαρον κρατῆσαι ȣ̓κ ἠδυνήθην τῇ ἐκείνȣ προστάξει ***), ἐκπηδῶντα [non ἐκπηδήσοντα] ἐκ τȣ̃ κόλπȣ μȣ, καὶ ἐκεῖνον κρατῆσαι δύναμαι; ἐγὼ οἶδα τὶ λέγȣσιν οἱ προφῆται περὶ ἐκείνȣ [non περὶ αὐτὸν], οὓς ἐγὼ εἶχον [non ἦχον] ἐγκεκλεισμένȣς· πῶς αὐτὸν ἐκδέχονται μετὰ χαρᾶς; Ἐγὼ ἤκȣσα τί εὐαγγελίσατο ὁ Ἰωάννης περὶ ἐκείνȣ, καὶ ἐφοβȣ́μην [φοβȣ̃μαι] αὐτὸν ὑποδέξασθαι ἐνταῦθα.

Ἀποκριθεὶς δέ ὁ διάβολος λέγει πρὸς τὸν ᾅδην· τὰς δυνάμεις σȣ [cod. σὺ], τὰς ἐμὰς, καὶ τὴν ἀχόρταστόν σου κοιλίαν, ἣν ȣ̓δεὶς δύναται χορτάσαι, μὴ φλυαρήσῃς πολλά.

Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· Ὀρκοσάς μοι εἰς τὰς δυνάμεις σȣ· ποίας δυνάμεις; σὺ δύναμιν εἰ εἶχες, ἐμάχες ἂν μετ

---

*) Male σημεῖα neglecta.

**) Codex habet μεταθάλειν, quod μεταλλάττεν esse posset.

***) Verba: τῇ ἐκείνȣ προσταξει non abesse debebant.

αὐτῦ καὶ ἐνίκας αὐτὸν, καὶ ὐχὶ διὰ τῶν Ἰυδαίων καὶ ἐμῦ ἤθελες ἐκδικηθῆναι *).

Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος· τὸν κόσμον ὅλον κατέπιες, καὶ ὐκ εἶπας· ἀρκεῖ· τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, τὺς προφήτας πάντας ὑπεδέξω [*ὑπὲδεξας*], *καὶ ὐκ ἐδειλίασας· καὶ νῦν ἐπὶ* [*ἀνθί*] *ἑνὸς ἐχθρῦ μυ τοσαύτην δειλίαν προέβαλυ, καὶ οὐ θελεις αὐτὸν ὑποδέξασθαι· ἐγὼ ἐδοκίμασα καὶ ἐπείσθην, ὅτι ἄνθρωπός ἐστι φοβύμενος τὸν θάνατον, λυπεῖται καὶ λέγει* [non *ἔλεγε*]· *περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μυ ἕως θανάτυ·* (Matth. XXVI, 38.). *εἰ ἦν υἱὸς θεῦ, πῶς θάνατον ἐφοβεῖτο;*

Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· ἐγὼ μὲν ὐκ ἶδον [*οἶδα*] *αὐτὸν, ὔτε ἰδεῖν θέλω, πλὴν ἐὰν ἀκούσῃς μυ, λέγω σοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ σημειώσας μυ τὺς λόγυς. Ἐνὶ δὲ, ὅταν μὲν οὐκ ἐστὶν υἱὸς τῦ θεῦ· ἐπὰν δὲ ἐκεῖνος ἐστιν, καὶ τοιαῦτα ῥήματα λέγει λυπύμενος, ἵνα οἶδας* [*ἴδοις*] *ὅτι ὑπέδειξεν καὶ διὰ ὀλίγων ῥημάτων ὑποκρινόμενός σοι τοιαῦτα λαλεῖ, ἵνα σὺ φανῇς εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῦ καὶ χειρώσεταί σε* [non *χεῖρον ἔσται*], *καὶ οὐαί σοι ἔστω* [*ἔσεται*], *ἄθλιε, ἐμπαῖξαι γὰρ σοὶ θέλων τοιαῦτα προβάλλει ῥήματα* **).

Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος· δυνατοὺς ἔχω τὺς ὑπυργούς μυ καὶ ὐ φυβῦμαι αὐτὸν· ἰσοψυχοί μοι εἰσιν οἱ Ἰυδαῖοι πάντες, μάλιστα δε Ἄννας καὶ Καιάφας, καὶ μάλιστα Ἰύδας· μόνον σὺ ὑπόδεξαι αὐτὸν.

Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· πορεύου, ποίει ὃ θέλεις· τέως πρόβαλε τὸν πόλεμον, καὶ κατακλείωμεν [*κατακλείσωμεν*] *αὐτὸν ἐνταῦθα, καὶ βασιλεύεις σὺ μετά τῶν Ἰυδαίων· εἰ*

---

*) In apographo primo plura erant vitiata; sed et in eo, quo nunc utimur meliore, nonnulla se non recte habere videntur. Ita autem scriptum est: *οὐ δύναμιν εἰ εἶχες ἐπάλες ἂν μετ᾽ αὐτῦ, καὶ ἐνίκας αὐτὸν, καὶ ὐχὶ διὰ τῶν Ἰυδαίων, καλὲ μυ, ἤθελες ἐκδικῆναι.* Mutandum putavimus *ἐπάλες* in *ἐμάχες*, et *καλὲ μυ* in *καὶ ἐμῦ*, quo facto expeditior fit sensus.

**) Verba: *ἐμπαῖξαι γὰρ σ. θ. τ. πρ. ῥήματα* e codice restituimus.

δὲ νικήσῃ σε, ἔρχεται ἐνταῦθα καὶ ἐκβαλεῖ ἡμᾶς ἔχω κεκλεισμένȣς [non ἔχομεν κατακλεισμένȣς] καὶ δήσει σε καὶ τȣ̀ς ὑπεργȣ̀ς σȣ τȣ̀ς Ἰȣδαίȣς, καὶ παραδώσει ὑμᾶς ἐμοὶ [cod. ἐμὴ], καὶ οὐαὶ ἡμῖν ἀθλίοις *).

Ταῦτα ἀκȣ́σας ὁ διάβολος ἐπορεύθη πρὸς Ἰȣδαίȣς, καὶ ἐκίνησεν αὐτοὺς κατὰ τȣ̃ κυρίȣ· καὶ συναχθέντες πάντες οἱ Ἰȣδαῖοι συμβȣ́λιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν. Ὁ δὲ κύριος τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν αὐλιζόμενος ἐν τῷ ὄρει τῶν ἐλαιῶν μετὰ τῶν μαθητῶν αὐτȣ̃· καὶ ἐγνωκὼς [ἔγνωκε] τὴν ἐπιβουλὴν, λέγει [καὶ ἔλεγε] τοῖς μαθηταῖς· Ἐλήλυθεν ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τȣ̃ ἀνθρώπȣ. γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν (Matth. XXVI. 41. 45.).

Ἐνταῦθα τὸν λόγον ἐσφραγισάμην.

Ὅτε δὲ ἴδεν ὁ διάβολος, ὅτι πάντα κατ᾽ οἰκονομίαν ἐγένετο, καὶ ***) τὰ σημεῖα τὰ ἐπὶ τȣ̃ σταυρȣ̃ γινόμενα, τὸν ἥλιον σκοτιζόμενον, τὴν γὴν σειομένην, τὸ καταπέτασμα τȣ̃ ναȣ̃ σχιζόμενον, τὰς πέτρας διασχιζομένας, αὐτὸν ἐμπαιζόμενον, ἔφυγεν πρὸς [cod. ἀπὸ] τὸν ᾅδην καὶ λέγει πρὸς αὐτόν. Οὐαί μοι τῷ ἀθλίῳ, ὅτι ἐνεπαίχθην [cod. ἐνεπέχθη], βοήθει μȣ τῇ ταπεινώσει· κλείσωμεν τὰς θύρας, μὴ εἰσέλθῃ ὧδε, ἀσφάλισαι τοῖς μοχλοῖς καὶ ὅλῃ τῇ δυνάμει ἀντιστῶμεν †), τȣ̃ μὴ δέξασθαι αὐτόν.

Ὁ δὲ ᾅδης δραμὼν ἀπέκλεισεν τὰς θύρας καὶ τοῖς μοχλοῖς σιδηροῖς ἠσφαλίσατο. Καὶ ἰδού, κύριος ἔρχεται ἐπὶ τὸν ᾅδην καταδιώκων τὸν διάβολον, καὶ αἱ δυνάμεις προέτρεχον, καὶ ἰδȣ̀, αἱ πύλαι ἀποκεκλεισμέναι. Καὶ ἐφώνη-

---

*) Fide codicis melius nunc, quam antea: καὶ πεδήσει ὑμᾶς, καὶ ἐμὲ, καὶ ȣ̓αὶ ἡμᾶς ἀθλίȣς.

**) Ita emendandum codicis ἐκίνησεν αὐτοῖς, cujus loco ἐμήνυσεν αὐτοῖς erat positum.

***) Verba: ὅτι πάντα κ. ο. ε. καὶ in primo apographo omissa.

†) In primo apographo legebatur: ἀσφάλησαι τȣ̀ς μοχλȣ̀ς, καὶ ὅλȣς τὰς δυνάμεις ἀνθιστωμεν.

σαν αἱ δυνάμεις λέγουσαι· ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν· καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰώνιοι· καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης (Ps. XXIV, 7). Καὶ πάλιν αἱ δυνάμεις ἐφώνησαν [cod. φὴ]. Κύριος τῶν δυνάμεων αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, αὐτός ἐστιν ὁ ἐν ἀρχῇ λόγος, ὁ ἐκ δεξιῶν [non ἐν δεξιᾷ] καθιζόμενος, ὃν οἱ ἄγγελοι τρέμουσιν, καὶ τὰ Χερουβὶμ ἀνυμνοῦσιν. Αὐτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, καὶ κύριος τῶν κυριευόντων, αὐτὸς ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης.

Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ᾅδης εἶπεν· τίς οὗτος, ὅ *) εἴπατε νῦν, καὶ εἰ τοιοῦτος ἐστίν, τί ζητεῖ ἐνταῦθα; τί κατέλιπεν τὸν οὐρανὸν, καὶ κατέβη ὧδε; Καὶ φασὶν [non φώνη] αἱ δυνάμεις· ἐπειδὴ βασιλεὺς τῆς δόξης ἐστὶν, τὴν ἀνταρσίαν καταδιώκων κατῆλθε δῆσαι καὶ παραδοῦναι σοι, καὶ τοὺς στρατεύτους αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ ἐκσπάσαι καὶ ἀνακαλέσασθαι.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ᾅδης πρὸς [deest πρὸς] τὸν διάβολον εἶπεν. Τρικέφαλε Βεελζεβούλ, ἔκτρωμα τῶν ἀγγέλων, κατάγελως τῶν δικαίων, ἐπίχαρμα τῶν ἁγίων, ἀσθενῆ καὶ ἀπρόσκοπε **) οὐκ εἰπόν σοι, μὴ πολεμῆσαι μετ' αὐτοῦ; ἴδε νῦν, ἅπερ προεῖπον σοι, παρεστίν σοι· καὶ τί ποιήσεις, ἄθλιε; διὰ τί παρήκουσάς με τῶν ῥημάτων; ταύτην εἶχες τὴν παρακοὴν ἐξ ἀρχῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐξέπεσες κάτω ἐκ τῶν οὐρανῶν ὡς ἀστραπή· ***) ἴδε, ἦλθεν ζητῆσαί [σε] καὶ διὰ σοῦ αἰχμάλωτος γένομαι· τί σύ καὶ τὸ κακὸν μετ' ἐκείνου πολεμῆσαι; ἔξελθε, εἰ δυνατὸς εἶ, καὶ πολέμησον [non πολέμεις] αὐτὸν, ἐγὼ γὰρ βοηθῆσαί σοι οὐ δύναμαι.

Ὁ δὲ διάβολος πρὸς αὐτὸν κλαίων ἀπεκρίθη· ἐλέησόν

---

*) Quod exprimit codex ὅ defendi potest, quamvis ὄν vel περὶ οὗ faciliorem praeberet sensum. Ceterum verba ista τίς οὗτος — — εἰ τοιοῦτος ἐστιν e cod. adiecta sunt.

**) Ita restituenda videtur codicis lectio: ἀσθενεὶ καὶ ἀπροκοπαί. In ἀπρόσκοπος latet emphasis: qui incautus es, et iam neminem offendere et laedere vales.

***) Verba: Ταύτην εἶχες τ. π. ε. α. — — ὡς ἀστραπὴ fide codicis restituta.

με, τέως μὴ [cod. μοι, male] ἀνοίξῃς ἔνθα, ὅτε *) ἀποστρέφεται, τέως ἀγωνίσαι ὑπερ ἐμῦ, εἰ καὶ ἐνεπαίχθην· τίς γὰρ ὀκ ἐνεμπαίζετο ἐκ τῶν τοιούτων ῥημάτων; ποτὲ μὲν ὡς φοβούμενος τὸν θάνατον ἔλεγεν· περίλυπός ἐστι ἡ ψυχή μυ ἕως θανάτου. (Matth. XXVI, 37). Ποτὲ δὲ τῷ πατρὶ ἱκεσίαν προσῆγεν λέγων· **) πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω μοι τὸ ποτήριον τοῦτο. (Matth. XXVI, 39.) Ταῦτα δὲ τὰ ῥήματα ἐδελίασαν με· Ἐκεῖνος ἀποκρινόμενος ἔλεγε. Καὶ ἐγὼ, ὦ ἄθλιε, ὑπελάμβανον, ὅτι τὸν θάνατον λύπηται. Ταῦτα αὐτὸν διαλεγόμενον ἐπέμενον αἱ δυνάμεις λέγυσαι· ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, καὶ ἐπάρθητε πύλαι αἰωνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. (Psalm. XXIV, 7.)

Οἱ δὲ προφῆται ἀκέσαντες τὰς φώνας [τὴν φωνὴν] τὰς περὶ τῦ βασιλέως τῆς δόξης, ἔχαιρον καὶ ἠγαλλίωντο [ἠγαλλιάσαντο]· Ἰωάννης ἔλεγεν· ὀκ εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἔρχεται καὶ ἐκβαλει ὑμᾶς [ἡμᾶς?]; Πάντες εὐφραινοντο καὶ τῷ ᾅδῃ ἔλεγον· ἄνοιγε συ τὰς πύλας, ὅπως εἰσελθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης, καὶ οὐκ ἀνέχετο ***)· Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ προφήτης καὶ βασιλεὺς Δαβίδ εἶπεν· ἄφετε αὐτὸν, δεῖ [cod. δὴ] πληρωθῆναι με τὴν προφητείαν. ὅτε γὰρ ἤμην ἐπὶ τῆς γῆς, προϊδον τὸ γιγνόμενον νῦν, ὅτι ὀκ ἀνοίγει ἀφ' ἑαυτῦ καὶ εἶπον· συνέτριψεν πύλας χαλκᾶς καὶ μοχλὸς σιδηρῦς συνέθλασεν (Ies. XLV, 2), τὰς δυνάμεις τῦ ᾅδυ κατεπάτησεν, τὰ κέντρα αὐτῦ συνέθλασεν

---

*) In codice legitur ἐνὶ ὅται, et dubius haereo, utrum sit ἔνθα, ὅτε, an αὐτῷ, ὅτε.

**) Verba post πατρὶ sequentia. ἱκεσίαν προσῆγεν λέγων male omissa.

***) Ita codicis ὑνήχετο restituendum esse videtur, cum significatio verbi ἀνέχεσθαι, sustinere, tolerare, continere se etc. apud LXX admodum sit frequens. Si lusum verborum admittere velles, ἀνήχετο (ab ἀνηχέω, resono) haberet sensum non incommodum: Hades non potuit Prophetarum ἐπινίκιον resonare ac repetere.

καὶ ἐπληρώθη τὸ γεγραμμένον· πδ σδ, θάνατε, τὸ κέντρον, πδ σδ, ᾅδε, τὸ νῖκος (1 Cor. XV. 55); Ὑπήντησαν αὐτῷ προφῆται λέγοντες καὶ ἀγαλλιώμενοι καὶ ὑμνδντες καὶ λέγοντες· εὐλογημένος· ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίδ· ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις (Matth. XXI. 9).

Τότε λαβὼν ὁ κύριος τὸν διάβολον, ἔδησεν αὐτὸν ἀλύτοις δεσμοῖς, καὶ κατήγαγεν εἰς τὰ καταχθόνια τδ ᾅδδ· καὶ κλαίων ἐστενάζεν· ὑπέστρωσεν αὐτῷ [cod. αὐτὸν] πῦρ ἄσβεστον, σκώληκας ἀκοιμήτους, καὶ ἐστιν ἐκεῖ κατακείμενος κλαίων καὶ στενάζων·

Οἱ δὲ προφῆται καταγελῶντες αὐτδ ἔλεγον· ὅτι τίθημι ἐπάνω τῶν νεφελῶν τὸν θρόνον μδ, καὶ ἔσομαι ὁμοῖος ὑψίστδ (Ies. XIV. 14). Καὶ πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· δεῦτε, ἐπιγελάσωμεν τῷ ἐχθρῷ [τὸν ἐχθρὸν] ἡμῶν· Καὶ προσερχόμενοι κατεπάτδν τὴν κεφαλὴν αὐτδ ἐπιγελῶντες αὐτόν· Ὁ δὲ κύριος λαβὼν [λαμβάνων] πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τδ ᾅδδ λέγων· πορεύεσθε εἰς τὸν παράδεισον· Οἱ δὲ χαίροντες ἐξεπήδον [ἐξεπήδησαν] ἐκ τδ ᾅδου· Πρῶτος ὁ Δαβὶδ κρέων τὴν κινύραν ἔλεγεν εὐφραινόμενος· Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ κυρίῳ, ἀλαλαζωμεν τῷ θεῷ τῷ σωτῆρι ἡμῶν· ὅτι ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν (male: εἶπε ῥῆμα) πολεμήσας ἐνίκησεν· (Ps. XCV. [al. XCIV], 1. 2.) Καὶ πάντες ὑπῆχδν [οἰπήκουων habet cod.] τὸ ἀλλήλουια· Χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τδ μονογενδς σδ υἱοῦ, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτδ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τδς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν·

II.

Editio altera eiusdem orationis.

Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Εὐσεβίου ἐπισκόπου πρός τοὺς Ἰουδαίους κατασυλλογισμός·

Εὐλόγησον ὦ δέσποτα·

Δίκαιον ἡμῖν σήμερον, ἀγαπητοί, τȣ̃ χθὲς εἰρημένου λόγου ἐπισκέψασθαι καὶ ἰδεῖν τὴν τοῦ διαβόλου καὶ του ᾅδου συμβολὴν πρὸς τȣ̀ς Ἰȣδαίους κατὰ τȣ̃ κύριοῦ [τὸν κύριον]. Ἀκούσας γὰρ ὁ διάβολος τοῦ κυρίȣ εἰπόντος· περίλυπος ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θάνατȣ· ἐνόμισεν ὅτι τὸν θάνατον ἐφοβήθη, καὶ τὸν σταυρὸν ἐδειλίασε· καὶ δραμὼν πρὸς τὸν ᾅδην εἶπεν· Ἀδελφὲ ᾅδη, γενοῦ ἕτοιμος, εὐτρέπισόν μοι τόπον ὅπως κατακλείσωμεν τὸν Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν, ὃν Ἰωάννης καὶ οἱ προφῆται λέγουσιν, ὅτι ἔρχεται ἵνα ἐκβάλλῃ ἡμᾶς. — Ἰδοὺ, κατεσκεύασα ἥλους, ἠκόνησα λόγχην, ἐκέρασα ὄξος καὶ χολήν· τοὺς Ἰουδαίους παρώξυνα ὥς βέλη κατ᾽ αὐτοῦ· τὸν μαθητὴν αὐτȣ̃ εἰς προδωσίαν ἑτοίμασα. Μόνον σὺ γενοῦ ἕτοιμος πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ. Ἔτι γὰρ δύο ἡμέραι, καὶ παραστήσω σοι αὐτόν· Πολλὰ γάρ κακά μοι ἐνεδείξατο, πολλά με παρεπίκρανεν, πολλά μου σκεύη διήρπασεν. Ἐγὼ παρέλυον [non παρέλυσα] μέλη, καὶ αὐτὸς σφιγγειν τὴν κλίνην ἐπὶ τῶν ὤμων φέρων ἐκέλευσεν.

Ἄλλους ἐτύφλωσα καὶ ἐχαιρόμην εἰς αὐτοὺς, ὅταν εἰς τοὺς τοίχους προσέκρουον· καὶ αὐτὸς φῶς αὐτοῖς ἐδωρήσατο. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἐκ γεννητῆς τύφλον διὰ πηλοῦ καὶ ὕδατος τȣ̃ Σιλωὰμ κελεύσας ἀνέβλεψε νιψάμενος. Καὶ μὴ εὑρὼν τόπον πȣ̃ ἀπέλθω, παρέλαβον ὑπουργοὺς, καὶ ἀνεχώρησα μακρὰν ἀπ᾽ αὐτοῦ.

Καὶ εὑρὼν νεάνισκον καλὸν καὶ εὔμορφον, εἰσῆλθον εἰς αὐτὸν, μετὰ τοὺς ὑπȣργούς μου. Καὶ οὐκ οἶδα πόθεν

ἔγνω καὶ ἦλθεν ἐκεῖ, καὶ ἐπετίμησε μέ ἐξελθεῖν. Κἀγω παρεκάλεσα αὐτὸν, ἵνα κἂν εἰς τὴν ἀγέλην τῶν χοίρων ἐλθεῖν. Καὶ ἐλθὼν εἰς τοὺς χοίρους ἔπνιξα τὲτους. Ἀλλὰ ἄρχοντός τινος θυγάτηρ ἀπέθανε μονογενής. Καὶ θρηνοῦντες αὐτὴν καὶ κλαίοντες, οὐκ οἶδα πόθεν, ἦλθεν καὶ ἀνέστησεν αὐτὴν λόγῳ.

Ἀλλὰ καὶ αἱμοῤῥοῦσα γυνὴ χρόνους δώδεκα μόνον τῶν ἱματίων αὐτοῦ ἁψαμένη [cod. ἁψαμένε] ἰάθη. Ὀργίζομαι οὖν αὐτῷ, ἀλλ' οὐ τολμῶ ἐγγίσαι αὐτῷ.

Ἀναστὰς οὖν ἦλθον εἰς τὴν Συρίαν καὶ εὑρὼν ἐκεῖσε κόρην καλὴν, ᾤκησα ἐν αὐτῇ, καὶ εἰργαζόμην ἐν αὐτῇ πᾶν κακόν. Καὶ εἰς πῦρ καὶ εἰς ὕδωρ καὶ εἰς κρημνοὺς περιέβαλον αὐτήν· καὶ ἔτριζε τὲς ὀδόντας καὶ ἀφρὲς περιπέμπον [non περιεπέμπεν]· Καὶ ἐχαιρόμην μεγάλως εἰς αὐτὴν, μάλιστα ὅταν ἡ μήτηρ αὐτῆς περιεκόπτετο ὑπὸ τῶν θρήνων δἰ αὐτῆς· Καὶ, ἐκ οἶδα πῶς, εἰσῆλθεν εἰς τὰ ὅρια ἐκεῖνα καὶ διατρίβων ἐκεῖσε· ἀκἔσασα ἡ μήτηρ αὐτῆς περὶ αὐτοῦ ἔδραμεν καὶ ἀπήγγειλεν αὐτῷ λέγουσα· ἐλέησόν με, κύριε, υἱὲ Δαβὶδ, ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. Ὁ δὲ ἀκούσας οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῇ οὐδὲ ἕν ῥῆμα *). Ἐνόμισά γ' οὖν ἐγὼ, ὅτι τῶν Χαναναίων οὐκ ἀντέχεται, καὶ μέλλω κἂν ἐκείνους ἔχειν παραμυθίαν. Ἡ δὲ γυνὴ ἀπελθοῦσα εἶπεν· ἐλέησόν με, κύριε, υἱὲ Δαβὶδ, ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαιμονίζεται. Ὁ δὲ ἀπεκρίθη αὐτῇ· ὦ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις, γενηθήτω σοὶ ὡς θέλεις· [non λέγεις] καὶ ἰάθη ἡ θυγάτηρ αὐτῆς.

Ἐξελθὼν οὖν ἐκ τῆς κόρης, καὶ ἰδὼν, ὅτι ἐκεῖνος ἐκεῖ διατρίβει, ἦλθον εἰς Βηθανίαν, καὶ εὑρὼν αὐτοῦ τὸν φίλον, τὸν λεγόμενον Λάζαρον, εἰδὼς, ὅτι μακρά ἐστιν

---

*) Ex Matth. XV. 22. 23. Ultima verba, ut fieri solet ab Homiletis, e memoria citata sunt, in textu enim leguntur: Ὁ δὲ ἐκ ἀπεκρίθη αὐτῇ λόγον. Idem valet de v. 25 et 28, ubi sensus textualis paulo liberius exprimitur.

ἡ ὅδος, καὶ θέλων αὐτὸν κοπιάσαι, ἥρπασα τὸν Λάζαρον καὶ ἤγαγόν σοι αὐτὸν, ἀδελφέ μου ᾅδη· καὶ ἀμέριμνος ἐγενόμην, νομίζων, ὅτι οὐ δυνήσῃ αὐτὸν ἁρπάσαι ἐκ τῶν χειρῶν σου. καὶ μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ἐλθὼν, οὐκ οἶδα πως, [ἢ] ἐν ὕπνῳ κατέκεισο, ἢ εἰς ἄλλους ἀσχολε͂, ἥρπασεν αὐτὸν ἀπὸ σοῦ.

Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· ἐκεῖνος ἐστὶν, ὅστις τὸν Λάζαρον ἤγειρεν; ἐὰν ἐκεῖνος ἐστὶν, μὴ ἀγάγεις αὐτὸν ἐνταῦθα. Ἐκεῖνος γὰρ μέγας ἐστίν, ὅτι μόνον ἡ φωνὴ αὐτοῦ κατέπληξέ με, καὶ παρέλυσέ μου τὴν δύναμιν. διὰ τοῦτο ἐπενέγκειν τὴν φωνὴν αὐτοῦ οὐ δύναμαι· καὶ αὐτὸν ἀπαγγέλεις με ἐνταῦθα κατακλίνειν; μὴ γένοιτό μοι ἐγὼ ὑποδέξασθαι αὐτὸν ἐνταῦθα, ἵνα μὴ καὶ τοὺς κράτω [non κράτει] ὧδε ἁρπασει τοῦτον *), ὃν λέγεις Λάζαρον. Τὸ σῶμα αὐτοῦ κατεσάπησα ἐν ἡμέραις τέσσαρσι καὶ δυσωδίαν ἐκπέμπων [ἔπεμπεν]· κατεκυρίευσα αὐτὸν παντελῶς· καὶ ὅταν ἦλθεν ἐκεῖνος εἰς τὴν θύραν μου καὶ ἐφώνησεν αὐτόν· καὶ ὥσπερ λέων ἐκ τοῦ σπηλαίου, καὶ ὡς ἀετὸς ἀνεπήδησεν ἐκ τοῦ μνήματος· καὶ σὺ λέγεις, ἵνα ὑποδεχθῶ αὐτὸν ἐνταῦθα; ὀ δύναμαι, λέγω σοι, ὦ διάβολε, δέξασθαι αὐτὸν ἐνταῦθα· ὕπαγε καὶ ὡς θέλεις, ποίησον **).

Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος· Δειλὲ, καὶ ἄνανδρε καὶ ὀλιγόπιστε ***). τοσαῦτα μοι κακὰ ἐνεδείξατο, καὶ οὐκ ἀνεχω-

---

*) Locus mutilatus, in quo tamen, quid sibi velit auctor, comparata altera editione, facile intelligitur. Post *λέγεις* in codice aliquid erasum est.

**) Totus locus: *καὶ σὺ λέγεις* — — — *ποίησον* incuria scribae praetermissus.

***) Ita reposui, cum codex *ὀλιγόπιτε* exhibeat. Ceterum, si ad subtilitatem revocare velis, *ὀλιγόψυχε*, quod conjeceram, praeferendum esset, cum ob *δειλὲ* et *ἄνανδρε*, tum ideo, quod tali collocutori *ἀπίστοτατω* ne minima quidem fides tribuenda videatur. Discipulos suos, quando *ὀλιγόπιστους* increpat Christus, tamen non omni omnino fide destitutos supponit.

ρησα τοῦ κόσμου, οὐδὲ ἐπαυσάμεν φιλονικῶν [φιλονικεῖν] τοὺς ἀνθρώπους· καὶ σὺ δειλιᾷς καὶ τρέμεις; Ἄκουσόν μοι [με] καὶ τὰς ἄλλας μου ἀριστείας.

Ὅτε ἰδὼν, ὅτι τὰς ἔξωθεν ἀσθενείας τοῦ σώματος θεραπεύει, ἠρξάμην τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀφανίζειν. Εὑρὼν γὰρ νεανίσκον ὀνόματι Ματθαῖον, ἔδωκα αὐτῷ ἐπιθυμίαν τοῦ πλουτῆσαι καὶ κατέστησα αὐτὸν τελώνην. Καὶ πάντας ἠδίκει καὶ ἐπλεονέκτει. Ἐχαιρόμην δὲ ἐπ' αὐτὸν σφόδρα, ὅτι τὰ ἐμὰ ἔργα καλῶς ἐπετέλει καὶ συνήγαγε χρήματα πολλά. καὶ ὅτε λοιπὸν κατέστησα αὐτὸν ἐργάτην δόκιμον καὶ ποιοῦντα τὰ θελήματά μου, οὐκ οἶδα πόθεν, ἐκεῖνος παριὼν λέγει τῷ νεανίσκῳ· δεῦρο ὀπίσω μου, Ματθαῖε. καὶ ἀναστὰς ἠκολούθησεν αὐτῷ, ἀφεὶς τὰ χρήματα καὶ τὴν περιουσίαν, καὶ γέγονεν αὐτοῦ μαθητής. Νομίσας οὖν ἐγὼ, ὅτι τῆς ἡλικίας τοῦ νεανίσκου ἠράσθην καὶ ἥρπασεν αὐτὸν ἀπ' ἐμοῦ· καὶ ἀναστὰς ἐπορευόμην εἰς τὰ ὅρια τῆς Ἱεριχῶ· καὶ εὑρίσκω ἀνθρωπάριον μικρὸν, πάνυ εὐτελές, ὀνόματι Ζακχαῖον. καὶ εἰσελθὼν εἰς αὐτὸν κατέστησα αὐτὸν τελώνην· καὶ παρηγορίαν εἶχον μεγάλην εἰς αὐτὸν, διὰ τὴν λύπην [τοῦ] Ματθαίου. Καὶ ἀμέριμνος ἐγενόμην, νομίσας οὖν ἐγὼ, ὅτι κἂν τοῦτον οὐκ ἔχει ἁρπάσαι μοι· ὅτι πάνυ ἀειδὴς ὑπάρχε καὶ μικρός. πάλιν, οὐκ οἶδα πῶς, ἦλθεν ἐκεῖ [male ἐκεῖνος], καὶ παριὼν μετὰ ὄχλου πολλοῦ, ὁ Ζακχαῖος μικρὸς ὢν καὶ μὴ δυνάμενος ἰδεῖν αὐτὸν, τίς εἶ ὁ Ἰησοῦς, ἀνέβη ἐπὶ συκομορέαν· εὐθέως οὖν ἐκεῖνος ἀναβλέψας καὶ ἰδὼν αὐτὸν, λέγει αὐτῷ· Ζακχαῖε, σπεύσας κατάβηθι· σήμερον γὰρ ἐν τῷ οἴκῳ σου δεῖ με μεῖναι. Εὐθέως οὖν κατέβη καὶ ὑπεδέξατο αὐτὸν χαίρων (Luc. XIX. 5. 6.). Καὶ εὐθέως ἐξελθὼν παρέδωκεν ἑκάστῳ παρ' ὃ ἐσυκοφάντησέ τινι τετραπλοῦν· καὶ γέγονεν αὐτῷ φίλος, ἐμοῦ δὲ ἐχθρός. Καὶ οὐχ εὑρίσκω τόπον, ποῦ πορευθῶ. πάντες γὰρ οἱ ἐμοῦ ἐκείνῳ προστρέχουσι. Ἐγὼ τοὺς ἁμαρτάνοντας εἰς ἐπίγνωσιν ἔφερον· λέγων καὶ ὑποτασσόμενος αὐτοῖς ἐφ' ὅσον ἐφθάσατε ἁμαρτάνειν ἕως τέλους τῆς ἡδονῆς μὴ ἀφίστασθαι· καὶ ἔπειθον κα-

ταφρονεῖν τῶν ἰδίων ψυχῶν, καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς ἐγκυλίεσθαι [cod. ἐσκυλιεσθαι]. Καὶ ἤρχετο ἐκεῖνος καὶ παρεκάλει τοὺς ἁμαρτάνοντας παραμυθούμενος καὶ ἐπαγγειλάμενος μετάνοιαν· Καὶ ὅτε λοιπὸν οὐχ εὑρίσκον τόπον, ποῦ ἀπέλθω, ἐνεθυμήθην τῶν ἀρχαίων μου φίλων τῶν Ἰουδαίων· καὶ πορευθεὶς πρὸς αὐτοὺς παρώξυνα αὐτοὺς πρεσβυτέρους, καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων παρώργισα κατ' αὐτȣ̃ [κατ' αὐτὸν]. Σὺ, ὦ φίλε μου ᾅδη, μὴ δειλιάσεις [δειλιάσῃ], ἀλλ' εὐτρέπισον τόπον ἀσφαλῆ, ὅπως αὐτὸν κατακλείσωμεν.

Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ᾅδης λέγει αὐτῷ· ἐγὼ οὐκ ἤκουσά σου ῥήματα κακὰ, ἅπερ διηγήσω [διηγήσεις] μοι περὶ ἐκείνου. Ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ μετὰ σπουδῆς· μὴ εἰσενέγκῃ [εἰσενέγκεις] αὐτὸν ἐνταῦθα. Οὐδὲν κοινὸν ἔχεις μετ' ἐκείνου· τί χύτρα πρὸς λέβητα, αὕτη συγκρούσῃ καὶ συντριβήσεται *). Τοσαῦτα σοὶ κακὰ ἐποίησεν, τοσαῦτα σοὶ σκεύη ἥρπασεν, ὡς λέγεις, τελώνας, πόρνους, πλεονέκτας, καὶ οὐκ ἐτόλμησας αὐτοῦ εἰς πρόσωπον στῆναι, οὔτε ῥῆμα αὐτῷ [cod. αὐτȣ̃] εἰπεῖν. Καὶ νῦν ὧδέ μοι αὐτὸν βούλεσαι ἀγαγεῖν, ἵνα καὶ τὰς ἐμὰς ἐλπίδας λάβῃ καὶ ἀνέλπιστον ποιήσῃ [ποιήσει], ὡς σέ; ἐκεῖνος εἰ μὴ ἦν υἱὸς τοῦ θεοῦ, τοιαῦτα οὐκ ἐποίει. εἰ δὲ ἦν ἄνθρωπος μόνον, ἐθεράπευεν σώματα μόνον, οὐχὶ ψυχὰς τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν μεταβάλλων [μεταβάλλειν] εἰς μετάνοιαν· Σὺ μὲν εἶπας, ὅτι ἥρπασε σοῦ τὸν τελώνην, καὶ οὐκ ἐτόλμησας ῥήματι ὁμιλῆσαι κ' ἂν ἑνί **) Καὶ ἐμὲ [cod. κ' ἀμὲ] ἐγκλεῖσαι αὐτὸν κελεύεις; Οἶδα, τί λέγουσι περὶ αὐτȣ̃ οἱ προφῆται, οὓς ἔχω ἐγκεκλεισμένους· πῶς αὐτὸν ἐκδέχονται μετὰ χαρᾶς. Ἀλλὰ καὶ Ἰωάννης εὐηγγελίσατο αὐτοῖς περὶ ἐκείνȣ, καὶ φοβοῦμαι αὐτὸν ὑποδέξασθαι ἐνταῦθα.

---

*) Comma: τὶ χύτρα π. λ. α. σ. κ. συντριβήσεταί e codice restitutum.

**) Apographum habet: ῥήματι ὁ. κ. ἕνα. Fortasse melius: ῥήματι ὁμιλῆσαι κἂν ἕν.

Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος· ἐκεῖνοι ὅλοι ψεύδονται, ἵνα εἰς δειλίαν σε βάλωσι [βάλωσι]. — Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· τὰ περὶ σοῦ ἅπερ προεῖπον, οὐκ ἐψεύσαντο, ὅτι πεποίηκέ σοι ὁ λεγόμενος Χριστὸς, ἃ προεῖπον οἱ προφῆται, ἰδοὺ, σὺ μοι ὁμολόγησας, καὶ νῦν ἐπ' ἐμοῦ ψεύστας αὐτοὺς καλεῖς;

Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος· τὰς δυνάμεις σου τὰς μεγάλας καὶ τὴν ἀχόρταστόν σου κοιλίαν οὐκ ἐχόρτασας· καὶ ἕνα ἄνθρωπον οὐ δύνασαι δέξαι;

Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· μὴ πολλὰ φλυαρῇς· πάντες ἀφήκασί σε, καὶ τῷ Ἰησοῦ προσέδραμον.

Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος· τὸν κόσμον ὅλον κατέπιες, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ, τοὺς προφήτας, καὶ οὐκ ἐδειλίασας [ἐδειλίασεις], καὶ νῦν ἐπὶ ἑνὸς ἀνθρωπίου ἐχθροῦ ἐδειλιάσας καὶ οὐ θέλεις δέξασθαι αὐτὸν ὧδε; ἐγὼ ἐπείσθην, ὅτι ἄνθρωπος ἐστὶν καὶ ἤκουσα αὐτοῦ λέγοντος· περίλυπός ἐστι ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου.

Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· Ἐγὼ αὐτὸν οὐκ οἶδα, οὐδ' ἰδεῖν θέλω· πλὴν ἐὰν ἀκούσῃς, λέγω σοι τὴν ἀλήθειαν καὶ σημειώσας μου τοὺς λόγους, ὅτι ὑποκρινόμενός σοι ταῦτα λαλεῖ, ἵνα σὺ ἐμβάλῃς εἰς πρόσωπον αὐτοῦ καὶ χεῖρον τί σοι γένηται. καὶ οὐαί σοί ἐστιν, ἄθλιε· ἀπόστα ἀπ' αὐτοῦ.

Λέγει αὐτῷ ὁ διάβολος. δυνατοὺς ἔχω τοὺς ὑπουργοὺς μου, καὶ οὐ φοβοῦμαι δοῦναι καὶ λαβεῖν μετ' αὐτῦ· ἰσόψυχοί μου εἰσὶν οἱ φίλοι μου οἱ Ἰουδαῖοι, μάλιστα Ἄννας, καὶ Καϊάφας, καὶ Ἰούδας, καὶ αὐτοὶ συγκληρόνομοί μου ἐγένοντο. Ἔχομεν δὲ καὶ τὸ ἄλλον πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐφ' ἡμᾶς. καὶ δυνάμεθα κατ' αὐτῦ, σὺ μόνον ὑπόδεξαι αὐτόν.

Λέγει αὐτῷ ὁ ᾅδης· πορεύου, καὶ ποίει ὃ θέλεις· τέως παράβαλε τὴν μάχην, καὶ ἐὰν νικήσῃς αὐτὸν, κατακλείσωμεν, καὶ βασιλεύεις μετὰ τῶν Ἰουδαίων. — εἰ δὲ νικήσῃ

σὲ, ἔρχεται ἐνταῦθα καὶ ἐκβάλλει ἕς ἔχομεν, καὶ δήσει σε*), καὶ τοὺς ὑπουργούς σου, Ἰουδαίους, καὶ οὐαὶ ἡμῖν τοῖς ἀθλίοις [τοὺς ἀθλίους].

Ταῦτα ἀκούσας ὁ διάβολος ἀπῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐμήνυσε κατὰ τοῦ κυρίϐ. καὶ συναχθέντες πάντες συμβούλιον [cod. συμβόλιον] ἐποίησαν, ὥστε θανατῶσαι τὸν Ἰησοῦν. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦν αὐλιζόμενος εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, καὶ γνοὺς τὴν ἐπιβουλὴν ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτϐ. Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν (Matth. XXVI. 41.).

Ἐνταῦθα οὖν σφραγίσαντες τὸν λόγον, ἵνα καὶ ὁ θεὸς ἀξιώσῃ ἡμᾶς· ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἀκούσωμεν καὶ τὸν ὑπόλοιπον λόγον, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξη εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

---

*) Verba: ἔρχεται ἐνταῦθα κ. ε. ἐ. ἐ. κ. δήσει σε perperam omissa nunc revocavimus.

C.

EUSEBII EMESENI

Fragmenta.

I.

*Duo Fragmenta de Jesu Christi persona *).*

Fragmentum primum.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΕΜΕΣΗΝΟΥ.

Τίνος ἕνεκα φοβεῖται τὸν θάνατον; μή τι πάθῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου; τί γὰρ ἦν αὐτῷ θάνατος; οὐχὶ τὸ ἀναχωρῆσαι τὴν δύναμιν ἀπὸ τῆς σαρκός: μὴ γὰρ ἧλον ἐδέξατο ἡ δύναμις, ἵνα φοβηθῇ· εἰ γὰρ ἡ ψυχὴ ἡμῶν οὐ πάσχει τὰ τοῦ σώματος συνοῦσα, ἀλλὰ τυφλοῦται ὀφθαλμὸς, καὶ ἡ διάνοια ἔῤῥωται, καὶ κόπτεται ποῦς, καὶ οὐ χωλεύει λογισμός· καὶ ἡ φύσις μαρτυρεῖ, καὶ ὁ Κύριος ἐπισφραγίζει, ὁ λέγων. Μὴ φοβῆσθε τοὺς δυναμένους ἀποκτεῖναι τὸ

*) Extant apud Theodoretum Dialog. III. *Ἀπαθης*. Opp. T. IV. edit. *J. L. Schulze.* Halae 1772. 8. p. 258 seqq.

σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένυς ἀποκτεῖναι *). Ἐι τὴν ψυχὴν **) ὒ δύνανται, ὒχ ἢ ὒ βύλονται οἱ ποιῦντες, ἀλλ᾽ ἢ ὒ δύνανται, κἂν θελήσωσι, παθεῖν τὰ τῦ σώματος τῦ συνεζευγμένυ· ὁ κτίσας τὴν ψυχὴν, καὶ πλάσας τὸ σῶμα, ὗτος πάσχει τὰ τῦ σώματος, εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἀναδέχεται τῦ σώματος εἰς ἑαυτὸν τὰ παθήματα; ἀλλ᾽ ἔπαθε Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὒ ψευδόμεθα· Ὁ γὰρ ἄρτος, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μυ ἐστὶν, ἣν ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ***). Ἐκρατήθη τό κρατύμενον, ἐσταυρώθη τὸ σταυρύμενον. Ὁ δὲ ἔχων ἐξυσίαν καὶ ἐνοικῆσαι καὶ ἀναχωρῆσαι, τόδε λέγει· Πάτερ, εἰς χεῖράς σε παρατίθημι τὸ πνεῦμά μυ †), οὐκ εἰς χεῖρας βιαζομένων τὴν ἔξοδον. Οὐκ εἰμί φιλόνεικος, ἀλλὰ καὶ ἀπέχομαι φιλονεικίας. μετὰ πραότητος δὲ περὶ τῶν ἀμφιβαλλομένων βύλομαι πυθέσθαι ὡς ἀδελφῶν· ὒκ ἀληθεύων λέγω, ὅτι ἡ δύναμις ὒκ ἠδύνατο δέξαθαι τῆς σαρκὸς τὰ παθήματα; ἐγὼ ὒν σιωπῶ, ὁ βυλόμενος λεγέτω, τί ἔπαθεν ἡ δύναμις· ἐξέλιπεν; ὅρα τὸν κίνδυνον· ἀπέσβη; ὅρα τὴν βλασφημίαν· ὒκ ἔτι ἦν; τῦτο γὰρ ἐστι δυνάμεως θάνατος. εἰπὲ τί δύναται κρατῆσαι, ὅτι ἔπαθε, καὶ ὒ φιλονεικῶ. εἰ δὲ ὒκ ἔχεις εἰπεῖν, τί μοι ἀγανακτεῖς, ὅτι ὒ λέγω; ὃ οὐκ ἔχεις, ὒκ ἐδέξατο. ἧλον πῆξον εἰς ψυχὴν, καὶ δέξομαι εἰς δύναμιν. ἀλλὰ συνέπαθεν· ἑρμήνευσόν μοι τὸ

---

*) Ex Matth. X. 28, (non 26, ut in edit. *Schulziana* citatur). Textus autem noster habet: *Καὶ μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων ἀποκτεῖναι.*

**) *Schulzius* l. c. observat: „Haec ponenda sunt, ut videtur, post *κἂν θελήσωσι*".

***) Ex Joann. VI. 51, ubi ita leguntur: *καὶ ὁ ἄρτος δὲ, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μυ ἐστὶν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τῦ κόσμυ ζωῆς.*

†) Apud Lucam XXIII. 46 expressum: *Πάτερ, εἰς χεῖράς σε παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μυ.* Notandum autem, in edit. Theodoreti Roman. et Lips. etiam *παραθήσομαι* esse conformatum.

συνέπαθε· τί ἐστὶ τὸ συνέπαθεν; οἷον εἰς τὴν σάρκα ἧλος, εἰς δὲ τὴν δύναμιν ὁ πόνος. τῦτο εἴπωμεν τὸ συνέπαθεν· ἤλγησεν ἡ δύναμις ἡ μὴ τυπτομένη· πάντως γὰρ τὸ ἄλγημα ἀκολυθεῖ τῷ παθήματι. εἰ δὲ καὶ σῶμα πολλάκις ἐῤῥωμένης τῆς διανοίας καταφρονεῖ τῶν ἀλγημάτων διὰ τὴν ἰσχὺν τῦ ἐνθυμήματος, ἐνταῦθα ἑρμηνευέτω τις ἀφιλονείκως, ἢ τί ἔπαθεν, ἢ τί συνέπαθεν. τί ὖν; ὐκ ἀπέθανεν ὁ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν; πῶς ἀπέθανε; Πάτερ, εἰς χεῖράς συ παρατίθημι τὸ πνεῦμα μυ. Ἀνεχώρησε τὸ πνεῦμα, ἔμεινε τὸ σῶμα, ἄπνυν ἔμεινε τὸ σῶμα. ὐκ ἀπέθανεν ὖν; ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν. ὁ ποιμὴν προσήνεγκε τὸ πρόβατον, ὁ ἱερεὺς προσήνεγκε τὸ θῦμα. Ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτόν· καὶ ὃς τῦ ἰδίυ Υἱῦ ὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων ἔδωκεν αὐτῦ τὸν Υἱὸν *). Οὐκ ἀθετῶ τὰ ῥητὰ, ζητῶ δὲ τῶν ῥητῶν τὴν διάνοιαν· λέγει ὁ Κύριος· ὅτι ὁ ἄρτος τῦ Θεῦ κατῆλθεν ἐκ τῦ ὐρανῦ (Joh. VI. 51). καὶ ἑρμηνεύων, εἰ καὶ ὐ δύναμαι σαφέστερον εἰπεῖν διὰ τὰ μυστήρια, τοσῦτον δὲ λέγει **), ὅτι ἡ σάρξ μυ ἐστιν· ἡ σὰρξ τῦ Υἱῦ ἀπ' ὐρανῶν κατῆλθεν; ὐ κατῆλθεν ἀπ' ὐρανῦ· πῶς ὖν λέγει, ὁ ἄρτος τῦ Θεῦ ζῇ, καὶ καταβέβηκεν ἐκ τῶν ὐρανῶν, καὶ ἑρμηνεύων; ἐπειδὴ ἀναλαβῦσα ἡ δύναμις ἀπ' ὐρανῶν κατῆλθεν, ὃ ἔχει ἡ δύναμις, ἀναλογίζεται τῇ σαρκί. Οὐκῦν ἀντίστροφον, ἃ πάσχει ἡ σὰρξ, ἀναλογίζεται τῇ δυνάμει. πῶς ἔπαθε Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν; ἐνεπτύσθη, ἐτύφθη ἐπὶ κόῤῥης, περιέθηκαν στέφανον περὶ μέτωπον, ὠρύχθησαν αὐτῦ χεῖρες καὶ πόδες. Ταῦτα πάντα παθήματα περὶ σῶμα, ἀναφέρεται δὲ ἐπὶ τὸν ἐνοικῦντα· ῥίψον λίθον εἰς εἰκόνα βασιλέως, τί τὸ λεγόμενον; βασιλέα ὕβρισας. περίσχισον ἱμάτιον βασι-

---

*) Ex epist. ad Roman. VIII. 32. ubi tamen *παρέδωκεν* est.

**) Ad verba *τοσῦτον δὲ λεγει* etc. observat *Schulzius* pag. 259: „Vel alias lectiones habuit, vel ex ingenio hunc locum emendare agressus est *Strigelius*.“

λέως· τί τὸ λεγόμενον; βασιλεῖ ἐπανέστης· σταύρωσον σῶμα Χριστοῦ, τί τὸ λεγόμενον; Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν· τίς δὲ χρεία ἐμοῦ καὶ σοῦ; προσέλθωμεν τοῖς εὐαγγελισταῖς· πῶς παρελάβετε παρὰ Κυρίου, πῶς ἀπέθανεν ὁ Κύριος; ἀναγινώσκουσιν, ὅτι Πάτερ εἰς τὰς χεῖράς σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου (Luc. XXIII. 46). Τὸ πνεῦμα ἄνω, καὶ τὸ σῶμα ἐπὶ σταυροῦ ὑπὲρ ἡμῶν· προσήνεγκε γὰρ τὸ πρόβατον, ὅσα εἰς τὸ σῶμα αὐτῷ λογίζεται.

Fragmentum secundum ex eodem opere.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Τὴν ἡμετέραν φύσιν ἦλθε σῶσαι, οὐ τὴν ἑαυτοῦ ἀπολέσαι. Ἐὰν θελήσω εἰπεῖν, ὅτι κάμηλος πέταται, εὐθὺς ξενίζεσθε, ὅτι οὐχ ἁρμόττει τῇ φύσει· καὶ καλῶς ποιεῖτε· ἐὰν δὲ θελήσω εἰπεῖν, ὅτι ἄνθρωποι θάλατταν οἰκοῦσιν, οὐκ ἀνέχεσθε. καλῶς γε ποιοῦντες· οὐ γὰρ δέχεται ἡ φύσις· ὥσπερ οὖν ἐὰν εἴπω ξένα περὶ τούτων τῶν φύσεων, ξενίζεσθε· οὕτως ἐὰν εἴπω, ὅτι ἐκείνη ἡ δύναμις, ἡ πρὸ αἰώνων, ἡ ἀσώματος τὴν φύσιν, ἡ ἀπαθὴς τὴν ἀξίαν, ἡ οὖσα πρὸς τὸν Πατέρα, ἡ παρὰ τῷ Πατρὶ, ἡ ἐκ δεξιῶν, ἡ ἐν δόξῃ, ἐὰν εἴπω, ὅτι ἐκείνη ἡ φύσις ἡ ἀσώματος πάσχει, οὐχὶ τὰ ὦτα ὑμῶν κρατεῖτε; ἐὰν μὴ κρατήσητε ὑμῶν τὰ ὦτα, ταῦτα ἀκούοντες, κρατήσω μου τὴν καρδίαν. Ἆρα ἀγγέλῳ δυνάμεθά τι ποιῆσαι οἷον ξίφει κροῦσαι, ἢ ὅλως σχίσαι; τί λέγω ἀγγέλῳ; ψυχῇ δυνάμεθα; οὐ δέχεται ἧλον ψυχὴ, οὐ τέμνεται ἡ ψυχὴ,

οὐ καίεται· κἂν εἴπῃς μοι, διατί; λέγω σοι, οὕτως γὰρ ἐκτίσθη· τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀπαθῆ, καὶ αὐτὸς ἐμπαθής; οὐκ ἀθετῶ τὴν οἰκονομίαν, ἀσπάζομαι δὲ τὰς κακουργίας· ἀπέθανε Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἐσταυρώθη· οὕτως γέγραπται, οὕτως ἐδέχετο ἡ φύσις, οὔτε τὰ ῥήματα ἀπαλείφω, οὔτε φύσιν βλασφημῶ· ἀλλ' οὐκ ἀληθῆ ταῦτα· λεγέσθω τ' ἀληθέστερα· εὐεργέτης οὐ χαλεπαίνων ὁ διδάσκων, οὐκ ἐχθρὸς, ἐὰν μὴ ἀγνώμων ᾖ ὁ διδασκόμενος. Ἔχεις τι καλὸν εἰπεῖν; ἤνοικται τὰ ὦτα μετὰ χάριτος· φιλονεικεῖ τις, σχολάζων ἀκολουθῇ φιλονεικίᾳ· ἴσχυσαν Ἰουδαῖοι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ σταυρῶσαι; αὐτὴν τὴν δύναμιν νεκρῶσαι; δύναται ζῶν ἀποθανεῖν; ὁ θάνατος τῆς τοιαύτης δυνάμεως ἔκλειψις αὐτῆς ἐστι. Τὸ σῶμα ἡμῶν, [ὅταν ἀποθάνωμεν, μένει· ἐὰν ἐκείνην τὴν δύναμιν νεκρώσωμεν, εἰς ἀνυπαρξίαν αὐτὴν καταφέρομεν. Οὐκ οἶδα, εἰ οὐκ ἠδυνήθητε ἀκοῦσαι· τὸ σῶμα ἐὰν ἀποθάνῃ, ἡ ψυχὴ χωρίζεται καὶ μένει· ἐὰν δὲ ψυχὴ ἀποθάνῃ, ἐπειδὴ ἀσώματός ἐστιν, ὅλως οὐκ ἔστιν· ψυχὴ ἀποθνήσκουσα, ὅλως οὐκ ἔστιν· εἰς ἀνυπαρξίαν γάρ ἐστι τῶν ἀθανάτων ὁ θάνατος· νόησον τὸ ἕτερον· οὐ γὰρ τολμῶ οὐδὲ εἰπεῖν· ταῦτά λέγομεν, ὡς νοοῦμεν· οὐ νομοθετοῦμεν δὲ, εἴ τις φιλονεικεῖ, ἓν δὲ οἶδα, ὅτι ἕκαστος ἀφ' ὧν φρονεῖ, ἀπὸ τούτων ἔχει ἀπολαῦσαι. καὶ ἀπέρχεται ἕκαστος πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ προβάλλεται ὅ εἶπε περὶ αὐτοῦ καὶ ἐφρόνησε. Μὴ γὰρ νομίζετε, ὅτι βίβλους ἀναγινώσκει ὁ Θεὸς, ἢ μνήμαις ὀχλεῖται, τὶ εἶπες, καὶ τίς *) ἤκουσε; φανερὰ πάντα· κάθηται ὁ κριτὴς, φέρεται Παῦλος ὁ ἐνταῦθα· ἄνθρωπόν με εἶπες, οὐκ ἔχεις ζωὴν μετ' ἐμοῦ· ἐπειδὴ οὐκ ἔγνως με, οὐ γιγνώσκω σε· προσέρχεται ἄλλος Εἶπές με ἓν τῶν ὄντων, οὐκ ἔγνως μου τὴν ἀξίαν, οὐ γιγνώσκω σε· προσέρχεται ἄλλος. Εἶπες, ὅτι οὐκ ἀνέλαβον

---

*) Pro τίς legunt edit. Rom. Lips. et Strigelius τί: quid audivisti?

σῶμα, ἠθέτησάς με τὴν χάριν, ἐ μεταλήψῃ με τῆς ἀθανασίας· προσῆλθεν ἄλλος. Εἶπες, ὅτι ἐκ ἐγεννήθην *) ἐκ παρθένε, ἵνα σώσω τὸ σῶμα τῆς παρθένε, ἐ σωθήσῃ· ἕκαστος ἀποφέρεται τὰ φρονήματα **) περὶ πίστεως.

II.

Fragmenta nonnulla exegetica ex Catenis.

Praemonenda.

Praeter *Oudinum* (Commentar. de scriptor. antiq. eccl. T. I. p. 391 — 92. coll. p. 426.), qui omnia omnino Eusebii Emeseni scripta interiisse affirmat, alii viri docti nonnulla ejus fragmenta exegetica in Catenis Patrum nobis esse servata docent. Ita in *Phil. Labbei* libro rarissimo de scriptor. eccles. Paris. 1660. 8. T. I. p. 779. scriptum: „Extant ex ejus Commentariis in sacram scripturam quaedam apud Theodoretum et in Catenis Graecarum Explanationum". Consentit *El. du-Pinius* in Nov. Biblioth. auctorum eccles. T. II. Colon. 1692. 4. p. 126: „Et reperiuntur adhuc in Catenis Graecis in Scripturam plurima Fragmenta, quae Eusebio Emeseno adscribuntur". Idem judicatur in *Franc. Combefisii* Biblioth. Concion. T. I. p. 12: „Eusebii Emiseni nomine, exceptis pauculis ex Catena Graeca, nulla nobis extant".

Ita judicant etiam alii viri docti; sed nemo eorum, quantum equidem scio, quaenam sint illa fragmenta, et in

*) Ed. Rom. et Lips. εἶπεν, ὅτι ἐκ ἐγεννήθης.

**) Edit. Rom. et Lips. ante περὶ praemittunt τά.

quibusnam Catenarum editionibus inveniantur, indicavit. Ex ipsis autem Catenis parum praesidii petendum. Nam in editionibus, quas inspicere et evolvere licuit, in Elencho auctorum legitur quidem *Eusebii Emeseni* nomen; in ipsis autem Excerptis nudum poni solet *Eusebii* nomen, ita ut prorsus in dubio relinquantur, cuinam inter tam multos, qui Eusebii nomen gerunt *), Scholion sit adscribendum. Quo facto omnia dubia atque incerta redduntur.

Cum Eusebius Emesenus, teste Hieronymo, inprimis novum Testamentum illustraverit, in Catenis Patrum Graecorum in N. T. plurimas ejus reliquias contineri crederes; sed frustra. Rarius ibi Eusebii nomen deprehenditur, et ubi occurrit, vel Eusebium Caesareensem, vel incertum et dubium designat. In *J. A. Noesselti* docta dissertatione: *De Catenis Patrum Graecorum in novum Testamentum observationes*, quae denuo edita est in: Noesselti Opusculorum ad histor. eccles. Fascic. III. Halae 1817. 8. p. 321 — 402. de Eusebio Emeseno ne vestigium quidem inveniendum. Perlustranti Catenas in quatuor Evangelia (Catena in Marcum et Lucam apud nos latina tantum versione extat) nil se obtulit, quod cum aliqua verisimilitudinis specie Emeseno tribui posse videretur, praeter Excerpta nonnulla in Joann. c. XX., quae leguntur in Catena Patrum Graecorum in S. Johannem. Antverp. 1630. f. p. 448 seqq. quaeque a nobis, sed tanquam dubia, subjuncta sunt.

Eusebium nostrum veteris Testamenti interpretem non dicunt veteres (vel potius Hieronymus, qui tamen ei „*innumerabiles libros*“ tribuit, quorum praecipuos designat, cumque alio in loco tanquam magistrum et exemplar

*) In *Fabricii* Bibliotheca Gr. edit. *Harless.* Vol. VII. p. 409 seqq. post Eusebium Caesareensem „*alii Eusebii, amplius sexaginta*“ sunt enumerati et descripti. Si autem ex hac caterva vel in iis tantum, qui prae ceteris nomen et famam habent, in Eusebio Nicomediense, Dorylaeense, et Alexandrino, subsistere velis, quilibet tamen perspiciet hujus negotii difficultatem.

Diodori Tarsensis et Jo. Chrysostomi laudat); sed falsissimum esset, si in hoc casu regulam: e silentio narrantis ad negandam rem non valet consequentia, non sequeremur. Magister duorum celeberrimorum patrum, quos nominavimus, et discipulus Eusebii Caesareensis et Patrophili Scythopolitani (ob versionem V. T. graecam clari), omnino veteris testamenti interpres praesumendus est. Etsi fortasse linguae hebraicae minime gnarus haberetur (quamvis in homine Syro schelaeque Edessenae atque Antiochenae alumno etiam hoc supponi posse videatur), tamen, more Patrum, Alexandrinae versionis commentator haberi potest.

Iam vero in *Catenis Patrum in vetus Testamentum* Eusebii nomen est frequentissimum; neque id solum, sed saepius quoque Scholiis praemissum legimus nomen *Εὐσεβίε Καισαρειας*: quo facto aliquam saltem paulo certiorem habemus notitiam, licet nondum sufficientem, ad verum Eusebium Emesenum demonstrandum.

In *Catena in Genesim ex auctoribus ecclesiasticis plus minus sexaginta etc. Auctore Aloisio Lippomano*, Metonensi Episcopo Coadjoturequae Veronensi. Paris. 1546. f. p. 30. 118. et 424. ante Excerptum legitur „*Eusebius Emesenus*" et p. 59: *Eusebius Episcopus Emesenus*, qui etiam in Elencho scriptorum ab Eusebio Caesareense, cujus Scholia etiam sunt excitata (praeter novem locos, ubi simpliciter *Eusebius* exprimitur) distinguitur, justoque collocatur ordine chronologico. Suspectus tamen erat primo visu iste *Emesenus latinus* eumquae nullum alium esse putabam, quam illum, cujus Homiliae, ementito Eusebii nomine, a Gagneo aliisque sunt editae et de quibus *Oudini* Commentar. T. I. p. 392 — 426. prolixius egit. Sed cum locos nostros ibi non reperirem, confidentius factus sum iis, quae editor in Praefatione asserit: „Ubicunque in Graecos doctores legendo incideris, Basilio, Origene et Chrysostomo duntaxat exceptis — parcito aequoque feras animo, si non locum ubi quae dicuntur excerpsimus, an-

notaverimus. *Eorum namque dicta ex antiquissimo Apostolicae Bibliothecae graeco extracta sunt codice*, in quo literae caducae erant adeo, ut vix legi possent, ubi nulla etiam reperiebatur loci assignatio". E codice graeco (Catenae graecae, ut videtur) igitur et noster Eusebius translatus est; id quod fidem auget. Cum praeterea vidissem, citatum esse ab auctore *versionem Syriacam* (proculdubio ecclesiasticam illam, quae *Peschito* dicitur, quamque etiam Ephraem Syrus commentatus est), textumque Hebraicum, non diutius cunctatus sum, hos locos pro genuinis Eusebii Emeseni fragmentis habere et tanquam talia cum lectoribus communicare.

In opere amplo, quod titulum gerit: *Expositio Patrum Graecorum in Psalmos, Graece et Latine edita a Balthas. Corderio.* Antverpiae 1646. T. I — III. f. tot *Excerpta Eusebiana* exhibentur, ut plus quam decimam totius operis expleant partem. Sed quinam sunt illi ubivis paginarum occurrentes Eusebii? Interdum quidem *Εὐσέβιος Καισαρείας* declaratur, de reliquis tamen multum ambigitur. Inter eos esse Nostrum, quis non crediderit? Sed difficillimum sane, ne dicam impossibile, negotium, quid ei competat, et quid non, evincere. Locos speciminis atque exempli causa subjunctos inter multos alios eligendos putavi, quod in eis cognationem quandam et similitudinem cum orationibus Eusebianis deprehenderem. In quo judicio dextre sinistreve versatus sim, judicent peritiores, quibus id, quod sentio, lubenter submitto.

Habes igitur, lector benevole, fragmenta nonnulla exegetica e Catenis Patrum collecta, quae ex meo quidem judicio Eusebio Emeseno probabiliter possunt adscribi. Eusebiana certe sunt; nec multum fortasse interfuerit, utrum magistri Caesareensis, an discipuli Emeseni habeamus Scholia. Utcunque sit, te fragmentulis his exiguum, quod implent, spatium facile esse concessurum, confido rogoque.

A.

Fragmenta exegetica ex V. T.

I.

Excerpta ex Catena in Genesin.

I. Cat. pag. 30. super Gen. I. 6. *Eusebius Emesenus.* Quaeritur, utrum luminaria ac stellae infra coelum distantia cursum peragant, an coelo fixa sint, an veluti viatores in coelo iter faciant? Ac si quidem [quidam] dixerint, infra coelum currere, audiant *Homerum*, apud quem sol e fluentis Oceani ad medium coelum adscendit, deinde cursu confecto, occidit. Neque item coelo fixa dici possunt, ea enim ratione alterum altero nunquam velocius esset, quod tamen adeo perspicuum est, ut negari non possit. Sacra ergo ac divina scriptura testatur, coelum firmum atque immobile esse, solem vero ac lunam in coelo moveri, ac cursum suum peragere. Nam in Josue dictum est: *Sol et luna stet;* non ait: coelum movens lunam aut solem, stet. Item ab Ezechia dictum est: *Sol retrocedat;* non ait: coelum movens solem retrocedat.

II. Cat. p. 59. super Gen. II. 4: *Eusebius Episcopus Emesenus.* Alii quidem tradunt, *Eden* appellari locum, in quo Paradisus plantatus sit. Alii vero Eden nomine, Paradisum ipsum intelligi volunt, interpretem vero interpretationem ipsam pro nomine posuisse. Quaeritur vero, utrum Paradisus post factum hominem plantatus sit? Verba enim Moysis id significare videntur, tertia die una cum aliis arboribus plantatum fuisse. Syrus autem interpres transtulit: et plantavit deus Paradisum in Eden, non ut alii *ἀπ' ἀρχῆς*, id est a principio. Complures vero tradunt, Para-

disum post alia a Deo conditum atque plantatum fuisse. Cum enim Moyses dixisset: *et plantavit Deus Paradisum et posuit in eo hominem, quem formavit,* continuo subjunxit: *et produxit Deus adhuc de terra omne lignum pulcrum visu,* et cetera. Adhuc enim, sive praeterea, significat plantas Paradisi consitas post ea, quae simul a principio creationis facta fuerant.

Idem: Aliter Eden locum esse ajunt, in quo Paradisus consitus sit atque plantatus, eumque in medio mundi positum esse. —

III. Cat. p. 118. super Genes. IV. 26: *Eusebius Emesenus.* In Hebraeo legitur: *Hic speravit invocari nomine Domini,* hoc est, Deus dici, et filius Dei. Iusti enim, qui erant a semine Seth, filii Dei vocabantur.

IV. Cat. p. 424. col. b. super Genes. XLIX, 16: *Eusebius Emesenus. Dan judicabit* etc. Hoc ergo ad Sampsonem refertur, qui ita facile duodecim tribubus, sicut uni praefuit. *Fiat ipsi Dan serpens* etc. id est, quemadmodum calcaneo equi a serpente in via morso, necesse est, ut adscensor retro cadat, nullamque spem nisi in Dei ope atque auxilio habeat, eadem ratione Sampson a Dalida [juxta textum hebr. Delilah] tanquam serpente morsus corruit, atque una cum eo populus Israel, qui a Sampsone veluti equus ferebatur, donec iterum divina virtute corroboratus, ultionem de Philistenis jure ac merito sumpsit.

II.

Excerpta ex Catena in Psalmos.

I. Cat. T. III. p. 223 seqq. Super Ps. CIX. [al. CVIII.].

Εὐσεβίου. *Συνήθως τό ἐν τούτῳ (φαλμῷ) ἀντὶ τοῦ εἰς τέλος ὁ μὲν Ἀκύλας τῷ νικοποιῷ ἐκδέδωκεν.*

Ὁ δὲ Σύμμαχος *ἐπινίκιον* εἴρηκε· μονονχὶ διδάσκοντος ἡμᾶς τȣ̃ ἁγίȣ πνεύματος· ὅτι δὴ ἐπὶ τοῖς ἐπινικίοις καὶ τὰς παρȣ̃σας φωνὰς ἐγκαταλέγειν προσήκει, ἐν αἷς ὁ ἀνθρώπινος αὐτȣ̃ περίσταται βίος καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν παθημάτων.

Εὐσεβίȣ. Super verba: *Ὁ Θεὸς τὴν αἴνεσίν μȣ μὴ παρασιωπήσῃς*: Ὁ παρὼν ψαλμὸς ἀναφέρεται εἰς πρόσωπον τȣ̃ Χριστȣ̃, τὰ πάθη περιέχων αὐτȣ̃. Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ ἡ γραφὴ τῶν πράξεων τῶν Ἀποστόλων, ἔνθα ὁ Πέτρος τῆς τȣ̃ προδότȣ Ἰȣ́δα ἐκπτώσεως μνημονεύσας, καὶ παραινέσας ἕτερον δεῖν παραληφθῆναι εἰς τὸν δώδεκα Ἀποστόλων ἀριθμὸν, μαρτυρίᾳ κέχρηται προφητικῇ ἐν τῷ προκειμένῳ ψαλμῷ φασκȣ́σῃ, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτȣ̃ λάβοι ἕτερος· ὥστε κατὰ τὴν Πέτρȣ διδασκαλίαν περὶ τȣ̃ Ἰȣ́δα αὐτὴν ταύτην εἰρῆσθαι τὴν φωνὴν, καὶ τὰς λοιπὰς ἐν τῷ ψαλμῷ φερομένας. Ὁ τοίνυν σωτὴρ διὰ τῶν προκειμένων ἀρχόμενος ἀνθρωπίνως (ὡς γενόμενος ἄνθρωπος, μείνας δέ Θεὸς, ὅπερ ἦν) ἱκετεύει τὸν ἑαυτȣ̃ Πατέρα, μὴ παραδῶσαι τȣ̀ς ἐπιβȣλεύοντας τῇ ἑαυτȣ̃ σπȣδῇ· σπȣδὴ δὲ αὐτȣ̃ πᾶσα ἦν, σβέσαι μὲν ἐξ ἀνθρώπων πᾶσαν εἰδωλολατρίαν, αἴνεσιν δέ τῷ Πατρὶ καταστήσασθαι ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ δὴ ἐν ἑτέροις διδάσκει λέγων· *ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σȣ τοῖς ἀδελφοῖς μȣ· ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε.* οἱ δέ εἰς θάνατον αὐτῷ ἐπιβȣλεύοντες, κατασιγάσαι ταύτην αὐτήν τήν αἴνεσιν καὶ κατασιωπῆσαι σπȣδὴν ἐποιȣ̃ντο. Ἀλλὰ σὺ, φησιν, ὦ Πάτερ, μὴ συγχωρήσῃς ἀποσιωπηθῆναι τὴν αἴνεσίν μȣ, τὴν εἰς τὴν σὴν τιμὴν καὶ δόξαν σπȣδαζομένην.

Στόμα δὲ ἁμαρτωλȣ̃ καὶ στόμα δολίȣ μάλιστα μὲν καὶ πᾶν τὸ τῆν Φαρισαίων καὶ γραμματέων ἐτύγχανε, τῶν μεθ' ὑποκρίσεως αὐτὸν διδάσκαλον καὶ ῥαββὶ ἀποκαλȣ́ντων· ἐξαιρέτως δὲ τȣ̃ Ἰȣ́δα, ὃς τὸν ἑαυτȣ̃ σωτῆρα καὶ κύριον φιλήμασι παρεδίδȣ.

Εὐσεβίȣ. Super verba: *Ἀντὶ τȣ̃ ἀγαπᾷν με ἐνδιέβαλλεόν με*: Δεὸν γὰρ ἀγαπᾷν ὡς εὐεργέτην, καὶ

μὴ μόνον τῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἰατρὸν· οἱ δὲ διαβολὰς ἔῤῥαπτον κατ᾽ αὐτȢ.

Εὐσεβίȣ. Super verba: καὶ διάβολος στήτω ἐκ δεξιῶν αὐτȢ: Ὁ καὶ σκελίσας αὐτὸν, πάντα, ἅ πρότερον ἐδόκει κεκτῆσθαι δεξιὰ, τῆς αὐτȢ ψυχῆς ἀποσυλήσας.

Εὐσεβίȣ. Super verba: γενηθήτωσαν αἱ ἡμέραι αὐτȢ ὀλίγαι. Εἰκὸς καὶ ῥητῶς κατὰ ψιλὴν λέξιν ταῦτα πάντα πεπληρῶσθαι κατὰ τȢ προδότȣ μετὰ τὴν ἀνάρτησιν αὐτȢ· ἅμα μὲν ὀρφανῶν γενομένων αὐτȢ τῶν παίδων. ἅμα δὲ τὸ τῆς γυναικὸς ἐν χηρείᾳ καταστάσης, καὶ τῆς ἑξῆς καταλεχθέντων ἁπάντων πρὸς λέξιν τέλος εἰληφότων· ὡς ἐπαληθεῖσαι τὴν πρόῤῥησιν. τȢ σωτῆρος ἡμῖν διὰ τȢ ψαλμȢ ταῦτα ἔσεσθαι. Νοήσεις δὲ ταῦτα καὶ ἐπὶ τȢ λαȢ τȢ Ἰȣδαίων ἔθνȣς κατὰ λέξιν πεπληρωμένα πάντα μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἐπιβȣλήν. Ὀλίγων γὰρ μετὰ τὸν σταυρὸν διελθόντων ἐτῶν ἄστατον ἅπαν τό ἔθνος ἐγένετο· καὶ οἱ μεν ἀνηρέθησαν, αἱ δὲ τȣ́των γυναῖκες, μετὰ τῶν παίδων, ἐξηνδραποδίσθησαν.

Εὐσεβίȣ. Super verba: ἐξερευνησάτο δανειστὴς πάντα. Ὁ δὲ Σύμμαχος ȣ̔́τω· συγκρȣ́σαι πράκτωρ πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ. Πράκτορες δὲ καὶ οἱ Ῥωμαίων βασιλεῖς τὸν ἐπικείμενον εἰσπραττόμενοι φόρον· ȣ̔͂τοι δὲ τὰ Ἰȣδαίων διήρπασαν, ἅπαντα ἀκριβῶς ἐρευνήσαντες, ὡς καὶ τὰ κεκρυμμένα εὑρεῖν τε καὶ σφετερίσαι. Τȣ́των δὲ γενομένων, καὶ τῶν πολεμίων τὰ τȣ́τοις προσήκοντα διανεμομένων, ȣ̓δεὶς αὐτοῖς ἐπίκȣρος ἔσται, ȣ̓δὲ φειδȣ̃ς αὐτῶν οἱ παῖδες ἀξιωθήσονται· εἶτα τεσσαράκοντα ȣ̓ διελθόντων ἐτῶν πανωλεθρίαν ὑπέμεινεν ὁ Ἰȣδαίων λαός.

Εὐσεβίȣ. Super verba: ἀναμνησθείη ἡ ἀνομία τῶν πατέρων. Πατέρων ἀρετὴ πολλάκις καὶ πλημμελήσαντας ὤνησε παῖδας, ὡς τȣ̀ς Ἰȣδαίȣς τȢ Ἀβραὰμ ἡ πίστις, ὡς τὸν Σολομῶντα τȢ Δαβὶδ ἡ εὐσέβεια· πονηρία

δὲ πατέρων τοῖς ὁμοίοις παισὶν ἐπαύξει τὴν τιμωρίαν· ἐδεμία γὰρ ἐδαμόθεν εὑρίσκεται φειδῦς ἀφορμή.

Πατέρας δὲ αὐτῶν καλεῖ τὲς ἐν τῷ ἐρήμῳ. τῇ δυσσεβείᾳ χρησαμένες, τὲς ἐπὶ τῶν κριτῶν, τὲς ἐπὶ τῶν βασιλειῶν, τὲς μετὰ τὴν ἀπὸ Βαβυλῶνος ἐπάνοδον παρανομίᾳ συζήσαντας.

Εὐσεβίε. Super verba: *γενηθήτωσαν ἐναντίον κυρίε διαπαντὸς.* Πάντα, φησὶ, τὰ ὑπ' αὐτῶν τολμηθέντα παράνομα ἀεὶ θεώμενος ὁ Θεὸς, ἐδεμίας αὐτὲς ἀξιώσει φειδῦς, ἀλλὰ πανωλεθρίᾳ παραδώσει. Καὶ ἐντεῦθεν μέντοι δῆλον, ὡς οὐ περὶ μόνε τῦ Ἰέδα, ἀλλὰ περὶ πάντων τῶν ἠπιστηκότων Ἰεδαίων λέγει· ἀπὸ γὰρ ἑνικῦ προσώπε ἐπὶ τὸ πληθυντικὸν τὸν λόγον μετήνεγκεν. Οὐκετὶ γὰρ εἶπεν *αὐτῦ*, ἀλλ' *αὐτῶν*.

Εὐσεβίε. Super verba: *καὶ κατανενυγμένον τῇ καρδίᾳ.* Τετέστι πεπλεγμένον δι' ἅς ἑώρα ἐν αὐτοῖς παρονομίας· ὅθεν καὶ πρὸς τὴν Ἱερεσαλὴμ ἔλεγε κλαίων αὐτήν· εἰ ἔγνως καὶ σὺ τὰ πρὸς εἰρήνην σοί. Ἐθανάτωσε δὲ αὐτὸν, αἴτιος γενόμενος τῦ εἰς θάνατον παραδοθῆναι.

Εὐσεβίε. Super verba: *καὶ ἐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν.* Τῆς προφητείας λεγέσης εἰς πρόσωπον τῦ σωτῆρος· οἱ εὐλογῦντες σε, εὐλόγενται. Ὅπως μὲν οἱ καθ' ὅλης τῆς οἰκεμένης τὸν Θεὸν δι' αὐτῦ ἐπιγνόντες, καὶ πιστεύσαντες εἰς αὐτὸν, τῆς ἐκ Θεῦ καταξιῦνται εὐλογίας, ὡς πληθύνειν καὶ αὔξειν, καὶ τὰ σύμπαντα πληρῦν τὴν Χριστῦ ἐκκλησίαν, τοῖς πᾶσι τυγχάνει πρόδηλον. Ὅπως δὲ Ἰεδαῖοι ἀρώμενοι αὐτὸν, καὶ βλασφημῦντες ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας, τὴν ἐκ Θεῦ κατάραν εἰς ἑαυτὲς ἐπισπῶνται, καὶ τῦτο δῆλον ἀπὸ τῦ μὴ ἆραι κεφαλὴν, μηδὲ ἀνανεῦσαι αὐτὲς ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κατὰ τῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιβελῆς.

Εὐσεβίε. Super verba: *καὶ ἡ καρδία με τετάρακται.* Φροντίζων περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν ψυχῶν αὐτῶν αὐτῦ τε ἐκείνε τῦ παραδότε καὶ τῶν τὴν ἐπι-

βελὴν αὐτῷ συσκευασμένων, περὶ δὲ τῆς ἀποβολῆς καὶ τῆς ἀποπτώσεως τ8 παντὸς Ἰεδαϊκ8 ἔθνες, ταράττεσθαι ὡς φιλάνθρωπος ὑπὲρ αὐτῶν ὁμολογεῖ· διὸ φησι· καὶ ἡ καρδία μ8 τετάρακται ἐντὸς μ8.

Εὐσεβίε. Super verba: καὶ γνώτωσαν, ὅτι ἡ χείρ σ8 αὕτη. Ἐν τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει γνωστὴ γέγονεν ἡ χείρ τ8 Θε8, τετέστιν ὁ μονογενὴς αὐτ8 λόγος. καὶ ὁ τέως τὲς πολλὲς λανθάνων, ἐφανερώθη, ὡς αὐτὸς ἑκὼν ὑπέμεινε σταυρὸν αἰσχύνης καταφρονήσας, καὶ αὐτὸς τὸ ἑαυτ8 ἀνέστησε σῶμα, δεξία καὶ δυναμις ὢν τ8 πατρὸς· γνώτωσαν τοίνυν, φησίν, ὅτι ἡ χείρ σ8 αὕτη, ἣν ὀνειδίζεσι, καὶ χλευάζεσι, καὶ σὺ, κύριε, ἐποίησας αὐτὴν.

Εὐσεβίε. Super verba: καταράσονται αὐτοὶ. Μέχρι καὶ σήμερον διέμειναν οἱ Ἰεδαῖοι τῆς κατὰ τ8 σωτῆρος χρώμενοι βλασφημίας· ἀλλ' ἐκείνων βλασφημέντων, περιφανέστερον ὁσημέραι τὸ κήρυγμα γίνεται.

Εὐσεβίε. Super verba: ἐνδυσάσθωσαν οἱ ἐνδιαβαλλοντές με ἐντροπήν. Καὶ τ8το μάθοις, ἂν ἐπιστήσας ποίας ἄρα Ἰεδαίων παῖδες κέκτηνται διανοίας, ὁρῶντες τὰ μὲν ἑαυτῶν σεμνὰ καὶ ἅγια ἐκ βάθρων ἠφανισμένα· τ8 δὲ πρὸς αὐτῶν ἀτιμίᾳ περιβληθέντος, σταυρῷ τε καὶ θανάτῳ παραδοθέντος, τὸ μὲν τ8 θανάτ8 μνῆμα σπεδαῖς τε καὶ αὐτ8 δυνάμεως καθ' ὅλης τῆς οἰκεμένης ἱδρυθείσας ἐκκλησίας, αὐξέσας ὁσημέραι καὶ πληθυνέσας, καὶ ἔτι μετὰ δόξης προϊέσας· ταῦτα γὰρ ὁρῶντες ὀφθαλμοῖς Ἰεδαίων παῖδες, πῶς ἐκ ἐντροπὴν καὶ αἰσχύνην εἰκότως περιβάλλονται;

Εὐσεβίε. Super verba: ἐν μέσῳ πολλῶν αἰνέσω αὐτόν. Πολλῶν τίνων; ἢ πάντων τῶν εἰς αὐτόν πεπιστευκότων ἐθνῶν, καὶ τῶν καθ' ὅλης τῆς οἰκεμένης ἐκκλησιῶν· αὐτὸς γὰρ ἐστι ὁ εἰπὼν· ὅπε δύο, ἢ τρεῖς συνεγμένοι ἐν τῷ ὀνόματι με, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν. (Matth. XVIII. 20) Διό καθ' ὅλης τῆς οἰκεμένης ἐν μέσῳ τῶν ἐκκλησιῶν παρὰ τ8 κυρίε τῷ Πατρὶ μεγίστη πρόεισιν εὐχαριστία.

II. Excerpta ex Exposit. Patr. Graec. in Psalmum CX (al. CIX). T. III. p. 238 sqq.

Εὐσεβίϐ. Super verba: *εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μϐ.* Σφόδρα ἀκριβῆ καὶ ἀληθῆ λόγον ἐπεσημήνατο ὁ σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκως· *εἰ ϐν Δαβίδ ἐν πνεύματι καλεῖ αὐτὸν κύριον·* (ϐ γὰρ ἐκτὸς πνεύματος ἁγίϐ οἷός τε ἦν εἰπεῖν ὁ Δαβὶδ τό·) *εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μϐ, κάθϐ ἐκ δεξιῶν μϐ* (Matth. XXIV. 43)· πόθεν γὰρ παρῆν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ἡ γνῶσις, ἡ τϐ Πατρὸς τῆς πρὸς τὸν ὠνομασμένον αὐτϐ κύριον κοινολογίας; Ὁ μὲν ϐν θρόνος τὴν βασιλικὴν αὐτϐ ἀξίαν κατασημαίνει, ἡ δὲ κάθεσις τὸ βέβαιον καὶ ἑδραῖον, καὶ ἀσάλευτον τῆς ἐν τῇ βασιλείᾳ διαμονῆς· τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν τῶν ἀγαθῶν εἶναι καὶ δεξιων τϐ Πατρὸς δωρημάτων κοινωνόν. Πάντα γὰρ τά δεξιὰ, φαιδρὰ τε καὶ ἀγαθὰ καὶ σωτήρια. Χορηγεῖ ὁ υἱὸς ὡς παρὰ Πατρὸς. Ἐχθρϐς δέ φησί τϐς διὰ τϐ προτεταγμένϐ ψαλμϐ δεδηλωμένϐς· καὶ ϐ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσας τὰς ἀντικειμένας δυνάμεις· πάντας γὰρ ὑπὸ τϐς πόδας αὐτϐ θήσειν ὁ Πατὴρ διαγέλλεται διὰ τϐ προκειμένϐ ψαλμϐ.

Εὐσεβίϐ. Super verba: *ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ.* Ῥάβδον δυνάμεως ἐν τϐτοις ἡγϐμαι τὸν εὐαγγελικὸν λόγον εἰρῆσθαι. Ἐπίστησον δὲ, μήποτε καθ᾽ ἕτερον τρόπον ῥάβδος δυνάμεως εἴρηται ἐνταῦθα, ἡ ἐν τῷ δευτέρῳ ψαλμῷ κεκλημένη *ῥάβδος σιδηρά.* Ὁ μὲν ϐν εὐαγγελικός λόγος, ὁ τῆς τϐ σωτῆρος ἡμῶν δυνάμεως καὶ τῆς κατ᾽ αὐτὸν οἰκονομίας ἐπαγγελτικὸς, ἡ παιδευτικὴ καὶ σωτήριος εἴη ἂν ῥάβδος· ἡ δὲ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτϐ καὶ πολεμίων τῆς αὐτϐ ἐκκλησίας καθαιρετικὴ λεγομένη σιδηρὰ, δι᾽ ἧς ὡς σκεύη κεραμέως συντρίψειν λέγεται τϐς ἐχθρϐς αὐτϐ· ἐπεὶ τοίνυν ὁ Χριστὸς τὰς ἐκκλησίας αὐτϐ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι, καὶ ἐν αὐτοῖς μέσοις ἔθνεσι μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων συνεστήσατο, ἀναγκαίως λέλεκται· ὅτι ῥάβδον δυνάμεως σϐ ἐξαποστελεῖ κύριος, ἵνα κατακυριεύσῃς ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σϐ.

B.

Fragmenta exegetica ex Catenis novi Testamenti.

Catena Patrum Gr. in S. Joannem. Edit. *Balthas. Corderii.* Antverpiae 1630. f. p. 448 seqq.

Super Ev. Joannis c. XX.

Εὐσεβίȣ. Super Ioann. XX. 1. 2. *Εἰ ὁ Ματθαῖος φησιν, ὀψὲ σαββάτων* (Matth. XXXVIII. 1)· *ὁ δὲ Ἰωάννης πρωΐ, σκοτίας ἔτι ἔσης, μή σε ταραττέτω· τὸν γὰρ αὐτὸν φασιν ἀμφότεροι καιρὸν πλατικωτέροις διαφόροις ῥήμασι. Τὸ ὀψὲ γὰρ ὁ Ματθαῖος φησιν, ἀντὶ τȣ̃ βράδιον, καὶ ὀψὲ τῆς νυκτός· ὁ δὲ Ἰωάννης ἔμπαλιν τὸ ὀψισμένον καὶ ταχύ τῆς αὐτῆς νυκτὸς ὠνόμασε πρωΐ, ὅ δὴ διερμενεύων, ἐπήγαγε τὸ σκοτίας ἔτι ἔσης, ἵνα μή τις τὸν ὄρθρον αὐτὸν λέγειν ὑπολαβοι, ὡς καὶ ὁ Ματθαῖος τὸ ὀψὲ σαββάτων, ἵνα μὴ τὴν ἑσπερινὴν ὥραν νομίσῃ τις λέγεσθαι, προσέθεικε· τῇ ἐπιφωσκέσῃ εἰς μίαν σαββάτον. Ἐκεῖ καὶ ἀκριβῶς οὐ τȣ̃ σαββάτȣ εἶπε τὸ ὀψὲ, ἵνα μή τις τὴν ἑσπέραν ὑπολάβοι λέγεσθαι τὰς μετὰ ἡλίȣ δυσμάς· ἀλλὰ σαββάτων φησιν ὀψὲ. Ἔθος δὲ τὴν ὅλην ἑβδομάδα σαββάτων καλεῖν, καὶ πάσας τὰς ἡμέρας ἔτως ὀνομάζειν. λέγετω γȣ̃ν παρά μὲν τοῖς Εὐαγγελισταῖς τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τρίτῃ τά ἑξῆς. Οὕτως ἐν ὁ Ματθαῖος τὸν καιρὸν τόν ἐπιφαύσκοντα εἰς τὴν ἕω τῆς κυριακῆς ἡμέρας σαββάτων ὀψέ ὠνόμασεν, ἐκ εἶπεν, ἑσπέραν τȣ̃ σαββάτȣ, ἐδὲ ὀψὲ σαββάτȣ· ἐπεὶ ἐχρῆν ἡμᾶς τῇ ἡμέρᾳ τȣ̃ σαββάτȣ μετὰ ἡλίȣ δυσμὰς ἑσπέρας γινομένης ἑορτάζειν,*

καὶ ἐκέτι τὴν κυριακὴν ἡμέραν ἀγαλλιᾶν, ἀλλὰ τὴν ἑσπέραν τῦ σαββάτυ, εἴπερ τῦτ᾽ ἐδήλυ ὁ Εὐαγγελιστής· Νῦν δὲ ὐ τῦτο ποιῦμεν, ἀλλὰ νυκτὸς ἐπιλαβύσης, ἢ αὐτῷ μεσονυκτίῳ, ἢ περὶ ἀλεκτόρων βοὰς, ἢ ἀμφὶ τὸν ὄρθρον, ὥστε καὶ ἐξ αὐτῦ τῦ πράγματος, καὶ ἐκ τῆς κεκρατηκυίας ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῦ Θεῦ συνηθείας, τὸν δι᾽ αὐτῦ ὀψὲ σαββάτων δηλύμενον καιρὸν, μὴ τὴν ἑσπερινὴν ὥραν εἶναι, ἀλλὰ ταύτην, ἣν αὐτὸς ὁ Ματθαῖος παρέστησεν, εἰπών· τῇ ἐπιφωσκύσῃ εἰς μίαν σαββάτων· ὐδὲ γὰρ λόγον εἶχε κατὰ τὴν ἑσπέραν τῦ σαββάτυ· Τοιύτων θαυμαστῶν ἀμφὶ τὸ μνημεῖον τῦ σωτῆρος ἐπιτελυμένων, μὴ ὐχὶ πάντας τὺς τὴν πόλιν οἰκῦντας μαθεῖν τὰ γινόμενα; Ἐι γὰρ σεισμὸς ἐγένετο μέγας ἐν ἑσπερινῇ ὥρᾳ, πάντων ἐγρηγορότων ἔτι, πῶς ὐκ ἂν ᾔσθοντο οἱ πάντες; πῶς δὲ ὐκ ἂν συνδρομὴ γέγονεν ἐπὶ τὸ μνῆμα, ἀγγέλυ αὐτόθι ὀφθέντος, καὶ τὸν λίθον ἀποκυλίσαντος τῆς θύρας τῦ μνημείυ; οἱ δὲ φρυροὶ τῦ τόπυ, καὶ τὸ τάγμα το στρατιωτικὸν, Ἰυδαίων τε οἱ σὺν τῇ κυστωδίᾳ φυλάττοντες τὸν τάφον, πῶς ὐ παραχρῆμα τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς ἄρχυσι τῶν Ἰυδαίων ἀπήγγειλον τὰ πεπραγμένα; Ἀκόλυθον γὰρ ἦν, ἀνατραπέντος τῦ λίθυ παραδόξως, παραχρῆμα σπεῦσαι τὺς φρυρὺς, καὶ τὰ πραχθέντα δηλῶσαι, τῆς ὥρας αὐτοῖς ἐπιτρεπύσης. Οἱ δὲ καὶ διδάσκοντες διαφημῆσαι εἰς πάντας, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτῦ νυκτὸς ἐλθόντες ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων· ὃ δὴ χώραν ὐκ εἶχε πλάττεσθαι αὐτὺς, εἰ τῇ ἑσπέρᾳ ἐγείγερτο. Ἀλλὰ γὰρ ἡγῦμαι διὰ τύτων ἀποδείκνυσθαι τὸ παρὰ Ματθαίῳ λεγόμενον ὀψὲ σαββάτων, μὴ τὴν ὀψίνην ὥραν τῦ σαββάτυ σημαίνειν, μηδὲ τὸν ἑσπερινὸν, ἀλλ᾽ ὡς αὐτὸς ὁ Ματθαῖος ἐπήγαγε τὴν ἐπιφώσκυσαν ὥραν εἰς μίαν σαββάτων, ἥτις ἦν πρωΐας, ἔτι σκοτίας ὔσης, κατὰ τὸν Ἰωάννην.

Ζητῆσαι δὲ δεῖ, πῶς κατὰ μὲν τὸν Ματθαῖον ὀψὲ σαββάτων ἦλθεν ἡ Μαγδαληνὴ, μετὰ τῆς ἄλλης Μαρίας,

ἁψαμένη [ἁψαμένης] δὲ τῶν ποδῶν τȣ̃ σωτῆρος ἡμῶν, πρωῒ τῇ μιᾷ τȣ̃ σαββάτȣ, ἀκȣ́ει· μή μȣ ἅπτȣ, κατὰ τὸν Ἰωάννην; Πρὸς τȣ̃τό φαμεν· ἡ μὲν μία καὶ ἡ αὐτὴ εἴη Μαρία παρ᾽ ἀμφοτέροις τοῖς Εὐαγγελισταῖς λεξομένην, ὅτι ἡ αὐτὴ πολλάκις ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀπαντᾷ τόπον, ἐπειδὴ εἷλκεν αὐτὴν ἡ ἔκπληξις τȣ̃ πράγματος, καὶ ἡ ἐπὶ τῷ γεγονότι χαρά. Πρώτη τοίνυν ἀπαντήσασα, καὶ πρώτη τεθεαμένη τὰ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ἐσπευσμένως, ἀπῄει πρὸς τȣ̀ς Ἀποστόλȣς τὸ πρῶτον, τὴν τȣ̃ μνήματος ἄνοιξιν ἀπαγγέλλȣσα. Εἶτα τὴν ἀνάστασιν μήπω τεθεαμένη, ἐδυσφόρει ὑπονοȣ̃σα ἦρθαι τὸ σῶμα τȣ̃ Ἰησȣ̃ ἀπὸ τȣ̃ μνήματος, μὴ εἰδέναι δὲ πȣ̃ τέθειτο. Εἶτ᾽ ἐπανῄει δεύτερον σὺν αὐτοῖς ἐπὶ τὸ μνῆμα. Ὡς δ᾽ ἐπέστρεφον οἴκαδ᾽ ἐκεῖνοι, μόνη πάλιν ἀπολειφθεῖσα ἐν τῷ τόπῳ, ἔκλαιεν ἑστῶσα· εἶτα τȣ̃ μνήματος ἔσω διακύψασα, τȣ̀ς δύο ἀγγέλȣς θεωρεῖ· ἔπειτα καὶ αὐτὸν ὁρᾷ τὸν σωτῆρα.

Εὐσεβίȣ. Super Joann. XX, 3—7." *Ἴσως ἐρȣ̃σί τινες· πῶς τῆς κȣστωδίας φυλαττȣσης δρομαῖοι ἤρχοντο Πέτρος τε καὶ Ἰωάννης, καὶ εἰσῄεσαν εἰς τὸ μνημεῖον; Ἐρȣ̃μεν, ὅτι τȣ̃ σεισμȣ̃ γενομένης τῆς ἀναστάσεως, ἀνεχώρησαν οἱ στρατιῶται ἀπαγγεῖλαι τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα, καὶ ἔτω τῆς στρατιωτικῆς φρȣρᾶς ἐλευθερωθέντες, τȣ̃ μνήματος ἠδυνήθησαν ἀπαντῆσαι καὶ εἰσελθεῖν, ἀκȣ́σαντες παρὰ Μαρίας τῆς Μαγδαληνῆς, ὡς ȣ̓δείς ἐστιν ἐκεῖ τῶν ἐναντίων, σχολάζειν δὲ τὸν τόπον τοῖς ἐπὶ τὴν θέαν ἀφικνȣμένοις τῆς σωτηρίȣ ἀναστάσεως. Αὕτη γὰρ ἦν μάλιστα ἡ αἰτία τῆς ἐπιφανείας τȣ̃ ἀγγέλȣ· ȣ̓ γὰρ δὴ τῆς ἀναστάσεως χάριν ἀπεκρίνει *) τὸν λίθον,*

---

*) Cum verbo *ἀποκρινεῖν* insit notio *separationis* et *disjunctionis*] (etiam de rebus, quamvis melius de judiciis sumatur), non ausus sum mutare lectione. Ceterum Noster paulo post *ἀποκίνησιν* habet, et apud Evangelistas est vel *ἀπεκύλισε* (*ἀποκελυσμένον* Luc. XXIV. 2.), vel *ἠρμένον*.

ἀλλ' ἵνα τὲς μὲν ἀπελάσῃ, τὰς δὲ ἐρχομένας ἐπὶ τὴν θέαν δεξιωσάμενος, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς καταγγείλῃ· καὶ τέτε μάρτυς Ματθαῖος λέγων· ἀπὸ δὲ τε̃ φόβε αὐτε̃ ἐσείσθησαν οἱ τηρε̃ντες, καὶ ἐγενήθησαν [ἐγένοντο] ὡς [ὡσεὶ] νεκροὶ (Matth. XXVIII. 4). Φθάμὲν γὰρ καὶ τὸν ἄγγελον ἀναστὰς ὁ σωτὴρ, ἐδὲ ἀναμένει τὴν ἀποκίνησιν τε λίθε, ἀλλὰ καὶ τέτε πρὸ τῇ θύρᾳ κειμένε, καὶ τοις τῶν ἀρχιερέων σημάντροις κατεσφραγισμένε, τῶν τε φρερῶν κυκλέντων τὸν τάφον, ἀφανὴς ἐξῄει τε̃ μνήματος, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν πεποιημένος θεϊκῇ δυνάμει, καθ' ἣν ὥραν ἐδεὶς ἔγνω, καὶ καθ' ὃν ἐπισημήνατο τῶν Εὐαγγελιστῶν καιρὸν, καὶ ἐγήγερται τε̃ λίθε μεμενηκότος ἐπὶ σχήματος. Ἀγαθῶν δὲ ἄγγελος ἀνθρώποις παρῆν Ἄγγελος· ἐδὲν μέν τῇ ἀναστάσει διὰ τῆς αὐτε̃ παρεσιὰς συμβαλλόμενος, τὰ πολλὰ δέ τῇ τῶν ἀνθρώπων διακονέμενος σωτηρίᾳ, διὸ καὶ ἐξέστραπτε τὴν μορφὴν, καὶ σημεῖον παρεῖχεν ἀγαθῶν λευχείμονα δεικνὺς ἑαυτὸν, καὶ πρῶτος τῆς σωτηρίε ἑορτῆς ἀπαρχόμενος.

Εὐσεβίε. Super Joann. XX. 19. 20. Πῶς κατὰ τὸν Λεκᾶν καὶ Ἰωάννην τοσαυτάκις ὀφθέντος τε̃ Ἰησε̃ τοῖς μαθηταῖς, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰερεσαλὴμ, κατὰ τὸν Μάρκον καὶ τὸν Ματθαῖον κελευονται οἱ αὐτοὶ διὰ τῶν γυναικῶν εἰς τὴν Γαλιλαίαν ἀπελθεῖν, ὡς ἐκεῖ αὐτὸν ὀψόμενοι, ἀλλ' ἐ μέλλοντες αὐτὸν θεωρεῖν ἐν τῇ Ἱερεσαλὴμ; Εἰ μὲν τὲς ἕνδεκα μόνον μαθητὰς τε̃ σωτῆρος ἡ τῶν εὐαγγελίων ἠπίστατο γραφὴ, καὶ ἕτως εἶπεν ἄν τις μηδὲν τὸν λόγον λυπεῖν, εἰ τέως μὲν ἀπιστε̃ντας ταῖς τῶν γυναικῶν ἐπαγγελίαις τὲς αὐτε̃ μαθητὰς θεραπεύων, ἅπαξ καὶ δεύτερον αὐτοῖς λαθραίως κρυπταζομένοις ἐν Ἱερεσαλὴμ ἐφάνη. Ἐν γε μὲν τῇ Γαλιλαίᾳ ἐ κεκρυμμένως, ἐδ' ἅπαξ, ἐδὲ δεύτερον, ἀλλ' ἐδὲ κεκλεισμένοις διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰεδαίων, σὺν πολλῇ τῇ παῤῥησίᾳ τὴν θεοφάνειαν αὐτε̃, καὶ τῆς θεότητος τὴν ἔνδειξιν ἐποιεῖτο, παριστῶν αὐτοῖς ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος τε καὶ λέγων

τὰ περὶ τῆς βασιλείας τȣ̃ Θεȣ̃, καὶ συναλιζόμενος, ὥς φησιν ὁ Λȣκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι. Καὶ αὕτη μὲν πρώτη λύσις. Ἐπεὶ δὲ τῶν μαθητῶν οἱ μὲν ἔγκριτοι καὶ πρῶτοι τὸν τῶν δώδεκα συνεπλήρȣν χορὸν, δεύτερον δὲ παρὰ τȣ́τοις ἐτύγχανε τάγμα τὸ τῶν ἑβδομήκοντα, περὶ ὧν φησιν Λȣκᾶς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύριος καὶ ἑτέροις ἑβδομήκοντα· καὶ ἕτεροι δὲ πλείȣς γνώριμοι τȣ̃ σωτῆρος, καὶ αὐτοὶ τȣ̃ τῶν μαθητῶν ὀνόματος ἠξιωμένοι, οἷς ȣ̓χ οἷόν τε ἦν ὁμȣ̃ πᾶσι κατ' αὐτὸ συνηθροισμένοις ἐν τῇ Ἱερȣσαλὴμ ὀφθῆναι αὐτὸν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, εἰκότως δυὸ μὲν τῶν Εὐαγγελιστῶν, ὅτε Λȣκᾶς καὶ ὁ Ἰωάννης μόνοις τοῖς ἕνδεκα ὦφθαι αὐτὸν ἀναγράφȣσιν ἐν τῇ Ἱερȣσαλὴμ, δυὸ δὲ ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ, ȣ̓ τοῖς ἕνδεκα, ἀλλ' ἁπλῶς τοῖς μαθηταῖς ἅπασι. Πλείȣς τοίνυν αἱ ὀπτασίαι καὶ διάφοροι γεγένηνται τοῖς μαθηταῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν. καὶ οἱ μὲν τάσδε, οἱ δὲ τάσδε ἀναγράφȣσι· καὶ οἱ μὲν τάσδε εἰρηκέναι αὐτὸν φησιν, οἱ δε τάσδε καὶ πεπραχέναι. Ἔστι δέ ὅτε καὶ περὶ τȣ̃ κεφαλαίȣ λέγοντες ἀναπληροῖ τά ὑπὸ τȣ̃ προτέρȣ ἐλλειφθέντα ὁ δεύτερος.

ADNOTATIONES
HISTORICÆ ET PHILOLOGICÆ
IN
EUSEBII EMESENI
OPUSCULA.

ADNOTATIONES HISTORICÆ ET PHILOLOGICÆ

CAP. I.

De Eusebii Emeseni vita et scriptis.

Eusebium Emesenum, doctorem saeculi quarti, inter viros sui aevi celeberrimos fuisse numeratum, vel ex eo colligi potest, quod expulso Athanasio dignus judicaretur, qui in locum tanti viri succederet, quodque, teste Socrat. hist. eccl. lib. II. c. 6., Georgius, Episcopus Laodicensis, operae pretium habuerit, librum singularem de vita et meritis Eusebii scribere. Accedit insignis laus, (ut vulgo creditur) qua eum Hieronymus (de scriptor. eccl. c. 91. coll. c. 129.), tanquam scriptorem et elegantis et rhetorici ingenii atque auctorem multorum librorum magno cum plausu a plurimis lectorum, nec non tanquam praeclarum doctorem, cujus sectator magnus ille Chrysostomus fuerit, prae ceteris extollit.

Attamen hujus viri non solum origines et fata magna laborant obscuritate, sed etiam scripta tot saeculis valde erant neglecta, vel potius prorsus incognita. Extant quidem sub ejus nomine *Homiliae latinae*, quae olim a nonnullis

pro opere genuino sunt habitae, nunc vero ab utriusque ecclesiae viris doctis tanquam liber *ψευδώνυμος* reprobantur.

Nil igitur superest, quam ut omnia Eusebii Emeseni scripta genuina, quorum, ut veteres testantur, magnus fuit numerus, interiisse dicamus. Hujus autem interitus duplex cogitari potest causa: altera *injuria temporis*, quae tot egregia mentis humanae opera delevit: altera *culpa hominum*, qua effectum est, ut vel invidia, vel timore, vel pietatis studio et praetextu, multa scripta, eaque haud raro praestantissima, negligerentur adeoque supprimerentur. In causa Haereticorum hoc saepius apud Christianos factum esse constat, imprimis ab illo tempore, ubi Constantinus M. de comburendis Haereticorum libris primum dedit exemplum; id quod exinde multos habuit imitatores. Utcunque autem sit in Nostro (de quo infra accuratius disputabimus), scripta ejus tantis laudibus olim exornata triste habuerunt fatum, ut, si nonnulla, sed exigua, *λείψανα* excipias, altae oblivioni traderentur.

Duo Eusebii fragmenta servata erant a *Theodoreto* Dialog. III. T. IV. p. 258. seqq. Praeterea in Catenis Patrum Graec. nonnulla ejus latere excerpta, dixerunt VV. DD. (cf. Du-Pin nov. Bibl. Patr. T. II. p. 126.); quamvis a nemine, quantum scio, quae, et ubi sint, indicatum fuerit. Cetera ejus scripta omnia deperdita credebatur, et, ubi de usu cogitaveris, revera erant deperdita. Primus tamen fine saec. XVII. fuit *Petrus Lambecius*, qui Commentar. de Bibliotheca Caesar. Vindobon. Lib. IV. p. 184. et lib. V. p. 135. coll. p. 323—324. edit. Vindob. 1671. f. tres Eusebii nostri Homilias graecas adhuc superesse et in celeberrima Bibliotheca Vindobonensi asservari, docuit. Id quod etiam in *Dan. Nesselii* Catalog. Vindobon. 1690. f. p. 309. et p. 420. repetitum et confirmatum legimus.

Ex illo tempore Eusebius noster iterum quidem inter auctores superstites numerari cepit, nihilominus tamen nondum in vitam revocatus dici poterat, quippe qui in duobus codicibus manuscriptis male exaratis et scribarum mendis scatentibus latitans a paucissimis, vel a nemine, inspici poterat.

Non inutile igitur opus suscepisse mihi visus sum, cum a. 1820., occasione academica mihi oblata, Eusebii orationem in sacrum Parasceves diem e duobus codicibus Vindobonensibus in publicum emitterem *). Apographum benevole mihi procuraverat Celeberrimus atque Generos. *Thomas de Chabert*, vir de litteris Orientalibus egregie meritus mihique multis ex annis amicus conjunctissimus. Is igitur id negotii demandavit homini, qui ad hoc idoneus videbatur et apographum non solum summa cum fide confectum, sed etiam a Viro doctissimo atque *ἑλληνικότατῳ* Cl. de *Kopitar* revisum atque recognitum esse affirmavit. His igitur, ut par erat, fidem addens, apographum illud pro vitioso quidem, sed tamen pro tali habui, quod vitiositatem suam a codicis male scripti indole, non autem a culpa scribae traxisset. Nam qui sine inspectione et comparatione codicis, scire potuissem, tot locos integros esse omissos et non uno nomine mutilatos? Idem visum est viro doctissimo *Naekio*, collegae atque amico conjunctis-

---

*) Titulus libelli est: *Seminarii Theologici in Universitate Rhenana ab Ordine Theologorum Evangelicorum instaurati exordia, simul et Magistratus academici abdicationem a. d. 18. Octobr. indicit J. Chr. Guil. Augusti.* Praemissa est: *Eusebii Emeseni oratio in sacrum Parasceves diem e duobus codicibus Vindobon. nunc primum in lucem edita.* Bonnae MDCCCXX. 4.

simo, qui pro suo in me favore revisionem et examen apographi, antequam typis excuderetur, in se susceperat. Conjunctim emendavimus, quae mendosa videbantur, passim conjecturis locis vexatissimis succurrere studuimus, reliqua autem ita dedimus, ut nobis tradita erant. Sic prima laudatae orationis Eusebianae editio nostra ante hos octo annos prodiit, manca quidem, ut nunc scimus, atque imperfecta, sed ea tamen, quae subsidiis nostris qualibuscunque responderet.

Tulit haec quoque qualiscunque editio VV. DD. plausum, fueruntque haud pauci, qui publice et privatim continuationem hujus operis optarent, meque ut, quod promiseram, alteram Eusebii orationem de *'Ιωάννȣ παρȣσίᾳ ἐν τῷ ᾅδει* propediem in lucem emitterem, honorifice hortarentur. Jam vero, cum in eo essem, ut his desideriis satisfacerem, singulari benevolentia Duumvirorum egregiorum, qui nunc copiis litterariis, quibus praestat inclyta Bibliotheca Vindobonensis, praesunt, Gen. et Cel. de *Kopitar* et Gen. *Jos. de Eichenfeld* factum est, quod vix ac ne vix quidem sperare in hac causa poteram. Hi enim non solum, quod desideraveram, orationem de Joanne summa cum fide e codice descriptam et nonnullis observationibus criticis illustratam benevole mihi transmiserunt, sed etiam orationem in sacrum Parasceves diem denuo ad fidem codicis accuratissime examinarunt et integritati suae restituerunt. Cel. *Kopitar* igitur secundis curis retractatae atque emendatiori editioni nunc re vera praestitit, quod in priori non vere ei tribuebatur. Doctissimi *Eichenfeldii* cura adeo factum est, ut mihi accuratissimae codicis mss. copiae specimen (quod Angli *Fac - simile* dicere solent) transmitteretur, quo de manuscripti codicis indole et charactere melius posset judicari.

Neque solum in his sustitit optimorum virorum sollertia; sed etiam diligentissime omnem codicum mss gr. theol. supellectilem eo consilio perlustrarunt, ut de quaestione: utrum in Bibliotheca Vindobonensi adhuc alia Eusebii nostri lateant λείψανα? certius quam antea, constaret. De qua quidem re cum infra pluribus sit disputandum, sufficiat hoc loco afferre utriusque viri docti sententiam, qua, praeter orationes nobiscum communicatas, nullum aliud Eusebii Emeseni opusculum superesse putant.

Quae cum ita sint, cumque nulla fere adsit spes plura Eusebii fragmenta inveniendi (nam ipse felicissimus nostri aevi repertor, *Angelus Majus*, ad hunc usque diem neque Mediolani neque Romae aliquid deprehendere potuit): consilium nostrum de colligendis atque edendis omnibus Eusebii reliquiis diutius differre noluimus. Non multa sunt, quae colligere potuimus; sed nostra profecto non factum est culpa. Qui igitur plura desiderabunt, non nos, sed fatum, quod plura denegavit, accusent. *Trilogiam* certe *sacram* et *dramaticam* exhibet haec editio nostra, quae hucusque ἅπαξ λεγόμενον fuit, quaeque vel eo nomine non parvi aestimanda videtur, quod in ea origines *comoediae divinae*, qua veteres Christiani tantopere delectabantur, deprehendamus.

Primae Eusebii Emeseni editioni nonnulla de vita et scriptis huius viri singularis praemittenda esse videntur.

Liber, quem, ut jam dictum, *Georgius Laodicensis* de Eusebio scripserat, non ad nostra venit tempora. Excerpta nonnulla ex eo dederunt *Socrates* hist. eccl. lib. I. c. 18. et lib. II. c. 6. 7. et *Sozomenus* hist. eccl. lib. III. c. 5. (al. c. 6). Praeter hos de eo exponit *Theodoretus* Dialog. III. coll. Haeret. fabul. lib. I. (in fine), et *Hieronymus* in libro de viris illustr. c. 91. coll. c. 119. c. 129. (in *Fabricii* Biblioth. eccles. Hamb. 1719. f. p. 1780 — 81)

passimque in aliis scriptis, ejusque epitomator *Honorius Augustodunensis* de scriptor. eccl. lib. I. c. 92. *G. Trithemii* de scriptor. eccl. c. 66. (edit. Fabric. p. 20). E scriptoribus *Syrorum*, quorum civis fuit Eusebius, unicus *Ebed-Jesu* (Catalog. libr. eccl. eccles. c. 36. in *Assemani* Bibl. Orient. T. III. P. I. p. 44) eius meminit, quamvis etiam *Xenajas Mabugensis* (apud *Asseman.* Bibl. Orient. T. II. p. 28) nonnullos Nostri tractactus laudet.

Ex hisce fontibus hauserunt historiae litterariae atque ecclesiasticae, nec non theologiae patristicae scriptores. Ex quibus prae ceteris laudamus sequentes: *Alb. Fabricii* Bibl. Gr. T. VI. p. 106 sqq. Edit. Harless. T. VII. p. 412 sqq. *Guil. Cave* hist. lit. script. eccl. T. I. p. 207 sqq. *Rob. Bellarmini* de scriptor. eccl. liber. Lutet. 1617. 8. p. 196—97. *Phil. Labbei* Dissert. de script. eccl. T. I. Paris. 1660. 8. p. 310 — 11. add. p. 779. *Jo. Gerhardi* Patrol. Jenae 1668. 8. p. 427—29. *El. Dupin* nova Bibl. auctor. eccl. Tom. II. Colon. Agr. 1692. 4. 125 — 127. *Casim. Oudini* Commentar. de script. eccl. antiq. T. I. Lips. 1722. f. p. 390—426. *Tillemonti* Hist. eccl. T. VI. p. 313 sqq. *Schroeckhii* chr. Kirchengesch. T. VI. p. 68 — 72. p. 113. *Engelhardti* liter. Leitfaden zu Vorles. über die Patristik. Erlang. 1823. 8. p. 31. *Fuhrmanni* Handwörterbuch der chr. Rel. u. Kirchengeschichte T. I. Hal. 1826. 8. p. 736. *Gieseleri* Lehrbuch der Kirchengeschichte I. Th. edit. 2. Bonnae 1827. p. 365.

Nostrum jam erit totum hoc argumentum data opera, et, quod ajunt, ex professo, examinare atque in nonnullas hujus historiae partes, quae adhuc obscuritate laborant, paulo accuratius inquirere.

Eusebius noster cognomen suum *Emesenus*, quo constanter ab aliis hujus nominis viris ejusque coaevis e. gr. Eusebio Caesar. s. Pamphili, Eusebio Nicomediensi aliisque

distinguitur, ab urbe Phoeniciae (sive potius Coele-Syriae ad Orontem) *Emesa* habet *). Nomen autem hujus celeberrimae et nostris adhuc diebus sub nomine *Hems* in provincia *Ejaleth Damask* existentis urbis vario modo ab Orientalibus et Occidentalibus solet efferri. Syri pariter atque Arabes dicunt *Chemz* s. *Chemza*. Cf. *Abulfedae* Annal. Muslem. edit. *Reiske*. T. I. p. 221 — 225. 463. T. IV. p. 303. T. V. p. 11 seqq. Graeci autem pro more suo Orientalium Chet s. Cha (Hha) per ἠ vel ἐ exprimentes nomen urbis nostrae *Ἔμεσα*, *Ἔμεσσα* et *Ἔμισα* pronuntiant. Apud Plinium *Hemesa* propius ad Orientalismum accedit. Apud Ptolemaeum et Ammianum *Emessa* et *Emissa* occurrit. Strabo, Theodoretus, Photius aliique semper *Ἔμεσα* scribunt, atque oriundum vel denominatum ex hac urbe, recta derivatione, *Ἐμεσηνὸν* vocant. Ita quoque Sophronius in versione Hieronymi de vir. illust. c. 91.: *Εὐσέβιος Ἐμεσηνὸς*, quam scriptionem et nos retinuimus, cum aliis *Emessenus*, aliis *Emmessenus*, aliis *Emisenus*, aliis E*missaeus* (*Ἐμισσαῖος* ab *Ἔμισσα*) pro licentia in tali re nemini deneganda, placeat.

Dictus autem Noster ita fuit, non quia oriundus ex urbe Emesa fuit, sed quia Episcopatum Emesenum per aliquot temporis gessit. Nemine enim contradicente, fide Georgii Laodicensis, narrat Socrates (h. e. lib. II. c. 6. ed. Colon. 1612. f. p. 543.): *ὡς εἴη Εὐσέβιος ἐκ τῶν εὐπατριδῶν τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἐδέσης καταγόμενος ἐκ νέας τε ἡλικίας, τὰ ἱερὰ μαθὼν γράμματα· εἶτα τὰ Ἑλ=*

*) Apud Theodoretum (de haeret. fab. I. c. 28.), Epiphanium (T. I. p. 638.) et Nicephorum (Hist. VI. c. 31.) *Eusebius Phoenix* (*φοίνιξ*), qui contra Manichaeos scripserit, occurrit, sed non diversus a Nostro in Phoenicia nato.

λήνων παιδευθεὶς παρὰ τῷ τηνικαῦτα τῇ Ἐδέσῃ ἐπιδημήσαντι παιδευτῇ. Ex hoc testimonio, cum quo etiam Sozomen. h. e. lib. III. c. 5. concordat, patet, Eusebium non solum *Edessae* *) honestis parentibus esse natum, sed etiam alumnum Scholae Edessenae, quae saec. III., IV. et V. per totum Orientem, non minori laude quam Schola Antiochena atque Alexandrina, inclaruit. Duplicis autem meminit institutionis, alterae in interpretatione scripturae sacrae, alterae in litteris humanioribus **). Hujus doctorem non nominat, sed tanquam virum doctum tunc temporis Edessae habitantem laudat. Quisnam ille fuerit, nulla conjectura evidente possum assequi. Cogitari posset de *Ethilao* (sive *Aetolo*, quem Chronicon Edessenum in Assemanii Bibl. Orient. *Aitallah* scribit, quique Concilio Nicaeno interfuit formulaeque subscripsit), vel de *Jacobo Nisibensi* (non confundendo cum Jacobo Edesseno), vel de *Abrahamo Episc. Edesseno.* Fortasse homo fuit haereticus vel suspectae fidei, ideoque ejus nomen a Georgio suppressum, ne male Noster, tanquam haeretici discipulus, audiret.

---

*) De hac antiquissima et celeberrima urbe nuper docte et acute, ut solet, pluribus egit Cel. *Ph. Buttmannus* in libro: Mythologus, oder Abhandlungen über die Sagen des Alterthums. Th. I. Berlin. 1828. p. 235 seqq.

**) *Τὰ Ἑλλήνων* (*γράμματα*) recte jam *Christophorsonius* in versione per *humaniori literatura* expressit. Cum apud Edessenos lingua Syriaca dominaretur, omnino de elementis linguae Graecae potest intelligi. Sed notissimum est, juxta usum loquendi, inprimis saec. III. et IV. latius patentem, *τὰ Ἑλληνικὰ* et *Ἑλληνισμὸν* idem significare, ut apud nos *humaniora, litterae elegantiores* etc. Confirmat Sozomenus interpretationem, nam scribit: *τὰ παρ Ἕλλησιν ἐξεδιδάχθη παιδεύματα.*

Bardesanis discipuli diu in ecclesia Edessena floruerunt et contra illos clarissimus ille *Ephraem Syrus*, Nostri coaevus et *συμπολίτης*, multa scripsit. Neque silentio praetereunda est societas, cujus participem Nostrum reddit cum *Isidoro*, famosissimo illo Philosopho *θαυματέργῳ Photius* in Biblioth. cod. 242, de qua quidem re infra plura sunt dicenda. Ex eo, quod Georgius reliquos doctores, Patrophilum Scythopolitanum et Eusebium Caesareensem, nominaverit, haud temere colligi posset, cum doctores Edessenos non nominasse, cum titulo honorabili, quod ajunt, id fieri non posset.

Certiora sunt, quae de institutione exegetica et homiletica (quae in antiqua ecclesia semper fuerunt conjunctae, ut ex Origene et Augustini libro de doctrina chr. patet), per *Eusebium Caesareensem* et *Patrophilum Scythopolitanum* ex Georgio narrantur. Socrates habet: *Τέλος ὑπὸ Πατροφίλε καὶ Εὐσεβίε τὰ ἱερὰ ἡρμηνεύθη βιβλία· ὧν ὁ μὲν τῆς ἐν Καισαρείᾳ, ὁ δὲ τῆς ἐν Σκυθοπόλει προΐστατο ἐκκλησίας·* Idem Sozomenus his exprimit verbis: *ὕστερον δὲ ἐξηγητῇ Εὐσεβίῳ τῷ Παμφίλε, καὶ Πατροφίλῳ τῷ προϊσταμένῳ Σκυθοπόλεως, τὰς θείας βίβλες ἠκρίβωσε.* Habemus igitur accuratiorem temporis, quo Noster studia sua theologica absolvit, finitionem. Nam Duumviri, quorum institutione usus est, initio saeculi IV. floruerunt, et de Eusebio Caesareensi pro certo constat, eum ab a. 314. usque ad a. 340. cathedrae Caesareensi (nam Antiochenam recusavit) praefuisse. Accedit testimonium Sozomeni h. e. lib. III. c. 13. p. 283., ubi Eusebium Emesenum, Titum Bostrensem, Serapionem Thmuaetensem, Basilium Ancyranum, Eudoxium, Acacium et Cyrillum Hierosolymitanum tanquam coaevos laudat. Ex eodem auctore (lib. III. c. 5. p. 270.) constat, eum in favore Imperatoris *Constantii* fuisse; propiusque accedit testimonium *Hieronymi* (de

viris illustr. c. 91.): „Floruit temporibus Constantii Imperatoris, *sub quo et mortuus, Antiochiae sepultus est.*“

De aevo igitur, quo vixit, nullum est dubium; de anno autem, quo natus et mortuus, non satis constat. De anno nativitatis nullum extat vestigium; nihilque superest praeter conjecturam, auctorem nostrum vel ultimo saeculi III. lustro, vel primis saec. IV. annis lucem adspexisse. Quod ad annum mortis attinet, Hieronymo teste, ante Constantium Imperatorem, hoc est ante a. 361. diem obiit supremum. Certissimum hoc, ut etiam *Phil. Labbeus* (de script. eccl. T. I. p. 310.) observavit: „Vixit tempore Constantii Imper. sub quo mortuus et Antiochiae sepultus est, ideoque saltem ante annum 361. vivere desiit.“ *Tillemontus* (Memor. hist. eccl. T. VI. P. II. p. 124.), *Oudinus* (Commentar. T. I. p. 391.), *Fabricius* (Bibl. eccl. p. 181 et Bibl. Gr. ed. *Harless.* T. VII. p. 412.), *Schroeckhius* (ch. Kirchengeschichte T. VI. p. 69.) aliique mortis annum a. 360. adsignant, ex mera conjectura, uti videtur. Ad rem magis faciens judicat *Du-Pinius* (Nov. Bibl. auct. eccl. T. II. p. 126.): „Obierat jam a. 359., quadoquidem ejus successor *Paulus Emesenus* adfuit Concilio Seleuciensi, ut ex Epiphanio videre est.“ Agit de hoc Conciliabulo (ita enim veteres hanc Semi-Arianorum et Anomoeorum synodum vocabant) Seleuciensi jussu Constantii a. 359. habito Epiphanius haeres. N. LXXIII. §. 23 — 26. Opp. T. I. p. 870 — 874. In subscriptione p. 874. exhibita loco septimo legitur: *Παῦλος ἐπίσκοπος Ἐμίσης*. Occurrunt ibi etiam duo Eusebii, nimirum Eusebius Episcopus Seleuciae Syriae, et Eusebius Episcopus Sebastae Palaestinae; sed hi a Nostro sunt diversi.

Cum autem, ob defectum historiae, omne Nostri vitae curriculum *καθεξῆς* absolvi nequeat, consultius videtur,

collectis undique ex antiquis scriptoribus notitiis, Memorabilia ejus sub capita quaedam praecipua revocare.

I. Socrates et Sozomenus ex Georgio Laod. narrant, Eusebium, postquam per aliquot tempus Antiochiae commoratus et cum Euphronio successore Eustathii familiariter conjunctus fuerit, cum sacerdotii munus vitare vellet, Alexandriam se contulisse, ibique Philosophiae operam dedisse. Uterque scriptor iisdem fere utitur verbis. Socrates quidem: *φεύγοντά τε τὴν ἱερωσύνην, καταλαβεῖν τὴν Ἀλεξάνδρειαν, κἀκεῖ μαθεῖν τά φιλόσοφα.* Sozomenus autem: *φεύγων τε ἱερᾶσθαι, ἀφίκετο ἐις Ἀλεξάνδρειαν, φιλοσόφοις τοῖς τῇδε φοιτήσας, καὶ τὰ ἐκείνων ἀσκηθεὶς μαθήματα, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀντιόχειαν* etc. *)

Abhorret hoc quidem a moribus saeculi nostri, sed neutiquam a consuetudine antiquae ecclesiae. Tantum enim abfuit, ut munus sacerdotale atque episcopale, tanquam beneficium, (eo sensu, quo recentiori aevo sumunt) votis ac desideriis expeteretur, ut potius tanquam officium atque onus gravissimum et periculosissimum extimesceretur. Fuga sacerdotii et episcopatus tam crebra erat, ut Candidati, qui ad hoc munus idonei haberentur, undique essent conquirendi et haud raro inviti et obtorto quasi collo ad suscipiendum munus essent cogendi. Nonnulli post longas enixasque deprecationes nacti sunt muneris declinandi gratiam et veniam; alii in fuga vel absconsione salutem quaesiverunt; alii denique, quod vix credibile videtur, simulata insania tali muneri sese subtrahere conati sunt. Innumera fere sunt hujus reformidationis et recusationis exem-

---

*) Non tam accurate, ut alias solet, *Schroeckhius* (T. VI. p. 69) hanc exposuit historiam.

pla. Laudamus inter multa exempla *Gaudentii, Paulini, Ambrosii, Basilii Magni, Gregorii Nysseni, Gregorii Nazianzeni* atque *Ephraemi Syri*, qui omnes eodem tempore vixerunt. Qui plura desiderat, in *Ludov. Thomassini* opere de vet. et nov. disciplina. P. II. lib. II c. 2. c. 65 sqq. inveniet descripta.

Mirum autem est, tempore persecutionum saec. II. et III. multo rarius huius aversationis inveniri exempla. Persecutores prae ceteris in episcopos et sacrorum antistites saeviebant, quod maxime sub Decio et Diocletiano factum esse constat; non defuerunt tamen, qui ultro hoc *μαρτύριον* expeterent. Egregie de hoc statu et tempore *Gaudentius*, Episcopus Brixiensis (circa finem saec. IV. qui ipse ad suscipiendum Episcopatum erat compulsus cf. Gaudentii serm. XVI), scribit: „Cum episcopatum cogitas, ne referas animum ad haec tempora, quibus Episcopi nihil minus norunt, quam eas partes, quae illis a Paulo (1 Ep. ad Timoth. c. III.) assignantur. Nec quidquam aliud nunc intelligitur appellatione Episcopi, quam fructus et vectigalia, immanesque honores. Sed tempora illa ante oculos propone, cum Paulus ipse, qui alios instituebat episcopos, peragrabat orbem terrarum in fame et siti, in frigore, nuditateque, in verberibus plagisque, in carceribus atque quotidianis mortibus. Eo igitur tempore optare episcopatum, nihil omnino aliud erat, quam optare quotidie millies pro Christo mori, quod sane optare nulla religio prohibet".

Haec tamen conditio inde a saec. IV. prorsus erat diversa. Cum autem hujus loci non sit, totum hoc argumentum pertractare, hoc tantum monendum censemus, non defuisse etiam hoc tempore causam atque occasionem martyrii, licet alia ratione. Ecclesiae quidem christianae status externus per Constantinum M. ita in melius erat transformatus, ut a

persecutionibus, quales sub imperio Gentilium rempublicam Christi invaserant, timor esset nullus. Sed status internus variis controversiis, schismatibus atque haeresibus ita erat perturbatus, ut praesulum ecclesiasticorum officium non uno nomine redderetur impeditum et difficillimum. Nemo hoc mirabitur, qui ex historia ecclesiastica compertum habet, quales turbae a *Novatianis*, *Donatistis* atque *Arianis* tunc temporis fuerint excitatae. Ab utraque parte Episcopos videmus depositos, inque exsilium missos, iterum restitutos et paulo post rejectos. Exemplum *Athanasii* instar omnium esse et optime docere potest, quales illo tempore commotissimo Praesulum ecclesiasticorum conditiones et fata fuerunt.

II. Noster igitur dum sacerdotium evitaturus secederet, atque Alexandriae otium philosophicum expeteret, nil aliud fecit, quam quod a multis huius aevi viris doctis et a partium studio abhorrentibus factum erat. Sed idem, quod multis et coaevis suis ei accidit, voti sui non compos factus; nam invitationibus *Placiti*, successoris Euphronii, aliorumque cedens Antiochiam reversus, ibique a concilio eo tempore in hac urbe congregeto, *Episcopus Alexandriae*, in locum *Athanasii*, quem concilium ad tenorem can. IV. (in Harduini Act. concil. T. I. p. 590) deposuerat, fuit electus atque designatus. Factum id imprimis consilio *Eusebii Nicomediensis*, post mortem Arii Arianorum capitis, ut Socrates et Sozomenus testantur. Convocatum fuit hoc concilium Antiochenum a. 341, occasione dedicationis templi magnifici, quod Constantinus M. aedificari jusserat, sub auspiciis Constantii Imperatoris, qui ipse interfuit, Eusebio Nicomediensi autem praesidis partes dedit. Historiam hujus Concilii Antiocheni (non confundendi cum eo, quod ibidem a. 361 congregatum fuit) libro singulari diligenter exposuit *Eman. Scheltraten*: Sacrum Antiochenum

Concilium. Antverp. 1681. 4. Cf. *Pagi* ad Baron. a. 341. et *Schroeckii* chr. Kirchengesch. T. VI. p. 59—68. Irenicum fuisse Praesulibus hujus Synodi consilium studiumque commune, ut pax inter Catholicos atque Arianos tam diu interrupta restituatur, vel ex eo potest colligi, quod Eusebium nostrum in Athanasii locum sufficerent.

Is enim non solum ob eruditionem, ingenium et loquendi facultatem eximiam, qua praestaret, dignus habebatur, qui Athanasio succederet, sed etiam, cum inter acriores utriusque partis antesignanos tanquam medioxumus quidam staret, ad dirimendum atque componendum hoc dissidium prae ceteris idoneus videbatur.

At Noster dignitatem titulo tam honorabili in ipsum collocatam recusavit. Narrabimus Sozomeni (270) verbis: *ᾤετο γὰρ* (Eusebius Nicomediensis, Concilii Praeses) *αὐτὸν οὐ μάλα πολιτευόμενον, καὶ λέγειν κράτιστον ὄντα ῥαδίως μεταστῆσαι τὲς Αἰγυπτίες τῆς περὶ Ἀθανάσιον εὐνοίας· ἐπεὶ δὲ ταύτην παρῃτήσατο τὴν χειροτονίαν, λογισάμενος ὡς εὐτρεπὲς εὑρήσει μῖσος παρὰ Ἀλεξανδρεῦσιν ὐκ ἀνεχομένοις ἕτερον ἀντὶ Ἀθανασίε ἰδεῖν, ἐπιτρέπεται Γρηγόριος τὴν τῶν Ἀλεξανδρέων, αὐτὸς δὲ τὴν Ἐμέσης ἐκκλησίαν.* Excusandus certe in eo Noster. Nam si etiam non illa in ipso animi fuit constantia et fiducia, quae in hominibus eminentioris virtutis et heroibus deprehendi solet, quaque res arduas et difficillimas alacriter aggrediuntur; tamen modestia et prudentia laudanda, qua Alexandrinis tam impense suum Athanasium adamantibus obtrudi, atque officio, cui nunc satisfacere non posset, fungi nollet. Annuerunt quoque patres Antiocheni ejus precibus eique aliam provinciam, Episcopatum Emesenum, demandaverunt, quam etiam provinciam parato animo in se suscepit.

III. Sed Emeseni novum Episcopum admittere noluerunt. Ejusmodi detrectationis illo tempore, inprimis in controversia Novatiana et Donastica, nec non ipsa Ariana, plura exstant exempla, indeque fuga illa sacerdotii atque episcopatus, de qua diximus, explicari potest. Attamen in casu nostro causa adest singularis. Brevius Socrates (p. 543.) exponit: *Πεμφθῆναι δὲ εἰς τὴν Ἐμισηνῶν πόλιν· διαστασιασάντων δὲ τῶν Ἐμισηνῶν ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ αὐτȣ̃, ἐλοιδορεῖτο γαρ, ὡς μαθηματικὴν ἀσκȣ́μενος, φυγῇ χρῆται, καὶ ἄπεισιν εἰς Λαοδίκειαν, πρὸς τὸν περὶ αὐτȣ πολλά εἰπόντα Γεώργιον.* Consentit Sozomenus (p. 270.), nisi quod magis ad rem observet: *Ἐνταῦθα* (i. e. apud Emesenos) *στάσιν ὑπομείνας, διεβάλλετο γὰρ ἀσκεῖσθαι τῆς ἀστρονομίας ὅ μέρος ἀποτελεσματικὸν καλȣ̃σι, φυγὰς ἦλθεν εἰς Λαοδίκειαν πρὸς Γεώργον τὸν ἐνθάδε ἐπίσκοπον ἐπιτήδειον ὄντα.* Haec paulo curatius consideranda.

Notissimus est non solum apud auctores profanos sed etiam patres ecclesiasticos loquendi usus, quo *μαθηματική* (s. *ἐπιστήμη* s. *γνῶσις*) sensu specialiori pro *Astronomia*, nec raro pro *Astrologia*, sumitur. Hunc usum loquendi etiam apud latinos auctores obtinuisse, testis est Cicero Tuscul. quaest. lib. I. c. 17. de divinat. lib. II. c. 2. de orat. lib. I. c. 3. E patribus ecclesiasticis laudamus testimonium *Tertulliani* de idololatr. c. 9. cum propius ad rem faciat. Dicit autem p. 108. (edit. Rigalt.): „Expelluntur *Mathematici*, sicut Angeli eorum. Urbs et Italia interdicitur *Mathematicis*, sicut coelum Angelis eorum. Eadem poena est exilii discipulis et magistris. Sed Magi et Astrologi ab Oriente venerunt. Scimus Magiae et Astrologiae inter se societatem. Primi igitur stellarum interpretes natum Christum annuntiaverunt; primi muneraverunt. Hoc nomine Christum, opinor, sibi obligaverunt.

Quid tum? Ideo nunc et *Mathematicis* patrocinabitur illorum Magorum religio? De Christo scilicet est *Mathesis* hodie, stellam Christi, non Saturni et Martis et cujusque ex eodem ordine mortuorum observat et praedicat. *At enim scientia ista usque ad Evangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativitatem alicujus de coelo interpretetur.*" His dictis respondent, quae idem Tertull. adv. Marc. lib. I. c. 18. (p. 442.) scribit: „Processerit, age, jam in notitiam quando voluit, quando potuit, quando hora fatalis advenit; fortasse enim *Anabibazon* (ἀναβιβάζων, exsurgens, emergens) ei obstabat, aut aliquae maleficae, aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. Nam et *Mathematici* plurimum Marcionitae; nec hoc erubescentes, de ipsis etiam stellis vivere creatoris."

Ex his patet, non male Sozomenum expressisse: τῆς ἀστρονομίας ὅ μέρος ἀποτελεσματικόν (i. e. *Astrologiam divinatricen*) καλοῦσι, quod simpliciter a Socrate μαθηματική dictum erat, quodque tanquam haereticum atque impium damnabatur. Uterque autem Eusebium non accusat, sed solummodo narrat, hanc famam de ipso, ad invidiam excitandam, fuisse sparsam: id quod verba ἐλοιδορεῖτο et διεβάλλετο, quae semper sensu malo sumuntur, indicant.

Quid autem? si nihilo secius haec qualiscunque suspicio, quae contra Eusebium apud Emesenos erat excitata, non prorsus sine causa fuisset? Uterque scriptor sequitur Georgium Laodicensem; is autem, amicus Eusebii, quavis occasione causae ejus patrocinatur, et omnia in meliorem, quod ajunt, convertit partem. Fatemur nobis de hac re nullum dubium esse exortum, nisi post lectam narrationem, quae continetur in *Photii* Bibliotheca. Cod. 242. p. 1062—1063. edit. Andr. Schotti. Rotomag. 1653. f. Edit. Jmman. Bekkeri. Berolin. 1824. 4. p. 348. Cum haec narratio a

nemine, quantum sciam, in hac historia sit allegata multumque tamen ad eam illustrandam faciat, integram hunc locum transcribendum curabimus. Praemonemus autem, totam illam apud Photium narrationem desumtam esse e *Damascii* (Philosophi Stoici saec. VI. florentis) libro de *Isidori Philosophi* vita. Locus autem huc faciens hisce expressus est verbis:

*Ὁ δὲ συγγραφεὺς ἐκ ταύτης ὥρμητο τῆς πόλεως· ὡς ἡ ἀσχολία τοῦ ῥητορεύειν δεινή, στρέφουσα μὲν περὶ στόμα καὶ γλῶτταν τὴν ὅλην μου σπουδήν, ἀποστρέφουσα δὲ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἀποκαθαιρόντων αὐτὴν μακαρίων τε καὶ θεοφιλῶν ἀκεσμάτων. ταῦτα δ' ἐννοῶν, φησὶν ὁ συγγραφεύς, ἐνίοτε διεκοπτόμην τῶν ῥητορικῶν ἐξηγήσεων. ἔνατον ἔτος οὕτω μοι διεληλύθει. συνδιήγομεν ἀλλήλοις ὅσαι τε ἡμέραι καὶ ὅσαι νύκτες, ἐπὶ μῆνας η. εἶδον, φησί, τὸν βαίτυλον διὰ τοῦ ἀέρος κινούμενον, ποτὲ δ' ἐν τοῖς ἱματίοις κρυπτόμενον, ἤδη δέ ποτε καὶ ἐν χερσὶ βασταζόμενον τοῦ θεραπεύοντος. ὄνομα δ' ἦν τῷ θεραπεύοντι *) τὸν βαίτυλον Εὐσέβιος, ὃς καὶ ἔλεγεν ἐπελθεῖν αὐτῷ ποτὲ ἀδόκητον ἐξαίφνης προθυμίαν ἀποπλανηθῆναι τοῦ ἄστεος' Ἐμέσης ἐν νυκτὶ μεσούσῃ σχεδὸν ὡς πορρωτάτω πρὸς τὸ ὄρος αὐτό, ἐν ᾧ τῆς 'Αθηνᾶς ἵδρυει νεὼς ἀρχαιοπρεπής· ἀφικέσθαι δὲ τὴν ταχίστην εἰς τὴν ὑπώρειαν τοῦ ὄρους, καὶ αὐτόθι καθίσαντα ἀναπαύεσθαι ὥσπερ ἐξ ὁδοῦ· σφαῖραν δὲ πυρὸς ὑψόθεν καταθοροῦσαν ἐξαίφνης ἰδεῖν, καὶ λέοντα μέγαν τῇ σφαίρᾳ παριστάμενον· τὸν μὲν δὴ παραχρῆμα ἀφανῆ γενέθαι, αὐτὸν δὲ ἐπὶ τὴν σφαῖραν δραμεῖν ἤδη τοῦ πυρὸς ἀποσβεννυμένου, καὶ καταλαβεῖν αὐτὴν οὖσαν τὸν βαίτυλον, καὶ ἀναλαβεῖν αὐτὸν, καὶ διερωτῆσαι ὅτου θεῶν ἂν εἴη, φάναι δ' ἐκεῖνον εἶναι τοῦ γενναίου (τὸν δὲ γενναῖον Ἡλιουπολῖται τιμῶσιν ἐν Διὸς ἱδρυσάμενοι μορφήν τινα λέοντος), ἀπαγαγεῖν τε οἴκαδε τῆς αὐτῆς νυκτὸς οὐκ ἐλάττω σταδίων δέκα καὶ διακοσίων, ὥς ἔφη, διηνυκώς. οὐκ ἦν*

δὲ κύριος ὁ Εὐσέβιος τῆς τȣ͂ βαιτύλȣ κινήσεως, ὥσπερ ἄλλοι ἄλλων· ἀλλ' ὁ μὲν ἐδεῖτο καὶ ηὔχετο, ὁ δὲ ὑπήκȣε πρὸς τὰς χρησμῳδίας. ταῦτα ληρήσας καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὁ τῶν βαιτυλίων ὡς ἀληθῶς ἄξιος, τὸν λίθον διαγράφει καὶ τὸ εἶδος αὐτȣ͂. σφαῖρα μὲν γάρ φησιν ἀκριβὴς ἐτύγχανεν ὤν, ὑπόλευκος δὲ τὸ χρῶμα, σπιθαμιαία δὲ τὴν διάμετρον κατὰ μέγεθος· ἀλλ' ἐνίοτε μεῖζον ἐγίνετο καὶ ἐλάττων, καὶ πορφυροειδὴς ἄλλοτε. καὶ γράμματα ἀνέδειξεν ἡμῖν ἐν τῷ λίθῳ γεγραμμένα, χρώματι τῷ καλȣμένῳ τιγγαβαρίνῳ κατακεχρωσμένα, καὶ ἐν τοίχῳ δὲ ἐγκρȣ́σας· δι' ὧν ἀπεδίδȣ τὸν ζητȣ́μενον τῷ πυνθανομένῳ χρησμόν, καὶ φωνὴν ἠφίει λεπτȣ͂ συρίσματος, ἣν ἡρμήνευεν ὁ Εὐσέβιος. τερατολογήσας οὖν τὰ εἰρημένα ὁ κενόφρων οὗτος καὶ μυρία ἄλλα παραλογώτερα περὶ τȣ͂ βαιτύλου, ἐπάγει „ἐγὼ μὲν ᾤμην θειότερον εἶναι τὸ χρῆμα τȣ͂ βαιτύλȣ, ὁ δὲ Ἰσίδωρος δαιμόνιον μᾶλλον ἔλεγεν· εἶναι γάρ τινα δαίμονα τόν κινȣ͂ντα αὐτόν, ȣ̓́τε τῶν βλαβερῶν, ȣ̓́τε τῶν ἄγαν προσύλων, οὐ μέντοι τῶν ἀνηγμένων εἰς τὸ ἄϋλον εἶδος οὐδὲ τῶν καθαρῶν παντάπασι.“ τῶν δὲ βαιτύλων ἄλλον ἄλλῳ ἀνακεῖσθαι, ὡς ἐκεῖνος δυσφημῶν λέγει, θεῷ, Κρόνῳ, Διί, Ἡλίῳ, τοῖς ἄλλοις.

Cum hujus loci et consilii non sit, hanc historiam commentario, quo omnino indigere videtur, illustrare, liceat tamen unum vel alterum monere.

Quod ad illa *βαίτυλα* sive *βαιτύλια* attinet, deprehendimus superstitionem antiquissimam et Phoeniciae quam maxime propriam. Nomen *βαίτυλος*, vel *βαίτυλον*, anti-

---

*) In editione *Schotti* (p. 106.) male *θεράποντι* legitur et totum comma redditur: nomen *medici*, qui Baetulum gestabat, erat Eusebius. Non de medico sermo, sed de *ministro* et *famulo*, qui *τῷ κυρίῳ* (Domino s. Magistro) opponitur.

quis Graecis scriptoribus ignotum, derivatur ex lingua Hebraica et Phoenicia: בֵּית-אֵל (*Beth-el* i. e. *οἶκος θεȣ͂*) et lapidibus sacris et inunctis, qui e coelo lapsi, animati et ad divinandum idonei credebantur, impositum est. In libro Geneseos c. XXVIII. primum occurrit vestigium lapidis a Jacobo Patriarcha, in itinere Mesopotamico, uncti oleo, in monumentum (מַצֵּבָה Gen. XXVIII. 18: *ἔστησεν αὐτὸν στήλην*) erecti, et una cum loco *Beth-el* vocati. Mos ille lapides ungendi talesque lapides colendi etiam apud Graecos deprehenditur, ut ex Theophrasti charact. eth. XVII. de superstit. apparet: *Καὶ τῶν λιπαρῶν λίθων τῶν ἐν ταῖς τριόδοις παριὼν ἐκ τῆς ληκύθȣ ἔλαιον καταχεῖν.* Idem affirmat Clemens Alex. Stromat. lib. VII.: *ὁι αὐτοὶ πᾶν ξύλον καὶ πάντα λίθον τὸ δή λεγόμενον λιπαρὸν προσκυνȣ͂ντες.* Cf. Arnob. adv. gent. lib. I. c. 39: „Si quando conspexeram lubricatum (i. e. *λιπαρὸν*, unctum) lapidem, et ex olivi unguine sordidatum [al. ordinatum; al. irrigatum; al. divatum], tanquam inesset vis praesens, adulabar, affabar, et beneficia poscebam nihil sentiente de trunco."

Ab hisce tamen lapidibus diversa sunt illa *Βαιτύλια*, de quibus hic loquitur ex Damascio Photius. Sunt *lapides mystici et magici*, e coelo delapsi, vel arte Dei cujusdum aut Daemonis, *miraculosa virtute praediti.* Antiquissimum de illis testimonium extat in *Sanchuniatonis* fragmentis ab Eusebio Caesar. in Praeparat. evang. lib. I. c. 10. servatis. Ibi legimus: *Ἐπενόησε θεὸς ȣ̓ρανὸς Βαιτύλια, λίθȣς ἐμψύχȣς μηχανησάμενος.* Iejuna est *Sam. Bocharti* Geogr. sacr. lib. II. c. 2. p. 707. edit. Leusden. Lugd. B. 1692. f. conjectura: „Scripserat, credo, Sanchoniaton: אבנים נשקים: *lapides unctos*, a. rad. שׁזק in ungendi notione apud Syros usitata. Sed ק et שׁ transpositis pro נקשים scriptum נשקים; unde factum, ut lapides *uncti* mu-

tarentur in *animatos*.“ Recte dictum in versione graeca Sanchuniatonis a Philone Biblio confecta: *ἐμψύχους* (animatos), nam ejusmodi lapidibus non solum *κίνησις* spontanea, sed etiam virtus divinatrix, futura indicandi et miraculosas res efficiendi, tribuitur. Mansit quoque Phoenicia et Syria vera *τῶν βαιτύλων* patria; id quod Photius in antecedentibus p. 342. (ed. Beck.) narrat: *Ὅτι κατὰ τὴν Ἡλιούπολιν τῆς Συρίας εἰς ὄρος τὸ τοῦ Λιβάνου τὸν Ἀσκληπιάδην ἀνελθεῖν φησί, καὶ ἰδεῖν πολλὰ τῶν λεγομένων βαιτυλίων ἢ βαιτύλων, περὶ ὧν μυρία τερατολογεῖ ἄξια γλώσσης ἀσεβέσης*. Neque minus huc pertinet, quod idem Photius paulo antea (p. 235) de Alexandro Severo, Imperatore Romano dixit: *ὅς ἔλεγε καὶ λίθον ἰδεῖν, ἐν ᾧ σελήνης ἐγίνετο σχήματα μεταμορφουμένης παντοῖα μὲν, ἄλλοτε δὲ ἄλλα, πρὸς ἥλιον αὐξομένης καὶ μειουμένης, ἐνόντα τῷ λίθῳ καὶ αὐτὸν τὸν ἥλιον. Ὁ γοῦν Ἰσίδωρος ἐῴκει μὲν τὸ ζητούμενον εἰδότι, λέγειν δ᾽ ἐκ ἠβούλετο*. Idem repetit infra p. 349. ubi addit: *ἡ φήμη τοὺς τοιούτους λίθους καλεῖ συνοδίτας*. Qui plura de *Baetyliis* legere cupit, adeat, praeter Bochartum l. c. aliosque antiquiores, libellos nostris diebus conscriptos: *Ueber den Meteor-Cultus der Alten, von v. Dalberg*. Heildelb. 1811. *Fr. Münter:* über die vom Himmel gefallenen Steine der Alten. Cf. *Antiquar. Abhandl.* p. 257 seqq. *Rosenmüller:* Altes und neues Morgenland. Th. I. p. 125 seqq. Deutsche Encyclop. der Wissensch. und Künste oder allg. Real-Wörterbuch. Th. II. p. 698—99.

Utcunque autem sit cum isto Baetylo, ejus indole, virtute et usu, hoc ex historia nostra certum est, *Eusebium* quendam, ex urbe *Emesa*, fuisse ministrum atque interpretem miraculosi Baetylii, ejusque ope plurima effecisse, quae vires naturales superarent. Exprimit hoc auctor noster verbis *τερατολογήσας* et *παραλογώτερα*. Ex sententia

Damascii quidem (qui Philosophus paganus fuit tempore Justiniani) per Baetylia oracula divina edebantur; Isidorus vero, Philosophus christianus, Baetylii virtutem Daemoni cuidam tribuere maluit: et hoc quoque judicio opinionem hoc aevo omnibus fere ecclesiae chr. doctoribus communem prodit.

Dum igitur hunc Eusebium Emesenum pro Nostro habemus, objectionem a Chronologia petitam non exspectamus. Damascium enim scriptorem saec. VI. in rebus ad chronologiam pertinentibus minime esse accuratum, jam a *Jac. Bruckero* aliisque demonstratum est. Congerit narrationes similes ex variis saeculis personasque consociat non eodem tempore viventes, sed idem vel simile quid docentes aut facientes. Loquitur in sua Isidori vita de Severo, Ammonio, Proclo, Marino, Ptolemaeo, Pythagora, Asclepio aliisque multis viris illustribus, quos certe ideo nullo modo coaevos habebimus.

Quid autem? Anne Episcopum christianum, qui adeo, juxta nonnullorum sententiam, nomen *Sancti* tulit, tam crassae superstitionis participem et complicem putabimus? Qui fieri potuisset, ut Eusebius, quem tamen Socrates et Sozomenus ab hoc crimine liberant, a Concilio christiano ad dignitatem episcopalem sit promotus, si re vera artibus astrologicis et magicis fuisset imbutus? Mirari desinet, qui quam longe lateque superstitio inter Christianos saeculi III. et IV. regnaverit, ex historia ecclesiastica didicit. Celeberrimi inter doctores ecclesiasticos, Origenes, Clemens Alexandrinus, Gregorius Neo-Caesareensis, Athanasius, Gregorius Nyssenus et Nazianzenus aliique multi *θεεργίας, ἐπιστήμης μυστικῆς, γοητείας, μαντείας, ἀστρολογίας, μαντικῆς* etc. fautores ac patroni. In ecclesia orientali altas egerat radices superstitio per Platonicos et Neo-Platonicos adaucta, et colore christiano tincta, non solum apud

Ophitas, Valentinianos, Marcosios aliasque Gnosticorum familias, sed etiam apud Patres orthodoxos uberrimum habuit ingressum. Exempla multa collecta invenies a *Meinerte*, *Drückio*, *Gibbonio*, *Haubero*, *Horstio* aliisque multis. Plura de superstitione mathematica et astrologica testimonia possunt colligi ex *Firmici Materni* libris, quos de Mathesi s. Astronomia (libris VIII. edit. Basil. 1551 f.) et de errore profanarum religionum (edit. Gronovii. Lugd. B. 1709. 8.) conscripsit.

Si quis vero his aliisque exemplis, quoniam privatorum hominum sint exempla et judicia, minus fidem habere velit, lex profecto ecclesiastica majorem habebit auctoritatem. Talis autem lex extat in Concil. Laodic. can. 35 et 36. In c. 35 Anathema imponitur iis, qui Angelos invocantes (*ἀγγέλȣς ὀνομάζειν*) clandestinae idololatriae se dicant (*κεκρυμμένῃ εἰδωλολατρίᾳ σχολάζοντες*) et Jesum Christum relinquant. His statim c. 36 subjunctum est: *Ὅτι ȣ̓ δεῖ ἱερατικȣ̀ς, ἢ κληρικȣ̀ς, μάγȣς ἢ ἐπαοιδȣ̀ς εἶναι, ἢ μαθηματικȣ̀ς, ἢ ἀστρολόγȣς, ἢ ποιεῖν τά λεγόμενα φυλακτήρια, ἅτινά ἐστι δεσμωτήρια τῶν ψυχῶν αὐτῶν· τȣ̀ς δὲ φορȣ̃ντας ῥίπτεσθαι ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκελεύσαμεν.*

De anno hujus Concilii non pro certo constat, cum Chronologia in hac parte valde sit obscura. In eo tamen conveniunt VV. DD., ut non ante a. 342., ita non post annum 365. habitum esse hoc Concilium, cujus canones disciplinares omni tempore in ecclesia christiana magnam obtinuerunt auctoritatem. Non igitur temeritatis accusationem timemus, dum arbitramur, Concilium Laodicense ad causam tunc temporis apud Antiochenos atque Emesenos actam respexisse et canonem disciplinarem, quem apposuimus, Eusebium nostrum prae ceteris tangere.

An Emeseni re vera Eusebii *τὴν μαθηματικὴν*, sive *τῆς ἀστρονομίας τὸ μέρος ἀποτελεσματικὸν*, horruerint, an potius hoc uterentur praetextu, quia Episcopo a Concilio electo propter principia dogmatica in causa Ariana minus favebant, non liquet. Hoc tamen scimus, eum fuisse paulo post restitutum atque introductum. Socrates enim, consentiente Sozomeno, narrat: *Οὗτος (Γεώργιος) δὲ αὐτὸν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καταστήσας, παρεσκεύασεν αὖθις ὑπὸ Πλακίτȣ* (alii vocant eum Flacillum) *καὶ Ναρκίσσȣ καταχθῆναι εἰς Ἔμισαν*. Nunc igitur ab Emesenis admissus, per breve tantum tempus tanquam *ἐπίσκοπος σχολάζων*, quales illo aevo tam multi fuerunt, a muneris episcopalis exercitio vacasse videtur.

IV. Quam diu in hac statione manserit, quid ibi egerit, et quae expertus sit fata, narratione continua memoriae non est proditum. Sunt tamen notitiae duae, e quibus, qualis ejus fuerit conditio, conjectura haud improbabili potest assequi lector.

Primo Socrates addit: *Πάλιν τε μέμψιν ὑπομεῖναι, ὡς τὰ Σαβελλίȣ φρονȣ̃ντα αὐτόν· καὶ τὰ μὲν περὶ τῆς καταστάσεως αὐτȣ̃, πλατύτερον διεξῆλθεν ὁ Γεώργιος.* Quod ad ultimam narrationis partem attinet, utrum Socrates de prima introductione (sive *installatione*, ut scriptores medii aevi dicere solent), per Placitum et Narcissum, an de nova quadam post liberationem ab accusatione *Sabellianismi* causa facta, loquatur, in dubio relinquitur. Neque ex Sozomeni verbis, qui de eadem accusatione tradit, de liquido constat. Ipsam tamen Sabellianismi accusationem (*μέμψιν*) ex invidia (*φθόνῳ*) prolatam esse, affirmat. Nec aliter profecto statuendum, nisi supponere velis, Eusebium subito partes mutasse, et ab Arianis, quibus etiam Hieronymo teste annumerabatur, ad Nicaenos adeoque Athanasianos transiisse. Nam hi erant, quos Ariani

nomine Sabellianorum diffamare solebant. Ab Arianis igitur postea defecisse credendus esset, quod tamen cum verisimilitudine pugnare videtur.

Secundo narratur, Imperatorem Constantium magni fecisse Nostrum eumque in expeditionibus bellicis adversus Barbaros (Persas) comitem habuisse. Jam vero ille Imperator Arianis favebat, indeque probabiliter concluditur, Eusebium non ad Athanasianos transiisse. Sed ex illa narratione aliud adhuc apparet. Sozomenus dicit (p. 270): *Ἐγένετο δὲ Κωνσταντίῳ τῷ Βασιλεῖ κεχαρισμένος, ἀμέλειτοι ἡνίκα Πέρσαις ἐπιστρατεύειν ἔμελλεν, αὐτὸν ἐπήγετο· λέγεται γὰρ πολλὰ δὶ αὐτȣ̃ θαυματȣργῆσαι τὸ θεῖον.* Quod paulo accuratius designatum est a Socrate: *Ὅτι καὶ ὁ Βασιλεὺς αὐτὸν ἐπὶ τȣ̀ς βαρβάρȣς ἀπιὼν ἀπῆγε· καὶ ὅτι τεράστια ἐν ταῖς χερσὶν αὐτȣ̃ ἐγένετο* *). Commode haec ex Photio a nobis supra laudato illustrari possunt. Verba: *τὰ τεράστια ἐν ταῖς χερσὶν αὐτȣ̃* ad illum *βαίτυλον* referenda videntur, de quo apud Photium legitur; *ἤδη δὲ πότε καὶ ἐν χερσὶ βασταζόμενον τȣ̃ θεραπεύοντος: ὄνομα δ' ἦν τῷ θεραπεύοντι τὸν βαίτυλον Εὐσεβίος.* Cf. quae addita sunt de *χρησμῳδίᾳ*, virtute baetyli edita. Utcunque sit, Imperatori Constantio, quem in superstitione simillimum fuisse patri suo Constantino M. constat (cf. inter multos testes Ammian. Marcell. Histor. lib. XXI. c. 16.), exoptatissimus erat vir talis *θαυματȣργός*.

Non dicitur, quo anno id factum, quam diu in Imperatoris societate manserit, et an et quando ad Emesenos

---

*) In *Christophorsonii* versione latina haec legitur paraphrasis: Tum pro certo compertum esse, portentosas quasdam praestigias ab ipso editas fuisse.

reversus fuerit. Cum Hieronymus dicat, eum *Antiochiae* esse sepultum, inde fortasse conjiciendum, eum ad vitae usque finem apud Imperatorem esse commoratum. Is enim, teste Socrate in hist. eccl. lib. II. c. 30 — 32., per plures annos, cum ob bellum contra Saporem Persarum Regem infausto successu gestum, tum ob Schisma Meletianum (secundum, ut vocant), quo ecclesia misere turbabatur, Antiochiae commoratus est atque in hac urbe eo ipso anno 361., quo ex vita excessit, Concilium novum, ad componendas res Meletianas, convocavit; quo finito in itinere per Ciliciam mortuus est Constantius, postquam ab Euzoio, episcopo Antiocheno, sacris christianis per baptismum esset initiatus. Gregor. Naz. orat. XXI. et Athanas. de Synodis p. 718. Videtur igitur, Eusebium nostrum una cum Imperatore Antiochiam venisse, ibique paulo post diem obiisse supremum. De anno jam supra disputavimus, ibique annum 359. tanquam mortis terminum assignavimus. Ceterum, si supponere velis, Nostrum diutius fuisse *ἐπίσκοπον σχολάζοντα* aliisque negotiis involutum Emesenae provinciae abdicasse, ita ut novus ibi constitueretur episcopus, argumentum illud de Paulo Emeseno ex Epiphanio desumtum caderet. Pugnat id quidem cum regulis canonicis, quae nec episcopos vagantes, nec plures simul unius sedis admittunt: neminem tamen fugit, illo tempore canones ecclesiasticos saepius esse non observatos et violatos, ipsasque *μητρόπολεις* haud pauca ejusmodi irregularitatis praebuisse exempla. Fieri omnino igitur potuisset, duos simul extitisse episcopos Emesenos, quorum unus (Paulus, episcopatum re vera gerens) a. 359 in Synodo Seleuciensi praesens fuit, alter (Eusebius), tanquam *σχολάζων* vel abdicatus, Antiochiae apud Imperatorem vixit, ibique mortuus et sepultus est. Quo posito, eum usque ad a. 360 vel 361 superstitem fuisse, posset contendi. Ceterum, ut no-

bis quidem videtur, non multum lucri inde exoritur, quod annum aut biennium vitae ejus addamus. Monendum id tamen putavimus, ne quis fortasse *ἀκρισίαν* historicam et chronologicam nobis objiciat.

Quod ad judicia veterum de Eusebii nostri indole, auctoritate et fama attinet, veteres scriptores in varias abire partes, jam dictum est. Sunt enim, qui eum pro *Ariano* habeant, alii autem, qui eum *Sabellianismi* asseclam faciant. Re autem accutatius perspecta, jure meritoque Sabellianus haberi non potest. Nam Socrates et Sozomenus non dicunt, eum fuisse Sabellianum, sed loquuntur tantum de *μέμψει, ὡς τὰ Σαβελλίȣ φρονȣ̃ντα.* Socrates alio loco (hist. eccl. lib. I. c. 18) fusius de Sabellianismi criminatione tunc temporis creberrime prolata disserens, de Georgio Laodicense, qui vitam Eusebii Emeseni conscripsit, tanquam refragatore *τȣ̃ ὁμοȣσίȣ* loquitur. Dixerat autem antea: *Οἱ μὲν γὰρ τȣ̃ ὁμοȣσίȣ τὴν λέξιν ἐκκλινοντες τὴν Σαβελλίȣ, καὶ Μοντανȣ̃ δόξαν εἰσηγεῖσθαί αὐτὴν τȣ̀ς προσδεχομένȣς ἐνόμιζον* etc. Et Sozomenus, qui ipse Arianis favere creditur, addit: *Οὐ διέφυγε τὸν φθόνον τῶν ἀνιᾶσθαι πεφυκότων ἐπὶ ταῖς ἄλλων ἀρεταῖς.* His igitur si fidem tribuimus, Sabellianus non fuit, sed potius, cum, sicuti ejus magister Eusebius Caesareensis, *τό ὁμοȣ́σιον* respueret, *Arianorum* fautor ac patronus praesumebatur.

Hieronymus in Chronic. ad a. X Constantii scribit: *Eusebius Emisenus Arianae signifer factionis, multa et varia conscribit.* Hoc tamen judicium vel ideo non adeo erit urgendum, cum idem Hieronymus etiam alios viros praeclaros, e. gr. Eusebium Caesareensem aliosque, qui tamen nunquam Ariani fuerunt, tanquam tales designaverit. Paeter Hieronymum etiam *Theodoretus*, episcopus Cyri, Nostrum inter Arianos recenset. In Dialog. III. Opp. T.

IV. p. 257 testem affert: *Εὐσέβιον, τὸν Φοίνικα, τὸν Ἐμέσης τῆς πρὸς τῷ Λιβάνῳ πόλεως ἀρχιερέα γενόμενον.* Vocat eum: *ἐξ ἑτέρας ἀγέλης αἱρετικῆς μάρτυρα,* et intelligit sub tali haereticorum grege *Arianos.* Apparet hoc ex verbis sequentibus, ubi de Eusebii scriptis sermo est: *Ἐνέτυχον ἐνίοις* (ergo non omnes Eusebii libros legerat) *τέτε συγγράμμασι, καὶ εὗρόν γε τοῖς Ἀρείε συμφερόμενον δόγμασι.* Quae adhuc confirmantur testimonio statim adjecto: *ἐκείνης τῆς συμμορίας* (contubernio, factione, ut antecedens *ἀγέλης αἱρετικῆς*) *ἔτος ἐτύγχανεν ὤν.* Ex sententia igitur Theodoreti non dubium est, Eusebium Arianum fuisse. Hoc tamen bene erit tenendum, Theodoretum nihilominus testimonio hujus viri, nec non Apollinarii, ubi rectam exprimat doctrinam et cum Orthodoxis consentiat (*πρὸς ἡμᾶς αὐτὸν ἡγῆ κεχρῆσθαι τοῖς λόγοις,* ut p. 257 dicitur), magnam tribuisse auctoritatem. Excusaturus autem hanc libertatem in fine (p. 263) affirmat, doctores pios exemplum apis ex omnibus herbis et floribus non venenum, sed mel, colligentis imitari debere. *Εἰ δὲ πε καὶ πόαν εὕροις ἐκ ἐδώδιμον, ἔτε γλυκεῖαν, ὁποῖος ἔτος Ἀπολινάριος καὶ Εὐσέβιος, ἔχεσαν δέ τι πρόσφορον εἰς μελιτεργίαν, ἐδὲν ἀπεικὸς, τὸ μὲν χρειῶδες λαβεῖν, καταλιπεῖν τὸ βλαβερὸν.* Ex his simul patet, Theodoretum, etsi severum haereticae pravitatis se censorem gesserit, neutiquam consilia eorum, qui libros Haereticorum cremandos delendosque suaderent, approbasse.

Ex quo tamen V. V. D. D. historiam ecclesiasticam curatius et sine praejudicio dogmatico et partium studio examinantes non omnes Arianos eosdem esse demonstrarunt, etiam Eusebio nostro contigit, ut numero Arianorum eximeretur et *Semi-Arianis* adscriberetur. V. *Franc. Walchii* Hisorie der Ketzereyen u. s. w. Th. II. p. 666 — 67. et *Schroeckhii* Kirchen-Gesch. Th. VI. p. 70.

coll. p. 109 et p. 113. Ipsa autem *Arianorum* atque *Semi-Arianorum* (*Ἡμιαρείων*) distinctio jam apud veteres occurrit, et, quantum nos scimus, *Epiphanius* (adv. haeres. LXXIII. §. 1. Opp. T. I. p. 844 — 845) primus fuit, qui inter *Ἀρειομανῖτας* (i. e. s. insanos, puros ac putos Arianos) et *Ἡμιαρείους* distingueret. Dicit autem: *ἐκτεμόντες τῆς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἀρείου φυείσης ὑλομανίας, διασκοπήσωμεν πῶς τινὲς Ἡμιαρείζουσιν, ἐκείνου μὲν τὸ ὄνομα ἀρνούμενοι, αὐτὸν δὲ καὶ τὴν αὐτὴν κακοδοξίαν ἐνδεδυμένοι* etc. Paulo post *Basilium Ancyranum* et *Georgium Laodicensem* duces Semi-Arianorum vocat: *ὡς τῆς Ἡμιαρείων ταύτης τῆς αἱρέσεως προστάται φασιν*, additque omnes fere Coele-Syriae (*Κοίλης Συρίας*) doctores cum illis fecisse. Eusebium nostrum quidem non recenset inter illos; sed facile intelligitur, eum numero amicorum sociorumque comprehendi. In eo tantum differt Epiphanius a recentioribus, quod ille Semi-Arianos non minorem ecclesiae pestem habeat, quam puros Arianos, hi vero multo mitiorem de illis proferant sententiam.

Utcunque autem sit judicium de hoc viro ab antiquioribus et recentioribus enuntiatum, hoc certe mirari subit, quod adeo inter Sanctos fuerit numeratus. Testes citari solent *Caesar. Baronius* *) in Annal. ad a. 441. n. XI. et

*) *Baronius* omnino de eo loquitur, quod Eusebius Emesenus Sanctus sit dictus; sed tantum abest, ut huic sententiae faveat, ut potius eam prorsus dederit explosam. Verba ejus enim sunt:

„At satis haec ad Ariani hominis sepulturae gloriae titulum, quem tamen alicubi, maxima auctoris inscitia, qui ejus nomine quasdam edidit Homilias, invenimus nominatum esse *beatum*, et ab aliis (Petr. Natal. in Catal. Sanctor. lib. VII. c. 63. Martyrol. d. 14 Aug.) *recensitum perperam inter*

Petr. de Natalibus vit. Sanctor. lib. VII. c. 63. Hoc tamen testimonium valde dubium mihi videtur, ita ut personarum permutationem subesse putaverim. Fortasse a veritate non longe aberraveris, si de *Eusebio Vercellensi* cogites, qui eodem fere tempore a. 355. ob amicitiam cum Athanasio in exilium missus, deinde vero in episcopatum Vercellensem restitutus et tanquam intrepidus defensor fidei Nicenae et scripturae sacrae interpres magnam consecutus est famam. Utcunque autem sit, in nullo, quantum equidem scio, Martyrologio et Calendario, quod auctoritatem atque usum habet in ecclesia, Eusebii Emeseni nomen legitur. In *Martyrologio ecclesiae Graecae* etc. Edit. U. *G. Siberi*. Lips. 1727. 4. decem nominantur Eusebii; sed nullus eorum Noster esse potest. Neque persuadere mihi possum, eum latere sub nomine, quod ad d. 23. Januar. cum hoc Disticho est positum:

In S. Patrem Eusebium:

Δεῦρο πρὸς ἡμᾶς εἰς τὰ τερπνὰ τῦ πόλυ·
Εὐσεβίῳ λέγυσιν οἱ τερπνοὶ Νόες (i. e. intelligentiae S. Angeli.)

Reliqui omnes vel cognomen, vel Martyris titulum gerunt. *Martyrologium Romanum* Edit. Antverp. 1771. 8.

Sanctos. Decepti hi omnes fuerunt *Sozomeni* auctoritate, quem scite oportuit confutasse, ne amplius ejus assertio existat laqueus imperitis. Auctor quoque Socrates est, eundem qui supra Georgium Laodiceae Episcopum Arianum scripsisse librum de vita ejusdem Eusebii, in quo tot tantaque de *collaga impietatis* mendacia consarcivit. Sed de his alias in Notis ad Romanum Martyrologium dixisse meminimus."

Quibus lectis nemo profecto Baronium testem pro *Sancto Eusebio* habebit.

decem et sex Eusebios exhibet, inter quos autem Emesenus desideratur. Ne *Eusebium Phoenicensem* ad d. 21 Septembr. p. 255. laudatum pro Nostro habeas, obstant verba, quae adjecta sunt: „In Phoenicia S. Eusebii Martyris, qui ultro Praefectum adiens et se Christianum esse denuntians, ab eo multis tormentis adflictus, capite caesus est“. Id quod persecutionis tempus innuit et in Nostrum cadere non potest. Idem valet de Eusebio Martyre ad d. 8. Septembr. p. 241, qui una cum aliis tempore Juliani Apostatae Gazae in Palaestina, irruente turba Gentilium, necatus est. In eodem Martyrologio p. 213 ad. d. 14. Aug. docetur: Sanctum Eusebium esse *Eusebium Presbyterum*, qui a Constantio Imp. Ariano, ob catholicae fidei defensionem, in quodam cubiculo domus suae inclusus, ibique menses septem in oratione constanter perseverans, dormitionem acceperit, etc.

In nullo prorsus libro ecclesiastico *Sancti Eusebii Emeseni* nomen deprehenditur. Apud *Walchium* (Historie der Ketzereyen T. II. p. 667) legimus quidem: „Er ist von den Alten, mit großem Widerspruch der Neuern, unter die Heiligen versetzt worden“. Sed ingenue fatemur, nobis nec de veteribus, ejus canonisationem (ut vocant) postulantibus, nec de recentioribus, qui oblocuti sint et quasi Advocati Diaboli partes susceperint, aliquid esse compertum. Ex eo enim, quod in titulis orationum a nobis editarum vel *ὁ μακάριος Εὐσέβιος*, vel *ὅσιος ἡμῶν πάτηρ Εὐσέβιος* sit designatus, plane non sequitur, eum *beatificam benedictionem* (ut loquuntur Scholastici) ab ecclesia tulisse. Non possumus igitur omnem hanc rem pro certa et liquida, sed potius pro dubia et ficta declarare. Hoc tamen certissimum est, Eusebium nostrum, etiamsi Sancti nomen ei non competat, inter Praesules et doctores antiquae ecclesiae honorabilem obtinuisse locum. Is profecto non contemnendus

erat, quem *Diodorus Tarsensis* et *Joannes Chrysostomus*, tanquam doctorem et ducem sunt secuti.

His qualibuscunque de persona Eusebii Emeseni expositis, superest, ut de scriptis ejus disseramus.

Duos autem tantum inter antiquos scriptores habemus de scriptis hujus viri referentes. Inter hos *Theodoretus*, Cyri episcopus, integrum quidem fragmentum asservavit (Theodoreti Dialog. III. Opp. T. IV. p. 256 seqq. idem fragmentum, quod a nobis p. 36 sqq. exhibitum est); sed librum Eusebianum, ex quo deprompsit, non indicavit. In alio opere Haereticarum fabularum compendio lib. I. c. 26· (*αἱρετικῆς κακομυθίας ἐπιτομῇ·* Opp. T. IV. p. 322.) inter Patres, qui adversus *Manichaeos* scripserunt, recenset quoque Nostrum, dicendo: *Πρὸς δὲ τȣ́τοις καὶ ὁ Φοίνιξ Εὐσέβιος, ȣ̃ καὶ πρόσθεν ἐμνήσθημεν* (sine dubio respicit ad Dialog. III.). Jam ante Theodoretum etiam *Epiphanius* (Haeres. LXVI. c. 21. Opp. T. I. p. 688. edit. Petav.) idem dixerat. Loquitur ibi de magnis viris (*ἀνδράσι μεγάλοις*), qui egregie (*θαυμαστῶς*) contra Manetem scripserint, et nominat inter illos: Archelaum, Origenem (quod falsum tamen esse, *Petavius* in Observat. ad Epiphan. T. II. p. 268 — 69 docuit), *Eusebium Caesareensem*, *Eusebium Emesenum*, Serapionem, Athanasium, Georgium Laodicensem, Apollinarium Laodicensem, et Titum (Bostrensem). Sed praeter hoc testimonium conforme de libro Eusebii Emeseni contra Manichaeos nil legitur, neque Hieronymus, neque Ebed-Jesu ejus meminit; unde colligi posse videtur, eum non inter praestantissimos fuisse relatum.

Hieronymus autem in libro de viris illustribus c. XCI. (in *Fabricii* Biblioth. ecclesiast. p. 180—81) haec habet:

„*Eusebius Emesenus, Episcopus* [omissus hic titulus in Sophronii versione graeca], *elegantis et rhetorici ingenii, innumerabiles, et qui ad plausum populi pertinent, confecit libros, magisque historiam secutus, ab his, qui declamare volunt, studiosissime legitur: e quibus vel praecipui sunt adversum Judaeos et Gentes, et Novatianos, et ad Galatas libri decem, et in Evangelia Homiliae breves, sed plurimae. Floruit temporibus Constantii Imperatoris, sub quo et mortuus, Antiochiae sepultus est.*"

Praetermisso nunc judicio Hieronymi de indole ac virtute rhetorica Eusebii, de quo paulo post erit dicendum, ad hunc locum haec habemus monenda:

I. Verba: *innumerabiles confecit libros*, apud scriptorem, qualis est Hieronymus a ὑπερβολῇ minime alienus, non adeo urgenda esse videntur. Nam si Emesenus ipsum Origenem (τὸν Ἀδαμάντινον), Chrysostomum, Augustinum, vel ipsum nostrum Hieronymum aliosque viros πολυγράφους numero librorum superasset, non innumerabiles tamen fuissent libri. Etiamsi statuamus, singulas Homilias, paraeneses, tractatus exegeticos etc., more veterum, tanquam libros et opera recenseri (ut fit in Origene), et haec tamen opuscula certe sub numerum revocari poterant. De Chrysostomo simili utitur ὑπερβολῇ Suidas dicendo: „Ejus scriptorum numerum recensere non hominis est, sed Dei potius omnia cognoscentis!" Sufficiat igitur, Hieronymum dicere voluisse, Eusebium nostrum auctorem esse *multorum librorum*, ut ipse alio loco (Chronic. ad. a X. Constantii) scripsit: Eusebius Emesenus — — — *multa et varia conscribit.*

II. Hieronymus non omnes, qui superstites erant, recenset, sed tantum eos, qui ex suo judicio erant praecipui vel, si ipse non probaret, maximam famam consecuti erant.

III. In dubio manet, utrum scriptum *adversus Judaeos et Gentiles* sit unum opus adversus utrumque hostem religionis chr., ita ut simul et contra Judaeos et contra Gentiles Apologetam ageret. Ejusmodi combinationis autem apud veteres sunt exempla rarissima, vel nulla; itaque si ex more consueto res dijudicanda, Eusebius duos conscripsit libros, quorum uno Judaeos, altero Gentiles impugnavit *) Liber adversus Judaeos potiorem, ut videtur, consecutus est laudem; saepius enim a scriptoribus sequioris aevi e. gr. Ebed-Jesu aliisque citatur. Periisse tamen, aeque ac liber contra Gentiles, credendus, cum *λόγος εἰς τὲς Ἰεδαίες*, vel *κατασυλλογισμὸς πρὸς τὲς Ἰεδαίες*, quem *Lambecius*, *Assemanius* aliique laudant, non sit liber singularis, sed oratio eadem, quae etiam sub titulo: *Homilia de Juda proditore* exstat, et de qua infra videbimus.

IV. Liber *adversus Novatianos*, praeter Hieronymum a nemine citatur. In mentem veniebat, an fortasse *Manichaeos* loco *Navatianos* sit legendum? Eusebius scripsit contra *Manichaeos* (ut ostendimus), et causa cum Novatianis saeculum tertium turbantibus hoc aevo explosa haberi posset. Sed falsissimum hoc. Nam ex quo Concil. Nic. can. VIII. receptionem Novatianorum s. *Καθαρῶν* concesserat, et ex quo (teste Socrate et Sozomeno) Novatiani cum Homousiastis rem communem fecerant, ita ut Concil. Laodic. can. VII. nova lex contra coalitionem cum illis esset ferenda, haec controversia denuo in ecclesiam erat introducta, nec a veritate abhorret, Eusebium contra hosce Schismaticos stylum strinxisse. In integro igitur textus Hieronymi habendus.

---

*) Centuriatores Magdeburg. Centur. IV. p. 1474 et p. 1538 duos diversos Emeseni libros statuunt, et hoc Hieronymi testimonio utuntur.

V. Quid verba: *et ad Galatas libri decem* sibi velint, dubium. Male Sophronius: *καὶ πρὸς Γαλάτας εἷς* (pro *δέκα*) expressit. De opere ad Galatas scripto non cogitandum, sed de commentario in epistolam Paulinam ad Galatas. Codex Guelpherbytanus a *E. S. Cypriano* (apud Fabricium Bibl. eccl. p. 181) excitatus recte, ut videtur, interpretatus est; habet enim tanquam lectionem genuinam: *et in Epistolam ad Galatas ὑποθέσεων libri decem.* De hoc opere, quamvis non accurate, loquitur idem Hieronymus in epist. ad Augustin., quae est inter Augustini Opp. T. II. p. 170. edit. Bened. Dixerat H. de Origenis commentar. in ep. ad Galatas et addit: „Praetermitto *Didymum* videntem meum, et *Laodicenum* ex ecclesia nuper egressum, et *Alexandrum* veterem Haereticum; *Eusebium* quoque *Emisenum* et *Theodorum Heracleotem*; qui et ipsi nonnullos super hac re commentariolos reliquerunt. E quibus vel si pauca decerperem, fieret aliquid, quod non penitus contemneretur." Respondet his *Augustinus* ep. LXXXII. ad. Hier. p. 199 et quidem his verbis: „Flagitas a me, ut aliquem saltem unum ostendam, cujus in hac re sententiam sim secutus; cum tu tam plures nominatim commemoraveris, qui te in eo, quod adstruis, praecesserunt; petens, ut in eo, si te reprehendo errantem, patiar te errare cum talibus; *quorum ego, fateor, neminem legi.* Sed cum sint ferme sex vel septem, horum quatuor auctoritatem tu quoque infringis. Nam *Laodicenum*, cujus nomen taces *)

*) *Laodicenus* ille de ecclesia nuper egressus (i. e. Haereticus declaratus) sine dubio est *Apollinaris S. Apollinarius*, cujus nomen plures codd. mss exprimunt, idem, quem Emeseno socium dedit Theodoretus Dial. III. Magni faciebat hunc suum praeceptorem Hieronymus; sed non audet, Haereticum sibi consentientem laudare; tacet igitur invisum pluribus nomen.

de ecclesia dicis nuper egressum; Alexandrum autem veterem Haereticum; *Origenem* vero ac *Didymum*, reprehensos a te lego in recentioribus opusculis tuis, et non mediocriter, nec de mediocribus quaestionibus, quamvis *Origenem* mirabiliter ante laudaveris. Cum iis ergo errare puto, quia nec te ipse patieris; quamvis hoc perinde dicatur, ac si in hac sententia non erraverint. Nam quis est, qui se velit cum quolibet errare? Tres igitur restant: *Eusebius, Theodorus Heracleotes*, et quem paulo post commemoras, *Johannes*, qui dudum in pontificali gradu Constantinopolitanam rexit ecclesiam“.

Hoc utriusque Patris testimonium ab omnibus, quantum videmus, praetermissum, etsi praeter nudum Eusebii Emeseni nomen de eo nil contineat, tamen ideo adducendum putavimus, quod ex illo apparet, Emesenum commentarium in Epist. ad Galatas scripsisse, simulque, quibus aliis doctoribus socius fuerit datus. Sed patet et hoc, Hieronymum, qui etiam in hac causa sibi non constabat, ut merito exprobat Augustinus, de Emeseno interprete benevolentius judicasse, quam, ut mox videbimus, de oratore.

VI. Quod denique ad: *Homilias in Evangelia, breves, sed plurimas*, attinet, in hoc genere maximam laudem et famam meruisse videtur Emesenus. Homilias illas prae ceteris in mente habuisse videtur Hieronymus, cum scriberet: *ad plausum populi pertinent, et ab his, qui declamare volunt, studiosissime legitur.* Si igitur genuinae essent *Homiliae latinae*, quae sub Eusebii Emeseni nomine circumferuntur et inde ab a. 1531. pluribus editionibus in publicum sunt emissae, etiam de *pluribus*, de quibus loquitur auctor, constaret. *Oudinus* in Comment. de script. eccl. T. p. 392. de hac re ita scribit: „Homiliae plures eduntur sub nomine Eusebii, Emeseni Episcopi, quae certo ad eum non spectant. Non uno eodemque tempore

tantam Homiliarum multitudinem accepit Eusebius E. E., qui paulatim et successive crescente in dies gaza hac ecclesiastica, *Homiliarum fere ducentarum* auctor inscriptus est, atque aliquamdiu creditus. Ex parvis initiis magna saepe fiunt, ut in auctore isto contigit." Quam suspectum autem sit hoc opus homileticum latinum, nemo melius ostendit, quam idem *Oudinus*, qui amplissima Dissertatione p. 392 — 426. multis comprobavit argumentis, omnes istas Homilias latinas non nisi saec. V. et VI. a doctoribus pluribus Gallicanis, *Fausto Regiense, Eucherio, Caesario Arelatense* aliisque esse conscriptas et ex ignorantia et oscitantia posteriorum saeculorum sub Eusebii Emeseni nomine collectas.

Sed jam dudum *Rob. Bellarminus* (de scriptor. eccl. p. 196 — 97) brevius et subactius idem judicaverat. Quod judicium hic repetendum censemus: „Eusebii Emeseni nomine circumferuntur Homiliae in Evangelia totius anni, et rursus Homiliae quinquaginta variorum argumentorum dissertissimae. Eusebii Emeseni cujusdam meminit S. Hieronymus, quem dixit scripsisse plurimas, et vixisse tempore Constantii Imperatoris, filii Constantini M. Sed illius opera non exstant, ideo eum non posuimus suo loco (i. e. saecul. IV.). Hic autem vel est alius Eusebius Emesenus, undecunque hoc nomen acceperit, vel sub nomine suppositio Homiliae istae sunt editae, cum verus auctor ignoraretur. Neque videntur Homiliae illae breves in omnia Evangelia ejusdem esse auctoris, cujus sunt quinquaginta Homiliae de variis argumentis; stylus enim valde diversus est. Illud certum est, auctorem L. Homiliarum fuisse *Latinum* et *Monachum* in *Monasterio Lirinensi;* nam Hom. V. ad Monachos indicat se fuisse Abbatem Monasterii in Insula constituti. Idem Homilia de S. Maximo eam insulam Lirinensem vocat. Videtur etiam ex Abbate Lirinensi

factus Episcopus, ut ipse subindicat in Hom. de S. Blandina. Disputat etiam contra *Pelagianos* in Hom. de Fer. V. in coena Domini; unde manifestum est, eum non esse Eusebium Emesenum, qui floruit sub Constantio. Sunt qui has Homilias tribuant *Eucherio* Ep. Lugdunensi; nec desunt qui auctorem nominent *Caesarium Arelatensem.* Vidi unam ex his Homiliis praenotatam nomine *Fausti* Ep. Regiensis; neque est improbabile, esse omnes ejusdem Fausti, qui Abbas fuit Monast. Lirinensis, et ex Abbate Episcopus creatus, teste Gennadio. Non definio cujus sint, sed hoc loco placuit auctorem earum Homiliarum constituere, quoniam sive sit Eucherius, sive Faustus, sive etiam Caesarius, ante hoc tempus non vixit."

Haec Bellarminus, cui omnes ex utraque ecclesia suffragantur viri docti, quorum judicium in ejusmodi rebus aliquid valet. Ex genuinis Homiliis Eusebianis lingua graeca scriptis nil superest, praeter tres illas a nobis primum in lucem emissas et deinde examinandas.

Superest tertius testis, qui quidem non ante saeculum XIII. vixit, cujus tamen testimonium vel eo nomine aliquid valet, quia homo Syrus fuit. Is est *Ebed-Jesu* (alius *Bar-Bricha* vocatus, qui inter Nestorianos Syros dignitate Metropolitani ornatus a. 1318 e vita decessit), qui in Catalogo metrico scriptorum ecclesiasticorum ab *Abrah. Echellense* Romae 1653 et in *Assemani* Biblioth. Orient. T. III. P. I. correctius edito c. XXXVI haec habet:

ܐܘܣܒܝܘܣ ܚܡܨܝܐ ܣܡ
ܟܬܒܐ ܕܠܘܩܒܠ ܝܗܘܕܝܐ
ܐܦ ܐܚܪܢܐ ܕܬܝܒܘܬܐ
ܡܐܡܪܐ ܕܥܠ ܐܘܢܓܠܝܘܣ

h. e. *Eusebius Chemzoio (Emesenus) composuit:*
Librum adversus Judaeos;
Quaestiones in Vetus (Testamentum);
Homiliam de Stephano.

Tres igitur recenset libros, quorum primus idem est, de quo monuimus. Inter *libros* proprie sic dictos, sive *tractatus* (ܟܬܒܐ) refert, sique pro Homilia habuisset, sine dubio titulo *orationis* (ܡܐܡܪܐ, sermo, de cujus significationibus videndus est *Assemanius* in Bibl. Orient. T. III. P. I. p. 3. T. II. p. 154. T. I. p. 61 et passim) usus fuisset. Liber polemicus igitur adversus Judaeos, quo nos caremus, apud Syros tempore Ebed-Jesu adhuc extitisse videtur; quamvis et hoc non extra omnem dubitationem sit positum. Non dicit enim, adhuc extare seque legisse, sed simpliciter tanquam scriptum Eusebii recenset.

Idem valet de duobus aliis scriptis, quorum solus Ebed-Jesu meminit. Quam vellemus autem, ut *Quaestiones in vetus testamentum* pluribus descripsisset, ut saltem, quale fuerit opus hoc, quod in maximum litterarum detrimentum interiit, aliquatenus intelligeretur. Nunc vero nil certum, quam illud, de quo scriptores ante saec. XIII tacent, Emesenum nostrum veteris quoque Testamenti fuisse interpretem. Nam titulus: *Quaestiones* (ܙܛܡܐ non est vox Syriaca, nam verbum *s a d a m* significat irrisit, male tractavit etc; sed Graecorum ζήτημα, quod in versione syr. Actor. XVIII. 15. legitur) non indolem homileticam, sed exegeticam indicare solet.

Homilia de Stephano tractabat argumentum, quod Homiletae christiani eo tempore, quo Martyrium in tanto fuit honore, prae ceteris amasse videntur; nam in omnibus fere Sermonibus de Sanctis, Stephanus, ὁ πρωτομάρτυς, orationibus panegyricis celebratur. Sine dubio et haec Nostri oratio deperdita ejusdem erat generis et indolis, ut oratio de Joanne Baptista.

Denique ex *Assemani* Bibl. Orient. T. II. p. 28. discimus, quod *Xenajas*, celeberrimus Episcopus Mabugensis (sive Hieropolitanus), qui a Graecis *Philoxenus* vocatur, cujusque versionem Syriacam S. S. sub titulo *Philoxeniana* adhuc habemus, singularem suam de Jesu Christi persona sententiam (i. e. Monophysiticam) testimoniis Ephraemi Syri, Chrysostomi, Cyrilli Alexandrini et *Eusebii Emeseni* roboraverit. Adjicitur autem, testimonia Eusebii Emeseni fuisse desumpta ex hujus viri *libro de fide;* ex *Homilia de novis mutationibus;* et ex *Homilia habita Beryti.* En igitur Nostri tres novos tractatus, quorum tamen nullus servatus. Fortasse liber *de fide* idem fuit, ex quo Theodoretus Dialog. III. duo fragmenta de Jesu Christi persona, a nobis p. 36—41 exhibita, deprompsit.

Iam vero ad id, de quo p. 60—63 egimus, revertendum, et verbis viri doctissimi *Jos. de Eichenfeld*, cujus singulari benevolentiae et curae haec debentur, docendum est, praeter tres orationes a nobis editas, in Bibliotheca Caesar. Vindobonensi, nullum aliud opusculum Eusebii Emeseni extare. Bona igitur optimi viri gratia totum locum huc spectantem, ex Epistola d. XVI. Jun. a 1826 ad nos data, ipsissimis auctoris verbis lectoribus nostris apponamus:

„Der eigentliche Zweck des gegenwärtigen Schrei-„bens ist aber, *jeden Zweifel, als ob in der Hof-Bib-„liothek von den Werken des Eusebius Emesenus mehr „vorhanden wäre, als die drey gelieferten Homilien, „gänzlich zu beseitigen.* Die Hof-Bibliothek besitzt „nur zwey Codices, in denen Werke des Eusebius Eme-„senus vorkommen: nämlich Cod. theol. Gr. 248. Lambec. „(jetzt, nach Nessel, 307.) und Cod. theol. Gr. 176. „(jetzt 284.) Ersterer enthält *drey* Homilien in folgen-„der Ordnung:

„I. *Aufschrift:* Μακαρὶϰ Εὐσεβίϰ λόγος περὶ πα-
„ρϰσίας Ἰωάννϰ ἐν τῷ ᾅδῃ, καὶ τῶν ἐκεῖσε ἐγκεκλεισμέ-
„νων. Ueber ᾅδῃ καὶ seqq. stehet noch: καὶ εἰς τὴν
„προδοσίαν τϰ̃ Ἰϰ́δα (der Gegenstand der zweyten Ho-
„milie). *Anfang:* Ἀναγκαῖον ἡμῖν ἐστιν πάλιν σήμερον
„ἐρευνῆσαι καὶ γνῶναι, ποταπός ὁ εὐαγγελισμὸς" etc.

„II. *Aufschrift:* Λόγος τϰ̃ αὐτϰ̃ εἰς τὴν προδοσίαν.
„*Anfang:* Δεῦρο λοιπόν, υἱέ μϰ ἀγαπητὲ, καὶ περὶ τῆς
„προδοσίας" etc.

„III. *Aufschrift:* Εὐσεβίϰ λόγος εἰς τὸν διάβολον,
„καὶ τὸν ᾅδην, μετὰ τὸ παραδϰ̃ναι ὁ Ἰϰ́δας τὸν κύριον.
„*Anfang:* Δικαῖον ἡμῖν σήμερον, ἀγαπητοὶ" etc.

„Cod. theol. Gr. 176. (jetzt 284.) enthält nur *eine*
„Homilie mit der Aufschrift: Τϰ̃ ὁσίϰ πατρὸς ἡμῶν
„Εὐσεβίϰ πρὸς τϰ̀ς Ἰϰδαίϰς κατασυλλογισμὸς, und fängt
„an: Δικαῖον ἡμῖν σήμερον etc. Diese Homilie ist mit
„der im vorigen Codex enthaltenen dritten gleichen
„Inhalts; aber, wie Ew. H. selbst bemerkt haben, als
„eine andere Edition anzusehen, da sie theils weniger,
„theils mehr, als die im vorigen Codex vorkommende
„enthält. Die Gleichheit des Inhalts dieser zwey Homi-
„lien hat schon *Kollar* in den Noten zu seiner Ausgabe
„des *Lambecius* bemerkt. Ich theile Ew. H. die beyden
„Noten *Kollar's* hier mit, da Ihnen seine Ausgabe des
„Lambecius vielleicht nicht zu Gebote stehet *). Er sagt
„nemlich in der Note A. zu Lambec. lib. IV. cod. 176.
„col. 409: „*Haec Eusebii Emeseni oratio diversa*

*) Gratissimo animo hanc doctissimi viri agnosco sollertiam. Etenim *Kollarii* nova Lambecianorum Commentariorum editio apud nos et in vicinitate nostra frustra quaeritur, neque aliam inspicere potui, quam primam, quae 1671 prodiit.

„*non est ab illa, quae habetur Commentt. nostrorum*
„*lib. V. cod.* 248. *n.* 4. *titulo: in Diabolum et Infer-*
„*num inscripta. Igitur emendandi sunt, qui diversam*
„*esse arbitrantur,* *Cavaeus* *histor. lit. script, eccl.*
„*T. I. p.* 207., *Oudinus T. I. p.* 424. *et* *Fabricius*
„*Bibl. Gr. Vol. VI. p.* 157. *Videtur adhuc inedita.*"
„Und Not. C. zu Lib. V. cod. 248. col. 286: „*Utrum*
„*hae tres Homiliae sint γνήσιαι, dicere non habeo;*
„*ineditae tamen adhuc esse videntur. Ad tertiam quod*
„*attinet, diversa non est ab illa, quae habetur lib. IV.*
„*cod.* 176. *n.* 4. *inscribiturque: contra Judaeos. Vide,*
„*quae ad eandem adnoto lib. IV. col.* 409. *not. A.*
„*quibus addas, velim,* *Fabricium* *pariter videri er-*
„*rare, dum tres istas Homilias Bibl. Gr. Vol. VI.*
„*et XI. in eclogis et vitis Sanctorum, adversus epi-*
„*graphes nostrae fidem* *Eusebio* *Alexandrino*
„*tribuit.*"

„Von dieser in Cod. theol. gr. 176. (jetzt 284.) ent-
„haltenen Homilie mit der Aufschrift: *Τȣ̃ ὁσίȣ πατρὸς*
„*ἡμῶν Εὐσεβίȣ πρὸς τȣ̀ς Ἰȣδαίȣς κατασυλλογισμὸς*, die
„Ew. H. schon herausgegeben haben, spricht Lambecius
„in der Recension dieser Handschrift, wenn er sagt:
„*Meminit hujus orationis* (non libri) *contra Judaeos St.*
„*Hieronymus libro de script. eccl. c.* 91.: *Eusebius Eme-*
„*senus — — sed plurimae.*" Er schliefst aber offenbar
„falsch, wenn er unsere Homilie mit dem nicht mehr
„vorhandenen, oder wenigstens doch nicht entdeckten
„Werke des E. E. *adversus Judaeos et gentes*, identi-
„ficirt; vielmehr gehört sie augenscheinlich unter die
„erwähnten *Homilias breves in Evangelia.*"

Ita Gen. *de Eichenfeld*, cujus certe judicium in hac re maximae nobis auctoritatis esse debet. Plura ex litteris ejus praetereo, inprimis ea, quae Vir humanissimus de meo

qualicunque merito de Emeseno antea prorsus neglecto adjecit. Hoc unicum addo, consensum ejus in judicio *de libro Eusebii adversus Judaeos*, de quo suprà sententiam meam exposueram, mihi esse gratum atque exoptatum.

Plura de persona et scriptis Eusebii nostri non habeo, maximopere laetaturus, si vir aliquis doctus plura et meliora dare aut vellet aut posset.

Quod autem ad qualemcunque nostram collectionem opusculorum Eusebianorum attinet, statim apparet, triplicis eam generis opuscula continere:

1.) *Homiletica*, h. e. tres orationes, non diversum argumentum tractantes, sed *τριλογίαν* homileticam efficientes.

2.) *Dogmatica*, s. duo fragmenta a Theodoreto servata, quibus pars quaedam doctrinae de Jesu Christi persona exponitur.

3.) *Exegetica*, s. Excerpta nonnulla ex Catenis Patrum, quae sub Eusebii nomine plura interpretationis specimina continent, de quibus tamen non ex liquido constat, utrum Emeseni, an alterius cujusdam sint Eusebii.

Quilibet statim videbit, opuscula homiletica prae ceteris in censum venire et principem obtinere locum, cum dogmatica nimis sint brevia atque exilia, exegetica autem dubia et suspecta. Praeterea sunt fragmenta, quod idem valet de dogmaticis, e quibus genuinus scriptoris character difficilius agnoscitur, quam ex orationibus integris et continuis. His itaque potior nostra cura erit tribuenda.

Genuinum Eusebii Emeseni opus esse orationes nostras, cum *Lambecio* aliisque viris doctis, nullus dubito. Argumentis tamen externis minus tribuendum videtur,

quam internis. Est omnino aliquid, quod duobus codicibus mss graecis exhibeantur, satis antiquis, neque ullo modo suspectis. Sed scimus, in multis codicibus ejusdem indolis contineri Homilias sub nomine Gregorii Neo - Caesareensis, Athanasii, Epiphanii aliorumque, quae tamen non ab illis auctoribus sunt profectae, sed suppositae: id quod ex argumento, tractandi genere, et stylo dijudicatur. In Nostro igitur et sic procedendum erit, ut argumentis internis doceatur, in his orationibus nil contineri, quod a scriptore saec. IV. non profectum esse possit, quodque cum aliqua veritatis specie alio, quam Emeseno, viro tam singulari, tribui posse videatur. De his autem in capite sequente et passim pluribus erit disserendum.

CAP. II.

De indole et oeconomia orationum Eusebianarum.

Inter veteres solus est *Hieronymus* (de viris illustr. c. 91.), qui de Eusebio Emeseno, tanquam oratore, judicavit. Dicit autem: *elegantis et rhetorici ingenii, innumerabiles, et qui ad plausum populi pertinent, confecit libros, magisque historiam secutus, ab his, qui declamare volunt, studiosissime legitur.* Qui in hoc judicio eximiam patris nostri laudem inveniunt (quam sententiam apud multos expressam legimus) longe errant et Hieronymi naturam, ingenium, morem et usum loquendi ignorant. Qui utrumque intelligunt, non negabunt, eum his verbis *vituperare* Eusebium potius, quam *laudare* voluisse.

Jam *Henr. Gravius* in suis in h. l. observationibus (in *Fabricii* Bibl. eccles. p. 181. repetitis) id vidisse videtur. Affert anim ex aliis Hieronymi scriptis plura testimonia, quibus elucet, qualis (scilicet) fautor elegantiorum et rhetoricorum ingeniorum et eloquentiae popularis (i. e. ad plausum populi) fuerit Hieronymus. Loci a *Gravio* allegati sunt Hieron. epist. ad Cyprian. Prafat. in Iesaiam. Commentar. in Ezech. XVIII. XXII. in Eccles. c. X. et in Matth. c. XII. Invehitur in illos doctores, qui composita

et artificiosa oratione, verborum elegantia, plausuque populari imperitorum aures decipere et palpare studeant. Increpat illos, quorum aures fastidiosae sunt, et ad intelligendas scripturas nauseant, plausuque tantum eloquentiae delectantur. Dicit denique: „Cum haec intelligentia plausum quendam, et colorem doctrinae praeferat, nescio, an habeat veritatem.“ Hisce testimoniis aliud adjungo ex Hieron. epist. II. ad Nepot. ubi haec occurrunt: „Docente te in ecclesia, non clamor populi, sed gemitus suscitetur. Lacrimae auditorum laudes tuae sint. Sermo presbyteri scripturarum lectione conditus sit. Nolo te declamatorem esse et rabulam garrulumque sine ratione, sed mysteriorum [peritum et sacramentorum Dei tui eruditissimum. Verba volvere et celeritate dicendi apud imperitum vulgus admirationem sui facere, indoctorum hominum est. Attrita frons interpretatur saepe quod nescit, et cum aliis persuaserit, sibi quoque usurpat scientiam. — — —. Nihil tam facile, quam vilem plebeculam et indoctam concionem linguae volubilitate decipere, cum quidquid non intelligit, plus miratur.“

Plura ex hoc auctore colligi possent testimonia, quae probant, quantopere aversatus sit artes rhetoricas, ornatum poeticum et lusus dramaticos in iis, quorum officium est, veritatem et simplicitatem religionis christianae tenere et populo christiano tradere. In doctore christiano, juxta Hieronymi sententiam, non ingenium et elegantia, non ars declamandi et facundia dicendi, praecipua est virtus, sed veritas, pietatis studium et simplicitas. Neque solus Stridonensis, licet paulo severior et morosior harum rerum aestimator et judex, ita judicat; sed illos ipsos praestantissimos antiquae ecclesiae oratores sacros, Basilium M., Gregorium Nazianzenum, Joannem Chrysostomum, Augustinum, multosque alios habet consentientes. Hi omnes

vituperant artes rhetoricas, declamationes, pompam theatralem, et simplicitatem commendant. Nil opus est, rem liquidam multis testimoniis probare; sed id solummodo nobis concedi volumus, Hieronymum, dum Emeseno elegans et rhetoricum ingenium, nec non artem declamatoriam (in qua aliis exemplum proponatur) atttribuit, neutiquam hunc oratorem laudare, sed potius vituperare voluisse. Nam si hoc non, plane non sibi constans et contra sua principia impugnans, laudasset in eo, quod alias in genere et specie, adeoque in ipsis amicis, quales Epiphanius atque Augustinus fuerunt, solet improbare.

Sed alio adhuc modo, et, quod ajunt, ex inductione historica, poterit suaderi, quam parum Hieronymus Emeseni fuerit fautor. Nimirum in eodem libro c. 119. de *Diodoro Tarsensi* scribit: „Extant ejus multa alia, ad Eusebii magis Emeseni characterem pertinentia, cujus cum sensum secutus sit, eloquentiam imitari non potuit, propter ignorantiam saecularium litterarum.“ In his quidem eloquentiae Eusebianae laus; sed innuit simul auctor, eam non esse vere christianam, sed profanam potius eloquentiam. Quod ad *characterem Eusebii* attinet, de interpretatione scripturae sacrae et principiis dogmaticis haec verba sunt intelligenda, in quibus neutiquam faciebat cum Diodoro, cujus simul doctorem et magistrum increpat. Idem porro c. 129. de *Jo. Chrysostomo* habet: „*Joannes* *) An-

*) Bene *E. S. Cyprianus* observat ad h. l. cognomen *Chrysostomi* tunc temporis nondum fuisse notum, sed inventionem saeculi sexti vel septimi. Apud *Jo. Moschum*, ut putat Cyprianus, primum legitur; sed jam in *Isidori Hispal.* de script. eccl. c. 6. hoc cognomentum est expressum. V. quae monuimus in libro nostro: *Denkwürdigkeiten aus der chr. Archaeologie.* Th. VI. p. 287. not.

tiochenae ecclesiae presbyter, Eusebii Emeseni Diodorique sectator, multa componere dicitur, de quibus *περὶ ἱερωσύνης* tantum legi.“ Omnes tacet libros, quorum auctor fuit Chrysostomus, priusquam in sedem Constantinopolitanam evocaretur, et tanta brevitate laudisque parsimonia de clarissimo loquitur oratore, ut facile intelligas, invidiosum ipsi esse ejus nomen: id quod magis ex Hieronymi ep. 88. ad Theoph. et Facundi defens. trium capitul. lib. VI. c. 5. apparet. In discipulo et sectatore iterum simul carpit magistrum.

Quidquid autem sit in hoc judicio Hieronymi, sive vero, sive falso, ipse tamen vel invitus testis est magnae famae et gloriae, quam Emesenus orator consecutus est non minus apud suos coaevos, quam apud posteros. Ipse fatetur, Nostrum laudem eximii oratoris tulisse, et pro exemplo fuisse habitum iis, qui declamare volunt. Et certe ejusmodi discipuli et sectatores, quales Diodorus et Chrysostomus fuerunt, apud omnes, qui morositate non aequant Stridonensem, ornant magistrum.

Unum tamen est in hoc testimonio (cui, tanquam unico ex antiquitate, diutius inhaerendum), de quo, ne sinistre intelligatur, paucis monendi sunt lectores.

Dicit Hieronymus: *Eusebium magis historiam esse secutum.* Quid sibi vult hoc loco *historia?* Si saeculo XIX scripsisset H. fortasse de sermonibus sacris historiam universalem vel historiam saec. XVIII exponentibus, quales *Rosenmüllerus*, *Stolzius* aliique composuerunt, cogitasset; sed illud aevum, quo vixit Hieronymus, a tali *μεταβάσει εἰς ἄλλο γένος* prorus erat alienum. Sed nec de historia religionis, ecclesiae, et dogmatum est accipiendum; nam in orationibus Nostri, quas habemus, nil ejusmodi deprehendimus. Ut paucis dicamus, apud scriptores saec. IV. et V. utriusque ecclesiae *ἱστορία* opponitur *ἀλληγορίᾳ* et

θεωρία et de sensu scripturae sacrae litterali s. historico sumitur. Apud Isidorum Pelusiotam ep. lib. IV. ep. 117. *ἡ ἑρμηνεία καθ' ἱστορίαν* distinguitur a *θεωρία* et *ἀλληγορία*. Genus interpretandi et docendi allegoricum, cujus praecipuus auctor et fautor *Origenes* fuit, in eo maxime erat conspicuum, ut, spreto sensu litterali et grammatico, omnia S. S. effata ad sublimiora, invisibilia et intelligibilia traherentur et *μυστικῶς* et *ἀναγογικῶς* exponerentur. In primis adhibebatur hoc interpretandi genus in locis, ubi de Jesu Christi persona est sermo, et in vaticiniis V. T. de Christo. Huic interpretandi rationi opponitur a Cosma Indicopl. (Diodori Tarsensis sectatore) in Topogr. chr. lib. V. p. 227. interpretatio, quae fit: *εἰς τὸν Χριστὸν μόνον καὶ κυρίως, κατὰ ῥητὸν καὶ καθ' ἱστορίαν*, Vocabulum *θεωρία* saepius idem est, quod etiam *φιλοσόφημα*, *φιλοσόφεμενον*, *φιλοσοφειν* etc. dicitur, cujusque proprietas in eo consistit, quod a scriptura sacra quidem egrediens (nam nullus sermo sacer in antiqua ecclesia absque scriptura est), ejus tamen textum et litteram non presse sequatur, sed pro ingenio et arte dialectica sensum constitueret, qui consilio oratoris aptus videbatur. Hinc factum est, ut *θεωριὰ* et *ἀλληγορία* saepius tam in principio quam in effectu inter se non differrent, sed conspirarent.

Consentientem in his habemus acutissimum harum rerum aestimatorem atque interpretem. In *J. A. Ernestii* Opusculis theol. edit. 2. Lips. 1792. 8. exhibetur *Narratio critica de interpretatione Prophetiarum Messianarum in ecclesia chr.*, ubi plura de interpretatione historica, mystica, allegorica etc. ad amussim sunt exposita. Dum lectores ad hanc doctissimam dissertationem ablegamus, pro consilio nostro id solum ex illa eligimus, quod p. 449 — 450. de Nostro scriptum est. Postquam auctor de *Origenis* interpretatione allegorica ejusque incommodo exposuisset

l. c. ita pergit: „Eo incommodo, ut opinor, motus, sive alia de causa, *Eusebius Emesenus* instituit primus, quantum scimus, diversa illa genera distinguere, et in interpretando sequi illud modo, quod *historiam* teneret, et ea modo vaticinia ad Christum referre, iis solis uti in disputando, in quibus proprie de eo et uno sermo esset (Hieron. cat. script. eccl. c. 119), quod fortasse in opere adversus Judaeos (ibid. c. 91.) fecit in primis; sicut et totum allegoricum genus, quod historiam ad res intelligibiles trahit, in dicendo scribendoque repudiabat. Cum libri ejus a permultis legerentur, tamen res non est admodum animadversa, aut reprehensa et ad invidiam ei faciendam tracta: sive, quod eloquentia, propter quam legebantur cupidius, rem tegeret, sive, quod nihil invidendum esset in ejus fortuna. Et tum erant alia, quae occuparent animos et linguas calamosque.“

Loquitur deinde auctor de Eusebii discipulo *Diodoro Tarsensi* *), hujusque duobus discipulis clarissimis *Theodoro Mopsvesteno* et *Joanne Chrysostomo*, quorum uterque historicam interpretationem, qua praecesserat Emesenus, magis magisque exornavit. Theodorus Mopsvestenus libro suo *contra Allegoristas* valde displicuit Origenis asseclis, et ab illis, cum *Nestorii* et *Theodoreti* esset praeceptor, *Judaismi* fuit accusatus. In controversia Nestoriana

*) Mirum, quod Ernestius praetermiserit testimonium de *Diodoro Tarsensi*, quod prae ceteris huc facit, apud Socratem hist. eccl. lib. VI. c. 3.: *Διόδωρος – ἐπίσκοπος Ταρσοῦ γενόμενος, πολλὰ βιβλία συνέγραψε, ψιλῷ τῷ γράμματι τῶν θείων προσέχων γραφῶν, τὰς θεωρίας αὐτῶν ἐκτρεπόμενος·* Quibus verbis et magistri (Eusebii) et discipuli (Diodori) character optime exprimitur.

saepius de *sententiis judaizantibus* sermo est, et famosissima formula Nestorii *Χριστοτόκος* originem suam habet in interpretatione illa *κατ' ἱστορίαν*. En igitur Nostrum antecessorem et quasi ducem controversiarum, quibus saeculum quintum tantopere fuit turbatum!

Sed latius illud: *historiam secutus*, quam in exponendis de Christo vaticiniis, patere putaverim. Ex tribus nostris orationibus videmus, morem Emeseni fuisse, in sermonibus sacris non singula dogmata adstruere, non Haereticos oppugnare, non in singulis locis S. S. morari eosque allegorice vel mystice interpretari; sed *quendam historiarum sacrarum cyclum* exornare, earumque totum contextum exponere. Imitatus in hoc genere tractandi *Tragicos Graecos*, cum quibus et plures ecclesiae doctores magnam familiaritatem contraxerant, ut ex Athenagora, Clemente Alexandrino aliisque potest videri. Laudatur in Nostro, ut c. I. e Socrate et Sozomeno allatum est, quod litteris graecis diligenter fuerit imbutus; et Hieronymus (c. 119.) ei tribuit eloquentiam ex scientia saecularium litterarum ortam. Quidni igitur et in hac parte eum peritum et bene instructum habeamus?

Iam vero, ut inter omnes constat, Tragicorum poetarum mos est et consuetudo solemnis, ne dicam, perpetua, ut pro libertate poetica argumentum (*ὑπόθεσιν*) eligant e Mythologia (h. e. historia) idque *δραματικῶς* aptent. Non fingunt facta, sed sequuntur historiam, et personarum illustrium fata et res gestas narrant, non suis figmentis, sed traditioni historicae inhaerentes. Exemplo esse potest historia Promethei, Oedipi, Agamemnonis, Orestis, aliarumque personarum tragicarum, quam Aeschylus, Sophocles atque Euripides toties tractant, ingenioque poetico et arte, qua pollent, vario modo exornant. Dum sequuntur historicam traditionem, Historici sunt; dum autem ingenio et

arti indulgent, poetae. Solent autem non singulas, separatas et quasi disjectas historias tractare, sed historiae, quam eligendam putarunt, omnem ambitum et tenorem proponere, et dum ad antecedentia et consequentia attendunt, totum contextum illustrare. Veteres rhetores et artifices hoc tractandi genus *κύκλον δραματικόν* et vel *τριλογίαν* vel *τετραλογίαν δραματικὴν* dixerunt; et supersunt adhuc (licet plura interierint) tam multa, ut firmum de hac re efficere possimus judicium.

Sed nolumus docere rem satis notam et a *Valckenario, Heynio, Schützio, Hermanno, Blümnero, Welckero nostro* multisque aliis viris in hoc genere egregiis multo doctius et melius, quam a nobis fieri posset, expositam. Id tantum monere volumus, Nostrum Tragicorum Graecorum Trilogias dramaticas ante oculos habuisse et, quantum ratio atque oeconomia doctrinae christianae permitteret, imitatum esse. Hoc certe factum est in tribus, quas nunc ad usum nostrum paratas habemus, Homiliis, quae veram *τριλογίαν δραματικὴν* efficiunt, et de cujus indole ac oeconomia paulo post exponemus.

Ingeniosissimus atque doctissimus *H. Th. Tzschirnerus*, ὁ *μακαρίτης*, in Comment. de claris ecclesiae veteris oratoribus. Comment. VI. p. 6. de oratione Eusebiana speciminis loco a. 1820 a nobis edita hoc tulit judicium: „Versatur haec Homilia, ornate satis eleganterque scripta, in *Mythologia christiana* et ad id genus pertinet, quod non incommode *poeticum* appellaveris.“ Pergit deinde p. 7.: „En argumentum Homiliae Eusebii Emeseni, eam potissimum ob causam memoratu dignae, quod ex ea, tempore ejus et Mythologiam christianam incrementa insignia cepisse, et *eloquentiam sacram in poeseos campos evagatam esse interdum*, et ex iis reportasse, quae ad meram delectationem audientium facerent, intelligitur.“

Neque male ita judicavit b. auctor, dum orationes sacras Emeseni ad *Mythologiam christianam* et ad *genus poeticum* referret. Neque contrarium est Hieronymi judicium, quo eum *historiam* esse secutum affirmavit. Nam utrumque genus, et historicum, et poeticum, locum habere potest; et Noster pari modo, ut Aeschylus, Sophocles atque Euripides, historiam cum poesi conjunxit. Materiam ex historia vera et biblica (adhibitis quoque narrationibus extra IV Evangelia) sumit, ejusque ordinem et contextum non mutat; in forma autem, suum secutus ingenium, exornat illam, imaginibus illustrat, et nexum, ubi omissus, ex ingenio suo vel ex traditione historica supplet. Eandem fere rationem tenet, quam praestantissimos poetas christianos, *Miltonium* in Paradiso, *Klopstockium* in Messia, *Tassonem* in Hierosolymis, aliosque multos secutos esse videmus.

Primus omnium omnino in ecclesia christiana Noster fuisse videtur, qui hoc genus concionandi introduxit et in hac eloquentia sacra princeps fuit. Hanc ei tamen praeripere videtur palmam *Gregorius Neo-Caesareensis*, sive Thaumaturgus, qui integro saeculo ante Emesenum (nam a. 265. diem obiit supremum) Homilias nostris simillimas edidisse creditur. Sunt enim inter *Gregorii Neo-Caesar. Opera. Edit.* Paris. 1622. quatuor Homiliae, quarum tres de *Annuntiatione S. Dei Genitricis*, quarta autem in *Festum S. Theophaniae et de baptismate Christi.* In hisce orationibus *drama homileticum* habemus; nam omnes ac singulae personae: Deus pater, Christus, Maria, Archangelus Gabriel etc. loquentes introducuntur; et Homil. IV. continet Dialogum inter Joannem Baptistam, qui baptismum a Christo petitum deprecatur multisque argumentis utitur, quibus eum ab hoc consilio deterreat, et inter Christum, haec argumenta confutantem et baptismum fla-

gitantem. Plura insunt, quae cum Homiliis Eusebianis prorsus concordant; et ipsa brevitas testimonio esse potest, unum alterum esse imitatum.

Sed omnes fere VV. DD. genuinas esse dubitant. Audiamus ex multis *Du-Pinium* (Nov. Bibl. auct. eccl. P. I. p. 289.): „Nullus etiam dubito, quin Conciones nomen Gregorii Thaumaturgi praeferentes alius auctoris sint. Nam praeterquam quod nemo veterum earum mentionem facit, conscriptae sunt stylo valde diverso — — — Secundo, harum concionum auctor de mysteriis trinitatis et incarnationis ita loquitur, ut appareat post Arianorum et Nestorianorum ortas haereses vixisse. Studiosius et saepius utitur nomine *Θεοτόκος*, dum de Maria virgine loquitur, cujus laudes profuse celebrat, quod post Concilium Ephesinum tantum in usu fuit. Denique manifestum est, has Homilias compositas esse eo tempore, quo ecclesia pace fruebatur, diesque festos magna cum solemnitate agebat. Tres conciones de Annuntiatione redolent stylum *Procli* Constantinopolitani. Harum trium concionum postrema *Chrysostomo* etiam tributa est, at styli diversitas repugnat. Quarta de Baptismate Christi, cujus dies festus Epiphaniae die celebratur, tribus praecedentibus elegentior est, videturque alius esse auctoris, qui tamen non est Gregorius Thaumaturgus, ob rationes jam allatas: invenitur nomen *Θεοτόκος* et *consubstantialis*.“ Consentit *Oudinus* T. I. pag. 294—96. hisce Homiliis aetatem adhuc juniorem adsignans.

Si haec, ut nemo dubitabit, vera sunt, sequitur, auctorem, qui sub nomine Gregorii Th. scripsit, hasce Homilias ad imitationem Eusebii Emeseni, cum quo, si a dogmaticis discesseris, adeo concordant, composuisse.

Idem valet de *Methodio*, Episcopo Tyri, qui circa a. 303. sub Diocletiano martyrium passus est. In ejus Operibus et Fragm. edit. *Fr. Combefisii.* Par. 1644. f. extant

duo *sermones in Nativitatem Christi* et *de Oblatione Chr. in templo*, qui etiam *de Simeone et Anna* inscribitur. Uterque ad formam dramaticam accedit longoque Dialogo inter Mariam et Simeonem est conspicuus. Praeterea *Origenis* allegorias ceterosque errores impugnat; id quod Methodium, Origenis adversarium, designare videtur. Sed tot insunt sequioris aetatis vestigia (de trinitate, incarnarione, peccato originali, virginitate Mariae et his similia), ut jam dudum invaluerit apud VV. DD. sententia, quae non genuinas, sed post Concilium Ephesinum suppositas affirmat. Vid. *Oudinum* T. I. p. 303 — 306. Quo posito Noster non ante oculos habere potuit istas Homilias ad ipsius potius exemplum compositas.

Nullum igitur habemus in hoc genere concionandi antiquiorem, Nosterque in eo dux atque antesignanus factus multos nactus est imitatores: id quod etiam verba Hieronymi: *studiosissime legitur ab his, qui declamare volunt*, indicant. Plures inter ejus coaevos reperiuntur, qui ei in poetico tractandi genere sunt similes, eumque ornatu, pompa et luxuria orationis superant; quales sunt Gregorius Nazianzenus, Epiphanius, et inprimis Ephraem Syrus, qui non solum ad Dithyrambos, sed etiam ad Dialogos accedunt. Utrum illi Emesenum habuerint ducem et antecessorem non ex liquido constat. Hoc tamen certum, *Theodoretum* et *Chrysostomum* etiam in hac parte ejus fuisse sectatores, in eo tantum et potissimum diversi, quod a *breviloquio* Emeseni (quod jam Hieronymus suo: „*Homiliae breves*" indicat) recedentes in illam *μακρολογίαν*, qua Graeci tantopere delectantur, sint evagati. In breviloquio suo potius Latinos habuit imitatores. Ceterum nec apud Graecos nec Latinos ejusmodi *τριλογίαν* homileticam invenimus; et nostra revera *ἅπαξ λεγόμενον* est habenda.

His, ut par erat, in genere praemonitis, jam de oeconomia, quam in tribus, quas habemus, orationibus sacris, adhibet Noster, dicendum.

Primo quidem visu varii argumenti esse et titulo *τριλογίας*, quo insigniendas diximus, parum respondere videntur. Prima enim de adventu et annuntiatione Joannis Baptistae apud inferos; secunda de proditione Judae; tertia (ex una in duas conflata) vel adversus Diabolum et Haden, vel disputatio adversus Judaeos, neque male, inscribitur.

Magna igitur argumenti diversitas et *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος* inesse videtur. Sed falluntur, qui ita obiter judicant et re accuratius considerata, quam bene et presse omnia cohaereant et ad unum quasi caput redeant, intelligitur.

En oeconomiam tribus orationibus continuatam, et ratione temporis, personarum et argumenti (*ὑποθέσεως* s. objecti tractationis) *συμφώνως* exornatam!

Tres orationes nostrae res tractant eodem tempore peractas, quarum memoria in *Hebdomade magna*, quae etiam *ἑβδομὰς παθητικὴ*, vel *μεγάλη*, vel *ἅγια*, vel *σωτήριος* (v. *Jo. Faes.* de Hebdomade magna. Brem. 1695. pag. 19 — 53 et liber noster: *Denkwürdigkeiten aus der chr. Archaeologie* Th. II. p. 34. seqq.) dicitur, ab ecclesia christiana pie rocolebatur.

Haec tamen temporis oeconomia, cum ea, quae nunc in ecclesia obtinet et inde a saec. V. et VI. obtinuit, non prorsus congruit. Argumentum quidem orationis secundae et tertiae coincidit cum solemnitate et objecto Feriae VI et VII (de proditione Judae et descensu Christi ad inferos); sed memoria *Joannis Baptistae* cum istis diebus nil habet commune. Ejus nativitas, ut inter omnes constat, celebratur d. XXIV Junii, et in ecclesia Graeca et Latina *Festum*

decollationis Joannis d. XXIX. Aug. agitur, cujus origo ad inventionem capitis Joannis tempore Juliani Apostatae (ergo paulo post mortem Eusebii) refertur. Sozomen. hist. lib. VII. c. 21. Rufini h. e. lib. II. c. 28. V. nostrum librum: *Denkwürdigkeiten aus der chr. Archaeol.* Th. II. p. 153 seqq. Nonne igitur *μετάβασις εἰς ἄλλον καιρὸν* apud Nestrum? Cave dixeris. Ejus tempore utrumque festum nondum fuit in usu, adeoque ecclesia orientalis diu post occidentalem recepisse videtur. Non recte igitur fieret, si juxta consuetudines sequioris aevi dijudicare velles.

Cum igitur tunc temporis nulla esset ordinata in ecclesia Joannis Baptistae festivitas, Noster memoriam praecursoris eo tempore celebrat, quo martyrium passus credebatur, i. e. *ante Pascha.* In Martyrologio Romano ad d. 29. Augusti p. 229. legitur: „Decollatio Sancti Joannis Baptistae, *quem Herodes circa festum Paschae decollari praecepit:* cujus tamen memoria hoc die solemniter colitur, quando ejus venerandum caput secundo inventum fuit: quod postea Romam translatum in ecclesia S. Sylvestri ad Campum Martium summa populi devotione asservatur.“ Comparanda cum his sunt, quae *Jo. Lightfoot* in Horis ebr. p. 182. observavit: „Tempus decollationis Joannis B. elicimus ex verbis istis Joann. VI., 4.: *aderat jam Pascha,* hac ratiocinatione. Absque controversia concludi potest discipulos, quam primum de morte magistri audientes cumque sepelientes, ad Christum se contulisse, caedem magistri narrantes, eique cautionem isto exemplo praebentes, ut sibi consuleret de salute sua. Is, re audita, transit in desertum Bethsaidae, atque illic quinque hominum millia pascit miraculose, cum adesset jam Pascha, ut refert Joannes historiam istam recognoscens cum Evangelistis. *Decavitationem ergo Baptistae arbitramur fuisse paulo ante*

Pascha, cum carcerem jam passus fuerat per sesquiannum, prout per sesquiannum praedicasset ante incarcerationem."

Iure autem suo hanc commemorationem cum solemnitatibus Septimanae sanctae conjungere poterat, cum lex et consuetudo ecclesiastica, quae omnes alias festivitates ab hoc tempore soli Christo dicato et consecrato, nondum esset in vigore *). Quam apta autem sit haec conjunctio quilibet videt, qui ad nexum, cum personae, tum rei, animum attendit.

Joannes Baptista Christi praecursor et praeco, non solum officii et muneris in vita, sed etiam in morte et post mortem. Noster, dum hoc exponit, nil finxit aut novi atque inauditi protulit, sed secutus est opinionem suo aevo fere communem, ut pluribus infra monstrabimus. Sistit igitur *τὸν πρόδρομον τὸν πληρώσαντα τὸν δρόμον* (ut pag. 4. dicit) ad Inferos descendentem, ibique Prophetis veteris Testamenti adventum Christi mox futurum annuntiantem. Excitat autem singulos, ut ipsi, quidquid de Christi persona et fatis vaticinati sint, exponant, Recitantur igitur a Davide, Jesaia, Jeremia, Hosea, et Zacharia (*λεγόντων περὶ ἑκάστης οἰκονομίας* p. 6.) effata, quae, sub ipsorum nomine ac titulo, scriptura sacra V. T. de vita terrestri Jesu Christi continet. Excipit hunc testium catalogum Dialogus inter *Ἅδην* et *Διάβολον*, in quo hic suum con-

*) Adeo rigorose haec lex observatur, ut ipsa *Mater*, in tanto tamen honore habita, in hoc casu *Filio* cedat! Quoties enim *Festum Annuntiationis Mariae* d. 25 Martii incidit in Septimanam magnam, ad Dominic. post Pascha transfertur. Plane igitur contrarium, quam in Festo Nativitatis Christi, ubi plures solemnitates (Christi natales, Stephanus Proto-Martyr, Joannes Evangelista et Innocentes) sunt copulatae.

silium de Joannis caede, de Judaeorum insidiis et Judae proditione exponit, et Ἅδην, qui, Prophetarum praesagiis perterrefactus, timorem suum prodit, hortatur, ut bono sit animo causamque communem adjuvare velit. Quo facto Diabolus in mundum redit, ut Christo suas insidias struat. Invenit Judam paratum ipsumque ad facinus proditionis patrandum subornat. Concludit auctor orationem suam apostrophe ad auditores, eosque pie hortatur, ut inobedientiam (παρακοὴν), omnium malorum fontem, et Satanae illecebras fugiant firmamque fidem conservent.

Oratio secunda uberius de *proditione Judae* agit. Sed bene titulus non περὶ τῆς προδοσίας, sed λόγος εἰς τὴν προδοσίαν inscribitur. Pauca sunt, quae ducibus Evangelistis, de proditore narrat. Subsistit inprimis in verbis Marc. XIV. 4. 5. et Matth. XXVI. 15. indeque sumit occasionem, in proditorem declamandi. Vividissimis pingit coloribus Judae ingratitudinem, impietatem atque insaniam, et ita quidem pingit, ut appareat, eum neutiquam, neglecto ἠθικῷ μέρει, merum agere voluisse Historicum aut Poetam, sed eum potius ante oculos habuisse regulam Horatianam (a. p. 333.) illam:

Et delectare et prodesse volunt.

In oratione tertia filum narrationis de Juda duabus orationibus continuatum absolvit *). Dixerat Christus, teste Matth. XXVI. 38.: περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μȣ ἕως θανάτȣ. Haec verba ex moerore ob Judae impietatem et poenam pronuntiata (cf. p. 14.: περὶ τῆς ἐκείνȣ ψυχῆς τȣ̃ ἀθλίȣ ἐλυπεῖτο καὶ ἠδημόνει, ὅτι ἀπόληται) Diabolus, mirum in modum deceptus, ita interpretatur, ac si Chri-

*) Nexum cum oratione prima indicant quoque verba p. 16: Ὅν Ἰωάννης καὶ οἱ Προφῆται ἔλεγον etc.

stus mortem timeat, ideoque filius Dei esse non possit. Dum igitur hoc supponit, adit Haden, Inferorum Dominum, ei narrat, omnia ad mortem Christi necessaria esse parata, ipsumque rogat, ut Christum recipiat. Hades autem Diaboli dictis non addit fidem eique opponit exemplum Lazari e mortuis resuscitati et τό κήρυγμα Joannis Baptistae et Prophetarum. In Dialogo inter Haden et Diabolum is quidem fatetur, Christum saepius ipsi fuisse contrarium (πολλά ἐνεδείξατο τὰ ἐναντία) et multa fecisse, quae, quomodo facta sint, se nescire (repetit semper formulam πῶς, vel πὸθεν, ȣ̓κ οἶδα): semper tamen redit ad perniciosissimum suum praejudicium: ἐγὼ ἐπείσθην, ὅτι ἄνθρωπος ἐστι, φοβȣ́μενος τὸν θάνατον.

Hades dubitat, Diabolumque hortatur, ut a tali consilio et conamine temerario desistat. Is vero ejus timorem ridet et brevi tempore Christum mortuum tradere promittit, quem, se recepturum apud se, si victor evaserit Diabolus, promittit Hades. Sed res longe aliter cedit. Cum enim Diabolus miracula mortis Christi videt, territus ad Haden fugit eumque obsecrat, ut Christum adventurum non recipiat, sed ipsi ingressum neget. Vehementer Hades increpat Diabolum jamjam lamentantem suumque errorem et stultitiam agnoscentem. Sed dum adhuc altercantur, sine mora adest Christus, victor mortis atque inferni, Angelorum stipatus agmine, portas inferni divina sua potentia aperit, Diabolum catenis aeternis vinctum in abyssum detrudit, et Prophetas omnesque pias animas inferno inclusas liberat et in Paradisum transducit. Finitur oratio et Diaboli irrisione, et gratiarum actione, et Doxologia a choro Prophetarum in laudem victoris prolata.

Argumento trium orationem continuarum recte considerato, quilibet videt thema homileticum commune esse *Diabolum deceptum et succussum.* Vaferrimus piorum

adversarius suis propriis astutiis illaqueatus capitur, et fit, quod Hades praedixerat: *κατάγελως τῶν δικαίων, ἐπίχαρμα τῶν ἁγίων, ἀσθενὴς καὶ ἀπρόσκοπος* (p. 26.). Primus fuisse Noster videtur, ut jam diximus, qui concione publica et ad dramatis instar hoc exposuit argumentum; antiquiorem certe non habemus, qua id factum sit, orationem sacram. Sed res ipsa a primis jam doctoribus ecclesiae tractata et ex ipsis N. T. fontibus derivata est; id quod pluribus deinde illustrabimus exemplis.

Ut in argumenti tractatione, ita quoque in dicendi genere et stylo multum Noster ab aliis scriptoribus et Homiletis recedit. Eum amare *breviloquium*, jam diximus, et comparatione cum aliis, inprimis cum Origene, Athanasio, Basilio M., Gregoriis aliisque instituta facile, quale sit, intelligitur. Cernitur autem tam in materia, quam in forma. Utrumque Hieronymus suo: „*Homiliae breves*,“ exprimere voluisse videtur. Oratio III. in Parasceves diem omnium est longissima atque amplissima: quis tamen non videt, eam vix dimidiam partem spatii ab aliis occupati explere? Neque tamen argumenti gravitas vel ubertas desideratur. Non solum sunt *multa*, sed etiam *multum*, quod profert auctor: tam largam enim exponit materiam et sylvam, ut aliis ad plures orationes sufficeret. Ubi autem quaesiveris, unde hoc fiat? in promptu est, quod respondeas.

1) Non amat Noster ambages, introitus, digressiones, demostrationes atque argumentationes in longum latumque diffusas. More poetarum lectorem *in medias res rapit*, et brevi summa id, quod caput rei esse videtur, ante oculos ponit.

2) Non sequitur morem fere vulgarem, in orationibus sacris tractare *theologiam dogmaticam et polemicam*. Omnes sciunt, quantum sibi placeant Tractatores sacri in

refutandis *Haereticorum* erroribus, ita ut plurimorum sermones nil fere sint, quam prologi et epilogi galeati adversus Haereticos. Ab hac tamen consuetudine longe abhorret Noster, nullum Haereticum in medium proferens, et non *ἀντίθετικως*, sed *θετικῶς*, veritatem adstruens. Quo facto aliis brevior esse potuit.

3) Scripturae sacrae, quam non allegorice, sed historice interpretatur, locos non raro et passim, sed semper et de continuo laudatos, non fuse commentatur, sed simpliciter allegat et nudo eorum utitur testimonio. Unicus est locus Orat. I. pag. 8. ubi verba e Matth. XII, 14. allegata, brevi, sed ingeniosa annotatione illustrat: *Καὶ βλέπε — — — — ἀλλὰ συμβέλιον ἔλαβον;* nimirum, ut intelligatur, Judaeos non sponte sua, sed Diabolo instigatore, malignum hoc cepisse consilium.

4) Idem non amat phraseologiam et *περισσείαν τῶν λόγων;* evitat longas et artificiosas periodos verborumque structuras. Mira ei inest concinnitas et parsimonia, qua tamen non ita abutitur, ut fiat juxta notam illam poetae sententiam:

Brevis esse laboro; obscurus fio.

Sed potius ubivis apparet perspicuitas et naturalis quaedam dicendi facilitas. Omnia quae profert, concitato quasi incedunt pede, et methodus *ζητητική*, qua utitur, multum confert ad augendam styli vivacitatem atque alacritatem. De Graecitate, quatenus apud Nostrum propria et singularis esse videtur, in sequentibus nonnulla, licet pauca, proferemus exempla.

Superest, ut praeter illa, quae de interpretatione non allegorica sed historica monuimus, quo modo Noster scripturam sacram alleget, paucis dicamus. Saepisse citat locos tam veteris, quam novi Testamenti et in eo quoque sequitur morem antiquorum doctorum, quod nul-

lum prorsus inter vetus et novum Testamentum agnoscens discrimen, utrumque codicem sacrum, tanquam genuinum religionis christianae fontem, et tanquam firmissimum verbi Dei testimonium, adhibeat. More item aliorum oratorum sacrorum modo integros affert locos, modo tantum singulas locorum partes, ves phrases biblicas, sine auctorum sacrorum mentione, et sine allegandi formula patribus usitata: ὁ κύριος λέγει, ὡς ἐν τῇ γραφῇ λέγεται, κατὰ τὸ ῥηθέν, et his similibus.

Ast dices: In locis allegatis auctor haud raro textum S.S. canonicum non exprimit, sed vario modo, vel adjiciens aliquid, vel omittens, vel aliud substituens vocabulum, ab illo recedit; ita quidem, ut alium potius textum, quam eum, quem nunc habemus, ante oculos habuisse et secutus videatur. Illud omnino ita se habet; sed inde non sequitur hoc, quod dicis. Caveamus igitur, ne ex consuetudine et, ut ita dicam, negligentia homiletica, regulam criticam constituamus.

Loci praecipui, in quibus a textu recepto recedit, in notis criticis orationibus subjectis sunt notati. Vide ad p. 5. 6. 9. 12. 20. 30. al. Si attentius consideraveris, variantis lectionis ne vestigium quidem invenies. In locis p. 9. prolatis conjungit plura testimonia ex Jesaia et Evangeliis, non integra quidem et suo ordine collocata, sed contracta et paulo transposita, iisque nullo alio consilio utitur, quam ut pervicaciam atque infidelitatem Judaeorum, invitationem et promissionem Christi ad salutem contemnentium, ex consonantia V. et N. T. demonstret. Ratio quaedam critica, cur ita copulaverit et composuerit, vix cogitari potest. Idem in aliis locis; nullusque extat, ubi alium, quam nostrum, secutus sit textum. Affert testimonia S. S. vel ex memoria, vel juxta accommodationem homile-

ticam atque asceticam. Neque aliter ad hunc usque diem procedunt Homiletae, quorum usus in rebus criticis aut valde exiguus est, aut nullus.

Si itaque hypothesis, quam V. S. V. *Fridericus Münterus*, Episcopus Seelandiae; de Eusebio Nostro cum *Evangelio Nicodemi* concordante, nuper proposuit *), ita sumatur, ac si Noster alio quam canonico S. S. textu usus sit, nos quidem calculum adjicere non possumus. Libenter tamen adstipulamur in eo, quod Emesenus in traditione historica, quam non inepte *Mythologiam ecclesiasticam* dixeris, hauserit quam plurimum ex hoc Evangelio apocrypho, vel, si hoc non placuerit, ex iisdem fontibus, quibus Pseudo-Nicodemus usus est. Nam si etiam sententiam eorum, qui hoc *ἀπόκρυφον* jam circa medium saeculi II. scriptum esse putant (cf. *Guil. Ludov. Brunn* Disquisit. hist. crit. de indole, aetate et usu libri apocryphi, vulgo inscripti Evangelium Nicodemi. Berol. 1794. 8. p. 83-85), probare nolis, hoc tamen certum, hunc librum satis esse antiquum et tempore medii aevi usitatissimum, ut tam multae versiones latinae, gallicae, germanicae anglo-saxo-

*) *Fr. Münter:* Ueber die Antiochenische Schule. In libro menstruo: *Archiv für alte und neue Kirchengeschichte von C. F. Staeudlin und H. G. Tzschirner.* I. B. I. St. p. 13—14. ubi de Eusebio Emeseno Scholae Antiochenae alumno disseritur additurque: „Er bediente sich des berühmten Evangelii des Nicodemus, wie ich nächstens in der Ausgabe einer oder mehrerer Homilien dieses Bischofs, die ich besorgen will, zeigen werde." Cf. ejusdem auctoris doctissimam Dissertationem: *Probabilien zur Leidensgeschichte aus dem Evang. des Nicodemus.* Ibid. V. B. 2. St. pag. 317 — 354. ubi tamen Emeseni nulla fit mentio.

nicae etc. testantur. Multo tutius autem hoc Evangelium in testimonium adhiberi potest, ex quo in *Birchii* Auctario Codic. apocr. N. T. Fabric. Havniae 1804. 8. *textus graecus* antea ignotus, multumque a versione latina apud Fabricium diversus, prodiit.

Maluissemus quidem, virum doctissimum nobisque carissimum a consilio suo, de edendo Eusebio et ex Evangelio Nicodemi illustrando, non abstinuisse. Cum tamen sine dubio multis aliis iisque gravissimis negotiis impeditus fuerit, quo minus hisce desideriis satisfacere posset, nos quidem nostri officii esse putavimus, quantum id fieri posset, ad hanc harmoniam attendere et in singulis locis, ubi Emesenus cum Nicodemi Evangelio concordare et ex eo hausisse videtur, data opera adnotare. In quo quidem negotio nil magis dolemus, quam quod nobis non liceat comparare novam hujus Apocryphi editionem, quam promisit V. V. *J. C. Thilo*, Theologus apud Halenses praestantissimus, in Notitia uber. novae codic. apocr. Fabric. editionis, quae praemissa est *Actis S. Thomae Apostoli* etc. Lips. 1823. 8. ab ipso in lucem editis. Jam ex eo, quod vir doctissimus et subactissimi ingenii critici inde a p. XXX — LII. de Evangelio Nicodemi, Actis Pilati, aliisque confinis argumenti opusculis disputavit, optime poterit intelligi, quantum ab hac nova editione sit expectandum. Summo igitur desiderio eam expetentes, id solum apponimus, quod auctor p. XLVI — XLVII, de hoc Evangelio judaizante monuit: „Sane nobis quoque, quod alii addubitant, certum videtur, archetypum libri non Hebraico, neque Latino, sed Graeco sermone fuisse conscriptum; minime vero textus Graecus, qualem postea a Birchio editum habemus, *saeculo quinto* antiquior haberi potest, cum tot tamque indubia Graecitatis ab aevo Theodosiano fati-

scentis et labentis signa prae se ferat. Itaque egregie haec linguae facies consentit cum temporis notatione, quo Ananias se vixisse perhibet" etc.

Praeter textum Graecum a *Birchio* non satis accurate editum et accentibus destitutum, comparavimus quoque versiones, sive potius recensiones latinas, quae, ut inter se differunt, ita quoque a Graeco saepissime multum recedunt. Non alienum ab instituto nostro esse videtur, hoc observare, cum Oratio nostra tertia singulare duplicis editionis s. recensionis praebeat exemplum.

CAP. III.

Expositio singulorum tractatuum et locorum.

I.

ORATIO DE ADVENTU ET ANNUNTIATIONE JOANNIS BAPTISTAE APUD INFEROS.

De titulo: *λόγος περὶ τῆς παρȣσίας Ἰωάννȣ ἐν τῷ ᾅδῃ* etc. notandum, eum non ab auctoris esse manu, sed a sequioris aevi editore adscriptum, ut praemissum: *τȣ̃ μακαρίȣ Εὐσεβίȣ* *) testatur. Desumtus esse videtur ex

*) *Leo Allatius* Diatr. de Symeonum scriptis. Paris. 1664. 4. p. 82. orationem nostram *Eusebio Alexandrino* tribuit, auctoritate Simeonis Mataphrast. Fieri id poterat vel personae permutatione, vel ideo, quod Eusebius noster, ob studia philosophica Alexandriae absoluta, *Alexandrinus* diceretur. Utcunque sit, orationem nostram innuit, licet titulus paulo discrepet. Ita enim exhibetur: *Ἀναγκαῖον ἐστὶ πάλιν σήμερον τῷ πρωΐ τȣ̃ λόγȣ περὶ τῆς παρȣσιάς Ἰωάννȣ εἰς τὸν ᾅδην.*

verbis p. 4.: ὁ πρόδρομος παρεγένετο πρὸς τὲς κατακλείστες ἐν τῷ ᾅδῃ; et quae sequuntur: ὕτως καὶ Ἰωάννης ὡς πρόεδρος ἔδραμεν εἰς τὸν ᾅδην λύχνος ὑπαρχῶν· καὶ ἐμήνυσεν τοῖς ἐκεῖσε, ὅτι ἔρχεται ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐξάξει ὑμᾶς [αὐτὲς] ἐκεῖθεν. Referendus quoque ad orat. III. p. 23: ἐγὼ ἤκεσα τί ʼεὐαγγελίσατο ὁ Ἰωάννης etc. Neque male electus; nam bene argumentum, quod in prima et principaliori orationis parte tractatur. Vox παρεσία, quantum scimus, nunquam de descensu Christi ad inferos adhibetur, ejusque loco κατάβασις, vel κάθοδος, vel κατελθεῖν εἰς τὸν ᾅδην solet poni, Joannis autem descensus dicitur παρεσία, ut actus praecursoris annuntiantis adventum Domini a triumpho, quem Christus de inferno et Diabolo reportavit, discerneretur.

Quod autem ad ipsum Joannis Baptistae descensum ad inferos attinet, Eusebius noster nec primus, nec unicus est inter patres ecclesiasticos, qui ea de re loquitur. Ex saec. III. habemus testimonium *Hippolyti* de Antichr. c. 45. quo dicitur: Οὗτος (Ἰωάννης) προέφθασε καὶ τοῖς ἐν ᾅδῃ εὐαγγελίσασθαι, ἀναιρεθεὶς ὑπὸ Ἡρώδε, πρόδρομος γενόμενος ἐκεῖ. σημαίνειν μέλλων, κἀκεῖσε κατελεύσασθαι τὸν σωτῆρα, λυτρέμενον τὰς ʼἁγίων ψυχὰς ἐκ χειρὸς θανάτε· Porro apud *Epiphanium* Homil. in sepulcr. Christi. Opp. T. II. p. 268. ed. Petav. legimus: Ἐκεῖ καὶ αὐτὸς ὁ πολὺς Ἰωάννης, ὁ μείζων πάντων τῶν προφητῶν, ὡς ἐν τῇ σκοτεινῇ μήτρᾳ Χριστὸν προκηρύττων τοῖς ἐν ᾅδῃ ἅπασιν, ὁ διττὸς πρόδρομος καὶ κήρυξ ζώντων καὶ νεκρῶν· ὁ ἐκ φυλακῆς Ἡρώδε τῇ πανδήμῳ φυλακῇ παραπεμφθεὶς τε ᾅδε [ὅθεν] τῶν ἀπʼ αἰῶνος δικαίων τε καὶ ἀδίκων κεκοιμημένων. Idem multi ex scriptoribus Graecis sequioris aevi repetunt, teste *Nicephoro Callisto* hist. eccl. lib. I. c. 31. et *Leone Allatio* de libris ecclesiast. Graec. p. 304.

Ex *Chrysostomo* (Homil. XXXVIII in Matth.) et *Theophylacto* (Commentar. ad Matth. XI.) discimus, doctores multos descensum illum ex Matth. XI. 2. probasse: quod tamen uterque *ἀνόητον* dicit, quia Joannes, Prophetis superior, non ignorare potuerit: *τὴν σταύρωσιν τȣ̃ Χριστȣ̃, καὶ τὴν εἰς ᾅδην κάθοδον.* Quae quidem ratio non multum valebit, ubi de *συγκαταβάσει* cogitaveris, quam Noster in sua narratione statuit. Affert quoque nec improbat hanc interpretationem *Hieronymus* (epist. ad Algas. et Commentar. in Matth. XI.); dicit enim: „Johannes mittebat discipulos suos in vinculis constitutus, ut sibi quaerens illis disceret. Quod autem dicit: *Tune es, qui venturus est, an alium exspectemus?* hunc quoque sensum habere potest: Scio quod ipse sis, qui tollere venisti peccata mundi; sed quia ad inferos descensurus sum, hoc interrogo, utrum et illuc ipse descendas, an impium sit, hoc de filio Dei credere, aliumque missurus sis? Hoc autem scire desidero, ut qui te in terris hominibus nuntiavi, etiam inferis nuntiem, si forte venturus es?" Hanc interpretationem et Noster in tota hac oratione supponit.

Quodsi autem haec et alia Patrum testimonia mittamus, hoc certissimum est, in *Evangelio Nicodemi* simillimam vel potius eandem legi historiam. In textu quidem Graeco, tum ex codice Paris. tum Palatino-Vaticano (apud *Birchium* in Auctor. Fasc. I. p. 109 — 111.), pauca et imperfecta narrantur. In cod. Palat. Vatic. deest historia; sed totus locus: *Ἔρχεται ὁ μονογενὴς υἱὸς Θεȣ̃ ὧδε* — — — — *γενέσθαι ἀδύνατον*, nemini quam Joanni, quem etiam N. T. tanquam *κήρυκα τῆς μετανοίας* laudat, tribui potest. In altero codice omissum est *τὸ κήρυγμα*; sed pergit historia: *Τȣ̃ Ἰωάννȣ τοίνυν διδάσκοντος ȣ̃τως ἐν τῷ ᾅδῃ, ἀκȣ́σας καὶ ὁ πρωτόπλαστος καὶ προπάτωρ Ἀδὰμ, λέγει πρὸς τὸν υἱὸν αὐτȣ̃ τὸν Σήθ.* etc.

Sed longe prolixior atque exornatior est narratio, quam exhibet versio, sive potius recensio (ut utamur hoc termino technico a recentioribus prolato) latina, apud *Fabricium* aliosque editores. In illa (c. XVIII.) exponunt Charinus et Lenthius (Duumviri, quos ex inferno liberaverat Christus, ut testes sint in terra de iis, quae Christus apud inferos fecerit), quod *Simeon* primus fuerit, qui Adamo, Prophetis et Sanctis in inferno detentis adventum Christi et liberationem e carcere annuntiaverit *). Hunc sequitur Joannes, de quo Pseudo-Nicodemus haec exponit: „Et posthaec supervenit quasi Eremitula **), et interrogatur ab omnibus: quis es tu? Quibus respondens dixit: Ego sum vox clamantis in deserto, Joannes baptista et propheta altissimi, praeiens [al. praevius] ante faciem adventus ejus praeparare vias ejus, ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum illorum. Et ego Joannes videns Jesum venientem ad me, compulsus sum a Spiritu Sancto et dixi: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi!* Et baptizavi eum in flumine Jordanis et vidi Spiritum Sanctum descendentem super eum in specie columbae. Et audivi vocem de coelo dicentem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene compla-*

---

*) Plures apud Graecos fuisse, qui *Simeonis* praeconium de Christo apud inferos docuerint, ex *J. A. Dietelmaieri* histor. dogmat. de descensu Chr. ad inferos lit. Edit. 2. 1762. 8. p. 159. — 160. disci potest.

**) Alia lectio: *Eremicola* vel: *Hermicola* eundem praebet sensum. Antiquissimum ceterum et commune est dogma, animas mortuorum in Hade non plane corporis esse expertes, sed eas, ut Irenaeus et Textullianus docent, post mortem *characterem* (figuram) *corporis retinere et forma gaudere humana*, ita ut agnosci possint.

cavi, ipsum audite! Et nunc praeviante me ante faciem ejus, descendi annuntiare vobis, quia in proximo visitabit [male: visitavit] nos ipse filius [ejus] Dei oriens ex alto veniens ad nos sedentes in tenebris et in umbra mortis."

Nemo non videt, oeconomiam orationis nostrae, qua Joannes apud inferos praeco Christi mox adventuri sistitur, ad hanc compositam esse narrationem. In eo tamen differt quod omnis ille de *Adamo* ejusque filio *Setho* (revelationem Michaelis Archangeli tradente) *μύθος* in c. XIX. expositus, a Nostro sit omissus. An vero ex consulto omiserit, an in libro, quem secutus est, non invenerit, ita ut narratio illa de Adamo saec. V. sit adjecta *), de liquido non constat et in utramque partem de hac re posset disputari. Nam traditio de Adami liberatione ex inferno, per Christum mortis et Diaboli victorem, satis nota est, ut ex

*) In editione latina c. XXII. leguntur verba: *„Quis es tu, qui illos, qui originali peccato adstricti tenentur, absolvis captivos et in libertatem pristinam revocas?"* Desunt haec in textu Graeco; et jam *G. L. Brunnius* (Disquisit. hist. crit. de Evang. Nicod. p. 75 — 76.), cui textus Graecus nondum erat notus, judicat, hunc locum a Latinis esse corruptum, cum doctrina de peccato originali ante Augustinum nondum fuerit introducta, et a Graecis non recepta. Quod quidem de termino technico et doctrinae forma concedi potest, neutiquam tamen de materia. Nam si in persona Adami captivitas apud inferos pro effectu peccati Adamitici est habenda, ut dicit *Brunnius*, quid in Prophetis et Sanctis ista captivitas aliud erit, quam effectus ejusdem peccati? Auctor Adamus peccati et mortis, quae a Paulo Apostolo *τὰ ὀψώνια τῆς ἁμαρτίας* (Rom. VI. 23.) dicitur: omnes igitur ac singuli, qui moriuntur, poenam peccati Adamitici luunt. Res igitur prorsus eadem est, quam Paulus Rom. V. 12 seqq. pluribus exponit.

Epiphan. orat in sepulc. Chr. Opp. T. II. p. 273. aliisque testimoniis patet. Noster igitur ex aliis quoque fontibus, quam ex Evangelio Nicodemi, haurire potuisset, quod tamen, ut in aprico est, non hausit; nam Adami nulla prorsus apud illum mentio facta est. Simpliciter de omnibus loquitur *τοῖς κατακλειίστοις ἐν τῷ ᾅδῃ*, et deinde Prophetarum V. T. praecipuorum excitat testimonia de persona Jesu Christi.

Praeconium autem Joannis vocatur *εὐαγγελισμός*, vocabulum idem significans quod *διδασκαλία* in Evangelio Nicodemi, secundum textum graecum, c. 19. Neque differt ab *εὐαγγέλιον* (e. gr. Galat. I. 6, 7, 8.) nisi in eo, quod scriptores ecclesiastici rarius eo utantur, illudque tanquàm exquisitius et sanctius quoddam vocabulum apostolis Christi quasi reservent. Quamvis igitur p. 7. et infra p. 23. coll. p. 29. de Joanne dictum sit: *περὶ ὃ νῦν εὐηγγελίσατο αὐτοῖς*, laetissima tamen jamjam instantis liberationis annuntiatio non *εὐαγγέλιον* (ut in N. T.), sed *εὐαγγελισμὸς* dicitur *).

In Evangelio Nicodemi, ut supra allatum, ipse Joannis *εὐαγγελισμὸς* exhibetur. Hunc vero Noster omittit; nam verba p. 4.: *καὶ ἐμήνυσεν τοῖς ἐκεῖσε, ὅτι ἔρχεται ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐξάξει αὐτὲς* (vel *ὑμᾶς*), summam quidem et materiam praeconii indicat, sed non ipsam formam, qua loquendo usus fuerit, exprimunt. Examen potius instituit cum Prophetis singulosque provocat, ut

*) In *Leonis Allatii* Diatr. de Symeonum scriptis. Paris. 1664. 4. plures orationes in decollationem Prodromi laudantur. Inter has quoque p. 83. *Michaelis Pselli λόγος εἰς τὸν Ἐυαγγελισμόν.* Sed dubium, an non sit *festum annuntiationis*, quod *Graeci εὐαγγελισμὸν vocare solent.*

sua de Jesu Christi persona et fatis proferant et repetant vaticinia. Hoc non ita intelligendum, ac si Joannes rerum futurarum ignarus *τὴν προφητείαν καὶ οἰκονομίαν* non intellexerit; sed sistitur tanquam doctor quasi Socraticus, qui quaestionibus propositis discipulis vel auditoribus occasionem praebet proferendi id, quod in animo et pectore habent. Prophetae a Nostro excitati ex concessis et confessis loquntur, eorumque vaticinia nullo alio allegantur consilio, quam ut confirmetur sententia apostolica: *προφητεία γραφῆς ἰδίας ȣ̓ γίνεται ἐπιλύσεως* (2 Petr. I. 20).

Testimonia autem Prophetarum V. T. (Davidis, Jesaiae, Jeremiae, Hoseae, Michae et Zachariae) simpliciter et nulla addita interpretatione excitantur. Ex quo videmus, auctorem non singulis locis et phrasibus tenaciter inhaesisse, sed universalem *λόγον προφητικὸν* spectasse. Confirmatur eo judicium Hieronymi a nobis jam supra laudatum, quo Eusebium *magis historiam secutum* dicit. Fingit quidem, ut p. 6. dictum est, quemlibet Prophetam *λέγοντα περὶ ἑκάστης οἰκονομίας, ἧς ἔμελλεν ποιεῖν ὁ Κύριος;* sed omnia singulorum effata, non ordine chronologico, sed reali adducta, unum et commune efficiunt vaticinium, quo duplex Jesu Christi status depingitur. Docet itaque hoc *νέφος μαρτύρων* (Ebr. XII. 1.), cum quo testium excitatio apud Epiphanium Opp. T. II. p. 268 seqq. comparanda, quam verum sit illud Apostoli effatum: *Πνεῦμα Χριστȣ̃ ἐν αὐτοῖς, προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας* (1 Petr. I. 11. 12.). Discimus praeterea, quaenam V. T. dicta tunc temporis pro vaticiniis Messianis sint habita; indeque historia interpretationis S. S. ex hac oratione non incommode potest illustrari.

Interrumpitur Prophetarum concentus Dialogo inter

῞Αδην (Inferorum Dominum) et Diabolum. Cum enim Prophetae ob laetum nuntium de liberatione ex captivitate et restitutione ad meliorem sortem laetitiam suam proderent et jubila extollerent (*ἀγαλλιωμένων αὐτῶν ἐπί τῇ προτροπῇ, μεγαλόφρονες φλυαρᾶσιν*), Hades causam et occasionem hujus laetitiae et exsultationis quaerit. Respondens Diabolus paucis hanc causam historiamque Joannis Baptistae exponit. Egregie autem pingit Noster Diaboli et *πανᾶργιαν* simul et *δειλίαν*. Dissimulat quidem timorem, rem ita narrat, ac si parvi esset momenti; dicit enim: *μικρά τινα καὶ ἐμέ ἐλύπησεν*, cum tamen multa et magna sint mala, quibus eum uterque adversarius adfecit; fatetur, se ab initio non sine timore fuisse (*μεγάλως ἐλυπήθην ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐφοβήθην*); sed dum se impavidum jactat et Haden propter animi pusillitatem increpat, pavorem, quo ipse captus tenetur, aegre potest celare. Hadi et sibimetipsi persuadet, se contemnere *ἐκεῖνον τὸν ἄνθρωπον* i. e. Jesum, sed nihilominus timet et curat eum, de quo gloriatur: *ἀκέτι ἐφρόντισα περὶ τᾶτα* et mox: *οὐ φοβᾶμαι αὐτόν*.

Hades Diaboli fictionibus et fallaciis neutiquam inducitur, sed recte, quid sit futurum, auguratur, et *πένθος*, *λύπην* et *καταγέλασμον* timet. Exsultatio Prophetarum et spes victoriae ipsi est lamentatio et cladis exspectatio. Diabolus vero inhaeret suae fictioni et sibi socioque suo persuadere pergit: Jesum non esse filium Dei, sed purum putum hominem, filium Mariae et Josephi, cujus natales et fata breviter recenset. Confirmatus fuit in suo errore inprimis facto quodam, quod ad suum libitum interpretatus erat. Narrat nimirum Matthaeus in evangelio suo c. XIV. 13. (coll. Matth. IV. 12. Marc. I. 14.) de Jesu, postquam mors Joannis ei esset annuntiata: *Καὶ ἀκᾶσας ὁ Ἰησᾶς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πλοίῳ εἰς ἔρημον τόπον κατ*

ἰδίαν. Hoc factum igitur ita sibi effinxit, ut p. 7. expressum est: *Ἀλλ᾽ ἀκȣ́σας περὶ τȣ̃ θανάτȣ Ἰωάννȣ, καὶ φοβηθεὶς, μὴ καὶ τȣ̃τον* (vel *αὐτὸν*) *ἀνέλῃ ὁ Ἡρώδης, ἔφυγεν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· τότε ἔγνων, ὅτι ἄνθρωπος ἐστι λοιπὸν* (i. e. nihil aliud, quam homo; vel *λυπῶν* i. e. tristitia et pavore adfectus homo), *καὶ φοβεῖται τὸν θάνατον.* Ita igitur ratiocinatur: Cum Jesus homo sit, humani nihil a se alienum reputans, mortemque extimescens, filius Dei non esse potest.

Habemus hic argumentum, quo omnis hujus Dramatis homiletici *) oeconomia nititur, quodque universam christianam personat antiquitatem. Ex utraque ecclesia plures fuerunt doctores, qui hoc argumentum tractarunt. Exempla plura invenies collecta in *Guil. Münscheri* Handbuch der chr. Dogmengeschichte. Th. IV. p. 277 seqq.

Nec absone nec contra analogiam biblicam ita judicarunt veteres. Nam si ipsis Angelis bonis mysteria incarnationis filii Dei non nisi revelatione divina speciali innotuerunt (de qua Petrus I Ep. I. 12. scribit: *εἰς ἃ ἐπιθυμȣ̃σιν ἄγγελοι παρακύψαι*): quo modo resciverint Diaboli ejusque Angeli, *μὴ τηρήσαντες τὴν ἑαυτῶν ἀρχὴν* (ep. Jud. v. 6.) tam splendidum et salutare mysterium? Nam incarnatio filii Dei res est, de qua id valet, quod Apostolus pronuntiat: *ἣν ȣ̓δεὶς τῶν ἀρχόντων τȣ̃ αἰῶνος τȣ́τȣ ἔγνωκεν,* itemque: *ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν* (1 Cor. II. 8. 9.). Tales autem non sunt *πνεύματα*

---

*) Ne aliquem hoc dictum offendat, sciendum est, jam apud Clement. Alex. Cohort. ad gent. c. X. p. 172. (ed. Oberth.) legi: *Οὐδ᾽ ὅτε τὸ ἀνθρώπȣ προσωπεῖον ἀναλαβὼν, καὶ σαρκὶ ἀναπλασάμενος, τὸ σωτήριον δρᾶμα τῆς ἀνθρωπότητος ὑπεκρίνετο.*

ἀκάθαρτα καὶ πονηρά, quibus, tanquam hostibus, abscondit Deus aeterna sua consilia et decreta de promovenda hominum salute per Christum.

Ex historia evangelica luculenter apparet, Diabolum (qui in S. S. et doctrina ecclesiastica non Deo, sed Christo opponitur) incertum et dubium fuisse, an Christus sit filius Dei, nec ne, et quid ejus nativitas et conditio humilis in hac vita sibi velit? Testatur hoc narratio de tentatione Christi, ut traditur Matth. IV. 1 — 11. Marc. I. 12 — 13. Luc. IV. 1 — 14. Aggreditur Jesum ὁ πειράζων tanquam personam dubiam atque suspectam; vult explorare, utrum Jesus sit ὁ Χριστὸς, filius Dei, qualem se praedicabat, varioque modo eum tentat, dicendo: εἰ υἱὸς εἶ τȣ̃ Θεȣ̃. Supponit quidem, sed non pro certo scit, rectene supponat, vel non? Ita inter veteres plurimi historiam tentationis 'explicant, ut *Hugo Grotius* ad Matth. IV. 3. adnotavit.

Patres (ut inter multos ex Athenagor. Legat. p. 27. et Epiphan. haeres. XLVII. patet) semper Gnosticos et Manichaeos graviter vituperarunt, quod non Christum et Belial, ut oeconomia christiana postulat, sed Deum et Diabolum, ut Dualismi patroni statuebant, tanquam sibi opposita considerarent. Diabolum non Deum, aut Dominum, sed Angelum malum maliquc ministrum esse docent. Superant quidem Diabolus ejusque Angeli homines et scientia et potestate, longe temen inferiores Deo ejusque subditi et servi; nec omniscii, nec omnipotentes, nil possunt scire atque efficere, nisi quod ipsis a Deo permittitur. Multa hujus rei Patrum habemus testimonia. Inter multa prae ceteris laudamus: Hermae Pastor. mandat. VII. XVII. §. 5. Iren. adv. haeres. lib. lib. V. c. 26. Orig. de princip. lib. III. c. 2. lib. I. prooem. §. 5. Tertull. Apol. c. 22 seqq. Cyprian de zelo et liv. serm. II. de idol. van. p. 7.

Lactant. de opific. Dei c. 19. 20. Augustin. de eccl. dogm. c. 81. Adnotat. c. Faustin. XXI. c. 2. de vera rel. c. 13. de civit. Dei lib. VIII. c. 22. Gregor. M. moral. in Job. II. c. 6. XIV. c. 14. 16. 23. Jo. Cassian. Collat. VII. c. 21. rel.

Talem et Noster pingit Diabolum. Observat homines, ad eorum indolem moresque attendit, eorumque factis et verbis invigilat. Sed idem spiritui vaferrimo contingit, quod hominibus; falso supponit, male interpretatur, et perverse ratiocinatur.

His de contextu orationis nostrae expositis, de singulis nonnulla adjiciamus.

1) Post titulum p. 3. addita formula: *Δέσποτα εὐλόγησον*, quae etiam p. 15. repetita et p. 29: *εὐλόγησον ὦ δέσποτα* expressa est. Haec formula doxologica in Homiliis graecis admodum frequens e. gr. Epiphan. Opp. T. II. p. 251. p. 276 etc. Iuxta *Ferrarium* (de concionibus vet. lib. I. c. 8. p. 42.) omnes ejusmodi formulae non ab auctoribus ipsis, sed a Monachis sunt additae; quae tamen sententia non satis probata videtur. Nam nulla adest justa causa, cur hanc formulam, etsi non in S. S. *κατὰ ῥητὸν*, tamen *κατὰ διάνοιαν*, non praemiserint sacri oratores. Plane eadem est cum formula e S. S. desumpta et a nostris Homiletis saepius adhibita: *O Herr hilf, o Herr, laſs' alles wohlgelingen!* Alii haec verba, pro quibus saepius: *εὐλόγησον κύριε*, ponitur, non Doxologiam, sed allocutionem oratoris ad Episcopum, qua ejus benedictionem et quasi consecrationem expetat, habent. Non negamus quidem contra Ferrarium, hanc benedicendi consuetudinem, cujus etiam apud nos extant vestigia, obtinuisse in ecclesia antiqua (Cf. librum nostrum: *Denkwürdigkeiten aus der chr. Archaeologie* T. VI. p. 357 — 362.); sed negamus, vocabulum *δέσποτα* et *κύριε* hunc habere sensum. Pugnaret hoc cum perpetuo usu loquendi ecclesiae antiquae, quo

utrumque vocabulum non nisi de Deo vel Christo adhibetur. Si de episcopo accipiendum, non κύριε, sed πάτερ (addito etiam ἅγιε, vel μακάριε) fuisset ponendum. Nostrum: Δέσποτα εὐλόγησον idem sibi vult, quam Doxologia: εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, de cujus usu videndus Chrysostom. Hom. post redit. T. V. p. 912. ed. Francof.

2) Formula alloquendi auditores in nostra oratione deest; in aliis autem est simplex illa et biblica: ἀγαπητοί, vel υἱὲ μου ἀγαπητὲ, collective pro υἱοὶ ἀγαπητοὶ, non minus biblica, qua etiam Latini utuntur: *Dilectissimi, filii mei dilecti* etc. Doctor christianus est πατὴρ, omnes suos auditores tanquam υἱοὺς i. e. discipulos filiosque habens. In eo differunt concionatores sacri ab oratoribus profanis, qui sermones suos ad *Auditores* dirigunt, et haud raro epitheta ornantia: *Spectatissimi, Splendidissimi* et his similia addere solent. Rarissime doctores christiani ab hac simplicitate et dignitate ecclesiastica et pastorali recesserunt.

3) P. 3. πάλιν σήμερον ἐρευνῆσαι. Illud πάλιν vel anniversariam solemnitatem recurrentem, vel commemorationem combinatam et copulatam indicat. Ejusmodi combinationes pluribus diebus, inprimis septimanae magnae, fuisse in usu, multa testantur exempla, de quibus exposuimus in libro: *Denkwürdigkeiten aus der chr. Archaeologie* T. II. p. 34 seqq. p. 302 seqq. Solemnitates et commemorationes Feriae V., ut supra dictum est, erant propriae: 1) Proditio Judae. 2) Pedilavium. 3) Eucharistia. In ecclesia antiquissima rarius de sacra coena, quam de proditione Judae actum est *).

---

*) Tempore adhuc Chrysostomi ἡ προδοσία τοῦ Ἰούδα thema hujus dici erat principale. Cf. Chrysost. Opp. T. II. p. 376. p. 720. ed. Montf. In *Leonis Allatii* Dissert. de Domin. et hebdomad. Graec. Edit. Colon. 1648. 4. p. 1447. ex Isidoro Pelu-

Nostrum *σήμερον* igitur sine dubio Feriam V. sive ut nunc vocatur: *diem viridium* significat. Quod si hoc admittere nolis, in Feria IV (die Mercurii) subsistendum erit. Tunc vero oratio, quae sequitur, de proditione, pertinet ad Feriam V., in cujus fine p. 14. dictum est: *αὔριον ἀκούσωμεν καὶ περὶ ἐκείνης τῆς ὑποθέσεως*. Illa vero continuatio, quae in postero die promittitur et oratione p. 15 seqq. exhibetur, habita est *τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ* i. e. Feria VI. septimanae magnae.

Si fides habenda testimonio jam supra ex *Leonis Allatii* Diatr. de Symeonum scriptis p. 82. allato, verba: *Ἀναγκαῖον ἐστὶ πάλιν σήμερον τῷ πρωῒ τοῦ λόγου* etc. indicant diei tempus, quo habita fuerit oratio; nimirum in *conventu matutino*. Tunc oratio de proditione Judae habita est in *conventu pomeridiano* vel *vespertino*, eamque excepit altero die (*αὔριον*) i. e. die Parasceves tertia: *λόγος εἰς τὸν διάβολον καὶ εἰς τὸν ᾅδην* etc. Ut in ecclesia antiqua nulla oratio sacra absque textu S. S. habita est, ita quoque nostra lectionem biblicam, textus loco, supponit. Haec autem lectio est vel Matth. XI. 1 seqq. vel Matth. XIV. 1 — 13. Verbum quoque *ἐρευνᾶν*, quod adhibet Eusebius, non solum in loco biblico Joan. V. 39. sed etiam a scriptoribus ecclesiasticis semper de interpretatione et accommodatione S. S. dicitur. Habet autem, secundum Athanasium et Theophylactum hanc emphasin: *ἐρευνᾶν*

---

siota relatum est: *Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πέμπτῃ οἱ τὰ πάντα καλῶς διαταξάμενοι θεῖοι πατέρες ἀλληλοδιαδόχως ἔκ τε τῶν θείων ἀποστόλων, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ θείων εὐαγγελίων παραδεδώκασιν ἡμῖν τέσσαρά τινα ἑορτάζειν· τὸν ἱερὸν νιπτῆρα, τὸν μυστικὸν δεῖπνον, τὴν παράδοσιν δηλαδὴ τῶν καθ' ἡμᾶς φρικτῶν μυστηρίων, τὴν ὑπερφυᾶ προσευχὴν, καὶ τὴν παραδοσίαν αὐτήν.*

εἰπὼν τὴν ἐπιμελῆ καὶ νηφάλων τῶν κεκρυμμένων ἐξέτασιν. Cum quo consentit Chrysost. Hom. XII. in Joann.: *Οὐκ ἀγνοίας, ἀλλ' ἀκριβῆς γνώσεως τὸ ἐρευνᾷν ἐνδεικτικόν.*

4) P. 4. *Περὶ τῦ ἡλίυ τῆς δικαιοσύνης.* Totus locus referendus ad Joan. I. 7 — 9. et 1 Petr. I. 19. Comparatur Joannes, *ὁ πρόδρομος*, cum aurora, vel potius cum Lucifero (*ἑωςφόρος ἀστὴρ*), solis nuntio. Metaphora autem *ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης* desumta est ex Malach. IV. 2. (text. hebr. III. 20.): *καὶ ἀνατελεῖ ὑμῖν τοῖς φοβυμένοις τὸ ὄνομά μυ ἥλιος δικαιοσύνης*, quem locum veteres pro vaticinio de Christo ejusque praecursore Elia (sub quo Joannes Baptista latuit cf. Matth. XI. 14.) habuerunt. De creberrimo hujus metaphorae usu apud patres graecos et latinos vid. *Suiceri* Thes. eccles. T. II. pag. 1319 — 21. Addimus locum ex Clement. Alex. Cohort. ad gent. Opp. T. I. p. 178. ed. Oberth. a Suicero quidem laudatum, sed non integre appositum. Dicit autem de Christo: *Χαῖρε φῶς, ὅτι φῶς ἡμῖν ἐξ ὐρανῦ, τοῖς ἐν σκότει κατορωρυγμένοις, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτυ κατακεκλεισμένοις ἐξέλαμψεν, ἡλίυ καθαρώτερον, ζωῆς τῆς ἐνταῦθα γλυκύτερον· τὸ φῶς ἐκεῖνο, ζωή ἐστιν ἀΐδιος· καὶ ὅσα μετειλήφεν αὐτῦ, ζῇ· ἡ νὺξ δέ, εὐλάβειται τὸ φῶς· καὶ δύνυσα διὰ τὸν φόβον, παράχωρει τῇ ἡμέρᾳ κυρίυ· τὰ πάντα φῶς ἀκοίμητον γέγονεν, καὶ ἡ δύσις ἀνατολὴ πεπίστευκεν· τῦτο ἡ κτίσις ἡ καινὴ βεβύληται· ὁ γὰρ τὰ πάντα καθιππεύων δικαιοσύνης ἥλιος, ἐπίσης περίπολεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν πατέρα μιμύμενος, ὃς ἐπὶ πάντας ἀνθρώπυς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτῦ, καὶ καταψεκάζει τὴν δρόσον τῆς ἀληθείας· ὗτος τὴν δύσιν εἰς ἀνατολὴν μετήγαγεν, καὶ τὸν θανάτον εἰς ζωὴν ἀνεσταυρώσεν.*

5) P. 6. *Περὶ ἑκάστης οἰκονομίας.* Plenior dicendi formula fuisset: *Ἕκαστος τῶν προφητῶν ἔλεγε περὶ*

τῆς ἰδίας ἑκάστȣ οἰκονομίας, facitque huc quod in *Zonarae* Lex. T. I. p. 651 dicitur: *ἐπιμερίζοντες τὸ πλῆθος φασὶν ἑκάτερος ἕκαστος*. Vocabulum autem *οἰκονομία*, ut apud patres saepius, significat eam Dei sive Spiritus S. curam, qua prophetis V. T. Christus, futurus hominum *σωτὴρ*, annuntiabatur, quaque idonei reddebantur, *πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως* utrumque Jesu Christi statum (1 Petr. I. 11. 12.) futuris saeculis delineare et praedicare.

6) P. 7. *Βλέπε, ἀδελφὲ, μήπως θέλοντες* etc. Hades communicative loquitur et Diabolum fratrem suum et socium vocat. Intelligit quoque, *ὅτι πάντες ἐχθροὶ ἡμῶν γεγόνασιν*, et quod ipsis sit causa communis contra hostem communem. Et recte id quidem ex annalogia atque oeconomia biblica, qua docetur, Christum venisse, ut Mortem et Diabolum vincat et infernum destruat. Jure autem *ἀδελφοὶ* et gemelli dicuntur; nam conjuncti et conjurati contra pios omnesque adeo homines, *τὴν βασιλείαν τῶν ȣ̓ρανῶν* impugnant et peccatum promovent. Nam ante peccatum, ut docet auctor Sapient I. 14., *ȣ̓κ ἦν ᾅδȣ βασίλειον ἐπὶ γῆς*; sed, ut idem docet c. II. 24: *φθόνῳ διαβόλȣ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον*. Nunc vero in utroque *φάρμακον ὀλέθρȣ — συνθήκην ἔθεντο πρὸς αὐτὸν, ὅτι ἄξιοι εἰσι τῆς ἐκείνȣ μερίδος εἶναι* (Sap I. 14. 15.). Semper quoque *ᾅδης* et *διάβολος* tanquam socii et fratres, quorum unus adjuvat alterum, describuntur. Diabolus *ψυχοπομπȣ̃* habet partes, de quo verissime dici potest Homericum illud. Iliad I. 3:

Πολλὰς δ' ἰφθίμȣς ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν.

7) P. 7. *Ἀδρανείας ἡμᾶς διαγράψει*: nos incertes judicabit. Habet verbum *διαγράφειν* et hic significationem forensem, qua *διαγράφειν δίκην* apud Demosthenem et Lysiam, et *διαγραφὴ* de legali et judiciali condemnatione usurpatur.

8) P. 8. *Ἄξω αὐτὸν εἰς τὰς χεῖρας σε — — — πολλῇ ἀσφαλείᾳ.* Repugnare haec sibi videntur. Nam *tradere in manus* idem est quod subjicere potestati; hoc autem fit, dum animae mortuorum intrant in regnum Hadis, cui praeter Orcum nullum territorium, potestas nulla, *διὰ τὰς πύλας τε ᾄδε* (Ps. IX. 14. Ies. XXXVIII. 10. Sapient. XVI. 13.).

Si igitur Hades novos subditos est recepturus, portas suas aperit, ut possint intrare. Hic vero hortatur Diabolus, *ἀσφάλισαι τὰς θύρας ἐν πολλῇ ἀσφαλείᾳ,* quod consilium de non recipienda Christi anima indicare videtur. Pingit Noster Diabolum, magistrum contradictionis, incertum, perturbatum, nec sibi constantem. Nunc animam Christi tanquam paratissimam exspectat praedam, Hademque excitat: *σὺ ἕτοιμος γενε εἰς τὴν ὑποδοχὴν αὐτε* (p. 16. 22.); nunc vero timorem atque horrorem sentiens, tam terribilem personam conatur arcere atque excludere. Cum Tertulliano igitur dicendum: Excidit sibi coluber (adv. Prax. c. 1.)!

Sed quamvis haec verissima, in nostro loco non opus est, ad ea recurrere. Iubet Diabolus *claudere portas,* jam non Christi, sed Prophetarum causa. Timet eorum omniumque *ἐκεῖσε ἐγκεκλεισμένων* eruptionem atque egressum, quem Hades in antecedentibus verbis: *ἐὰν ἐξέλθωσαν ἐντεῦθεν,* et: *ἐὰν ἐξέλθῃ τὸ πλῆθος τ. κ. κ. ἁ.* innuerat. Si igitur non de *ingressu,* sed de *egressu* intelligimus, omnia bene cohaerent.

9) P. 9. *Ἡμεῖς τὰ ἔθνη — — τὸν σταυρόν.* Mirum videri posset, discriminis inter Christianos ex Judaeis et Gentilibus, quod tempore apostolico et postea ad saec. II. obtinuit, Eusebii adhuc aevo fieri mentionem. Sed hoc discrimen hic non deprehenditur; sed opponuntur, quod etiam apud Chrysostomum, Basilium aliosque fit, Judaei infideles et gratiam salutarem (*τὴν ἴασιν*) respuentes

Christianis, ubicunque gentium et terrarum viventibus (sive ex Judaeis, sive ex Gentilibus in unam ecclesiam conflatis) et crucicolis. Ad hos fideles simul et infideles accommodat Noster locos ex Iesaia et ex Evangeliis allatos. Ex more igitur accommodationis, non ex lege interpretationis, illi loci ex memoria, ut videtur, citati, sunt considerandi.

10) P. 9. *Μανικὸς ποιῶν αὐτὸς — ἀλλ' ἐμαίνοντο.* Respiciunt haec ad illos locos N. T. ubi narratur, Judaeos Jesum declarasse hominem insanientem, ut Joann. X. 20: *ἔλεγον δέ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν· Δαιμόνιον ἔχει, καὶ μαίνεται;* vel Marc. III. 21: *ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη.* Eadem nunc sententia, et majori quidem jure, de Judaeis insanientibus et a Diabolo obsessis pronuntiatur.

11) P. 10. *Ἀπέστη ὁ διάβολος ἀπὸ σε* etc. Comparandus est locus Matth IV. 11: *Τότε ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος, καὶ ἰδὲ, ἄγγελοι προσῆλθον, καὶ διηκόνεν αὐτῷ.* Propius adhuc accedit in sententiae et verborum conformitate locus Ep. Jacob. IV. 7. 8: *Ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ, καὶ φεύξεται ἀφ' ὑμῶν· Ἐγγίσατε τῷ Θεῷ, καὶ ἐγγιεῖ ὑμῖν.* Ipso verbo *ἀφίστημι* utitur Ap. Paulus 2 Cor. XII. 8. eodem sensu: *τρὶς τὸν κύριον παρεκάλεσα, ἵνα ἀποστῇ (ἄγγελος Σατᾶν,* v. 7.) *ἀπ' ἐμε.* Bene autem docetur, Diabolum in Christianos fideles ac pios potestatem habere nullam, ita ut illi hunc hostem contemnere et ridere possint. Non nisi *ἐν υἱοῖς τῆς ἀπιστίας* rem suam et negotia habet.

12) *Θρόνε ἀποστολικε.* Promissio a Christo Apostolis facta erat, teste Luc. XXII. 30 et Matth. XIX. 28: *Ὅταν καθίσῃ ὁ υἱός τε ἀνθρώπε ἐπὶ θρόνε δόξης αὐτε, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δώδεκα θρόνες, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τε Ἰσραήλ* quem locum ipse Noster orat. II. p. 12. allegat. Cum quo comparandum est dictum

Apocal. III. 21: Ὁ *νικῶν, δώσω αὐτῷ καθίσαι μετ' ἐμȣ̃ ἐν τῷ θρόνῳ μȣ* etc. Sensum hujus metaphorae Chrysostomus Homil. LXIV. in Matth. ita explicat: *δηλῶν, ὅτι καὶ συμβασιλεύσȣσι καὶ κοινωνήσȣσι τῆς δόξης ἐκείνης· ȣ̓δὲ γὰρ καθέδραν οἱ θρόνοι δηλȣ̃σι· μόνος γάρ αὐτός ἐστιν ὁ καθεδέμενος, καὶ κρίνων, ἀλλὰ τιμὴν καὶ δόξαν ἄφατον παραδήλωσε διὰ τῶν θρόνων;* cum quo et alii Patres consentiunt cf. *Suiceri* Thesaur. eccl. T. II. p. 1408 — 09.

13) Ibid. *Καὶ τῷ χορῷ τῶν Ἀποστόλων συγκαταριθμεῖσθαι.* Item p. 14. ex opposito: *χωρισθῆναι τȣ̃ χορȣ̃ τȣ̃ ἀποστολικȣ̃.* Ipsa sententia ex oratione Petri Ap. Actor. I. 17: *Ὅτι κατηριθμημένος* (sc. Judas) *ἦν σὺν ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κλῆρον τῆς διακονίας ταύτης,* desumta est et ita expressa, ut de sensu dubium esse non possit. Judas culpa et perfidia sua numero Apostolorum ejectus exemplo nobis esse debet, ut nobis ab incredulitate et inobedientia caveamus, ne a coetu sanctorum segregemur. Phrasis autem *Apostolorum chorus* apud Chrysostomum, Fulgentium aliosque scriptores ecclesiasticos, nec non in hymnis eccles. admodum frequens.

14) Ibid *Ἐν Χριστῷ Ἰησȣ̃ — — ἀμήν.* Formula doxologica, qua Homiletae utriusque ecclesiae constanter et verbis non multum diversis orationes suas sacras, sicut omnes ac singulas actiones et solemnitates sacras, solent finire. Apud Nostrum doxologia orat. II. p. 14. ita expressa: *Τῷ δὲ Χριστῷ δόξα καὶ τιμὴ καὶ κράτος· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τȣ̀ς αἰῶνας.* Similiter, sed brevius finitur Orat. III. ed. II. p. 35. Plenior autem et solemnior est doxologiae formula in fine Orat. III. ed. I. p. 28. Falsissimum autem esset, si quis ad ejusmodi formulas non attendere, easque meram *φρασεολογίαν* et *λεπτολογίαν* habere velit. Neminem, qui historiam dogmatum recte tenet, et quid termini technici et formulae solemnes sibi velint,

fugit, doxologias ecclesiasticas saepissime esse κριτήριον τῆς ὀρθοδοξίας. In controversia cum *Sabellianis* et *Arianis* prima patribus data fuit occasio vindicandi in hac parte doctrinam rectam. Probatur id multis e saeculo IV et V testimoniis, inter quae Basil. M. de spir. S. ad Amphiloch. c. 25 — 29. Theodoret. hist. eccl. lib. II. c. 19. et Sozomen. h. e. lib. IV. c. 28. prae ceteris laudamus. Cf. *Suiceri* Thesaur. eccles. T. I. p. 951 — 52. et librum nostrum: *Denkwürdigkeiten aus der chr. Archaeologie* Th. V. p. 23 seqq.

Plenior illa formula, quam Noster p. 28 ponit: *Χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τȣ̃ μονογενȣ̃ς σȣ υἱȣ̃, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτȣ̃ πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τȣ̀ς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν* — ea est, quam Basilius M. de spir. s. c. 25. reliquis (*καὶ, ἐν, διὰ*) praefert, cum illud *σὺν* (quod contra Sabellianos introductum putat) veram et perpetuam conjunctionem plenamque trium personarum divinitatem involvat. In hac igitur parte neutiquam faciebat neque cum Sabellianis, neque cum Arianis, qui, teste Philostorgio hist. eccl. III. 12., formulam: *δόξα πατρὶ διὰ υἱȣ̃, ἐν πνεύματι ἁγίῳ* amabant, utpote doctrinae de inaequalitate faventem. Eusebius igitur, etsi ceterum Semi-Arianus, in usu tamen Doxologiae jam antea satisfecit decreto Concil. Constantinopol. a. 381, quod *τὸ πνεῦμα ἅγιον* jubet *τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ συμπροσκυνεῖσθαι καὶ συνδοξολογεῖσθαι.* Ab hac igitur parte nulla *μέμψις* in eum cadere poterat.

II.

ORATIO DE PRODITIONE JUDAE.

Brevissima haec, quae p. 10 — 14 prostat, oratio non est nova, sed mera antecedentis orationis continuatio ejusque quasi pars media. Titulum: *λόγος τȣ̃ αὐτȣ̃ εἰς τὴν προδοσίαν*, non ab auctore, sed a librario vel collectore tulit. Non temere autem electus est, cum ipse auctor ab initio dicat: *περὶ τῆς προδοσίας τȣ̃ Ἰȣ́δα ἀνιστορήσω σοὶ τὸν λόγον*, cumque ipsum argumentum maxime in eo versetur, ut malitiam, perversitatem et miseriam proditoris vividissimis coloribus depictam nobis ante oculos ponat.

Contextus quoque verbalis in eo cernitur, quod in fine orationis primae apostrophe ad auditorem, sive lectorem: *κτῆσαι ἓν ὑπακοὴν, ὦ τέκνον, μνήσθητι* etc. in fronte statim nostri sermonis repetatur: *Δεῦρο λοιπὸν, υἱὲ μȣ ἀγαπητὲ* (de quo v. supra).

Prosequitur quidem auctor historiam eamque ad tenorem Evangelistarum, et ad Mythologiam non respiciens, continuat; sed in oratione ipsa non tam Historicum, quam potius Rhetorem et *Παραινέτην* agit. In Juda proditore subsistit, ejusque corruptionem atque miseriam deplorat. Sententiis communibus; *κυριȣ́ θάνατος τȣ̃ κόσμȣ ἀνάστασις*; et: *ὁ σταυρὸς τȣ̃ κόσμȣ φυλακτήριον ἵσταται* (p. 11.) allatis, duobus Judae effatis Marc. XIV. 4. 5. et Matth. XXVI. 15. diutius inhaeret, et quanta ipsis et malitia et

dementia insit, ostendit. Omnis horum locorum interpretatio est psychologica et pragmatica, sed ea, quam verissimam dixeris. Sub examen rigorosum vocatur Judas, ut ipsi ex confessis et concessis fiat jus suum. Hoc autem p. 13. hisce verbis: *κακὸς θάνατος ὁ ἐκ τȣ̃ σχοινίȣ παρέστι σοι*, cum historiae consensu, est pronuntiatum.

Non sine utilitate erit, comparare hanc orationem cum ea, quam *Chrysostomus* de eodem argumento habuit, quaeque in Chrysostomi Sermon. de diversis T. V. edit. Francof. Serm. XXXII. p. 406 — 418 legitur *). Docebit haec comparatio, Chrysostomum nostrum Eusebium ante oculos habuisse ejusque imitatorem recte dici. Certe locum de proditore simillimo modo tractat, et Nostrum non nisi, ut veteres Rhetores dicunt, *κοσμήματι, ἐπιχωματισμῷ, ἐπαυξήσει* et *πλατυσμῷ* superat. Si jam Noster verbis Judae: *τί θέλετέ μοι δȣ̃ναι* nimium inhaeret iisque ad exclamandum et declamandum abutitur: quid de Chrysostomo dicemus, qui ad nauseam usque haec verba urget, omnesque quasi figuras rhetoricas in illa profundit? Quo comparato Emeseni modestiam et parsimoniam in declamando et exaggerando mirabimur.

De singulis pauca monenda.

1) P. 11. *Τὸν ποιητὴν τȣ̃ μύρȣ καὶ δεσπότην*· Adhibet in sua demonstratione *καθ' ἄνθρωπον* gradationem a minori ad majus. Christum, quem nunc unguenti creatorem ac Dominum vocat, mox tanquam *δεσπότην τȣ̃*

---

*) Titulus plenior est: *Εἰς τὴν προδοσίαν τȣ̃ Ἰȣ́δα, καὶ εἰς τὸ Πάσχα, καὶ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μυστηρίων, καὶ περὶ τȣ̃ μὴ μνησικακεῖν* (meminisse injuriarum). *Τῇ ἁγίᾳ καὶ μεγάλῃ πεντάδι.* Ex quo simul argumentum hujus dici homileticum cognoscimus.

κοσμου, τὸν ποιήσαντα ὅλον τὸν κόσμον, ὃς πᾶσαν τὴν δημιουργίαν ἐποίησεν ἐν ἓξ ἡμέραις, laudat. Ejusmodi *κλίμαξ* apud Patres, inprimis apud Epiphanium, Ephraemum Syrum, Gregorium Naz. aliosque admodum frequens.

2) P. 12. *Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον οὐκ ἐχώρισεν σε τῆς κοινωνίας τοῦ ἄρτου καί τοῦ ποτηρίου.* Ex sententia igitur Eusebii Judas, cum Christus sacram institueret coenam, praesens et *δείπνου κυριακοῦ* conviva fuit. Habemus igitur novum hujus interpretationis testem, quam etiam Chrysostomus defendit. Is enim l. c. p. 414. disertis et cum Nostro consentientibus dicit verbis: *Καὶ παρῆν Ἰούδας, καὶ μετεῖχε τῆς ἱερᾶς τραπέζης· ὥσπερ γὰρ τοὺς πόδας αὐτοῦ μετὰ τῶν ἄλλων ἔνιψε μαθητῶν, οὕτω καὶ τῆς ἱερᾶς μετέσχε τραπέζης, ἵνα μηδεμίαν ἀπολογίας ἔχῃ πρόφασιν, ἐὰν ἐπιμείνῃ τῇ πονηρίᾳ.* Constat autem, multos jam Patres, praeeunte auctore Constitut. Apostol. lib. V. c. 14., Hilario aliisque auctoribus, ex Joann. XIII. 30. hoc negasse, multumque omni tempore in utramque partem de hac re disputatum esse. Cf. *Hoornbeckii* Miscell. sacr. lib. I. c. 19. *Jo. Fr. Hebenstreit* Dissertat. de Juda Ἰσκαριώτῃ p. 18 seqq. *J. A. Stark* Geschichte der christlichen Kirche im ersten Jahrhundert. Th. II. pag. 205 — 211. Singularis praeterea est hypothesis, quae legitur apud Theophylactum in Pass. Domin. in *Combefisii* Bibl. Patr. concionator. T. III. p. 566, ubi dicitur: „Judas enim *panem* accepit, et non comedit, sed occultavit, ut monstraret Judaeis, quod panem corpus suum vocaret Jesus; *poculum* autem invitus bibit, cum non posset occultare.“ Ab ejusmodi conjecturis Noster est immunis.

3) P. 13. *Οὐδὲ τὸ ἥμισυ τῶν ἐτῶν σου συγχωρεῖ σοι ζῆν.* Non urgenda sunt haec verba, quibus, ut videtur, hoc solummodo dicere voluit auctor: Judam, vitae termino nondum expleto, praematura, voluntaria et

violenta morte periisse. Nam etsi veteres multum disputaverint de Judae Jscariotis vita fatisque, de quo videndi sunt libri singulares a *J. F. Gronovio*, *Jac. Perizonio*, *G. H. Goetzio*, *Jo. Fr. Hebenstreitio* aliisque conscripti, nullam tamen disquisitionem de ejus aetate et anno vitae, quo perierit, invenimus. Fortasse τὸ ἥμισυ τῶν ἐτῶν, ortum esse poterit ex sinistra interpretatione verborum Actor. I. 18: πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε (vel, ut Zonarae in Lexic. T. I. p. 691. placet: ἐλάκισε μέσος· ἀντὶ τοῦ ἐσχίσθη· ἐλάκησε δὲ ἀντὶ τοῦ ἐβόησε καὶ ἐφώνησεν) μέσος. Ceterum verba ex Ps. LV. (al. LIV.) 24. allegata non stricte sunt accipienda, sed eundem habent sensum, ut dictum Proverb. X. 7.

4) P. 13. *Παραδείσου αἰχμάλωτος, καὶ γεέννας κληρονόμος*, De sententia nullum dubium. Eandem profert Chrysostomus Comment. in Matth. Hom. XXVII. Commentar. ed. Francof. T. I. p. 326 dicendo: Καὶ γὰρ ὁ Ἰούδας υἱὸς βασιλείας ἦν· καὶ ἤκουσε μετὰ τῶν μαθητῶν ἐπὶ δώδεκα θρόνους καθιεῖσθε, ἀλλὰ γέγονεν υἱὸς γεέννης· Sed vox αἰχμάλωτος offendit, cum sensu malo de privatione libertatis dici soleat, quod hic locum habere non potest. Agnoscunt tamen Chrysostomus in Ps. 126. et Oecumenius in Ep. ad Ephes. p. 633: τὴν καλὴν καὶ συμφέρουσαν αἰχμαλωσίαν, et de ea Paulum Ap. 2 Cor. X. 5. locutum esse putant. Hoc quoque sensu exponit *Zonaras* in Lexic. T. I. p. 95: Αἰχμαλωτίζοντες· ἀντὶ τοῦ αἰχμαλώτους ἐκ τῆς τοῦ πονηροῦ τυραννίδος λαμβάνοντες, ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν. Et haec *bona* est in Paradiso *captivitas*, ad quam destinatus erat et Judas, nisi sua propria culpa factus esset socius et filius Gehennae.

5) P. 14. Ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν — — — ἰδίᾳ ἀπλήστος γνώμῃ· Ex

hoc loco omnis illa traditio de Diaboli succussione, cui ut jam monuimus, universa orationum nostrarum oeconomia innititur, optime intelligitur.

Chrysostomus Homil. de prodit. Judae. T. V. p. 407. non locum Matth. XXVI. 38, sed Joann. XIII. 21. allegat similiterque ad Jesum accommodat. Addit enim: *ὢ πόση εὐσπλαγχνία τοῦ δεσπότου, ὁ προδοθεὶς ὑπὲρ τοῦ προδόντος ἀλγεῖ.* etc.

III.

ORATIO IN SACRUM PARASCEVES DIEM.

I.

DE DUABUS HUJUS ORATIONIS EDITIONIBUS.

Cuilibet vel obiter legenti statim in oculos incurret mira illa utriusque orationis conformitas et consonantia, quae talis est, ut de identitate argumenti atque auctoris nullum possit esse dubium. Repetamus autem, cum meliora non habeamus, quae in prima nostra editione (a. 1820. 4. p. 4 — 6.) de hac consonantia adnotavimus, adspersis nonnullis, quae iteratis curis probabiliora esse videntur.

Duas ex Lambecii et Nesselii relatione exspectaveramus easque diversas orationes. Sed en! duo, quos illi laudant, codices, unam eandemque exhibent, ita tamen variatam, ut duas unius eiusdemque argumenti facile agnoscas tractationes. In aprico est, duas hic exhiberi editiones, quarum una multo prolixior, copiosior atque ornatior; altera autem brevior et concinnior est. Non sine exemplo sunt ejusmodi *duplices editiones*, sive, ut Nostrates dicere amarunt, *recensiones*, cum apud scriptores profanos (e. gr. Ciceronem), tum apud Patres ecclesiasticos, prae ceteris autem apud Origenem, Gregorium Naz., Chrysostomum aliosque. Pertinet huc quoque duplex editio Episto-

larum *Ignatii*, de qua nunc rectius, quam olim, judicatur *). Nostra autem oratio ita comparata est, ut in historia litteraria haud ignobilem obtineat locum et ob id solum digna sit, in quam harum rerum amatores et judices animum advertant.

Multos veterum oratorum sacrorum sermones non litteris conceptos, sed, ut dicitur, *ex tempore* fuisse habitos, ex Origenis, Gregorii Naz., Chrysostomi, Augustini, Gregorii M. aliorumque historia satis constat. Saepius ab auditoribus *ὀξυγράφοις καὶ ταχυγράφοις* calamo excepti atque in usus eorum, qui vel concioni sacrae non interfuissent, vel, quae cum voluptate fructuque audivissent, etiam legere vellent, publicati sunt **). Cum autem, ut fieri solet, ejusmodi editiones pro captu et arbitrio scribentis saepius essent variatae vel adulteratae, visum est nonnullis concionatoribus sacris, edita sub ipsorum nomine vel detestari

---

*) Vide doctissimam Dissertationem: Versuch über die doppelte Recension der Briefe des Ignatius von *J. E. Chr. Schmidt* in libro menstruo: *Henke's* Magazin für Rel. Philos. Exeg. u. Kirchengesch. III. B. p. 91 seqq.

**) De *Origene* videndus est Euseb. hist. eccl. VI. c. 26. *Gregorius Naz.* in oratione valedictoria Oratio XXXII. p. 583 dicit: *χαίρετε, τῶν ἐμῶν λόγων ἐρασταὶ καὶ δρόμοι καὶ συνδρομαὶ, καὶ γραφῖδες φανεραὶ καὶ λανθάνουσαι.* De *Jo. Chrysostomo* Socrates hist. eccl. VI. c. 4. narrat: *Ὁποῖοι δέ εἰσιν οἵ τε ἐκδοθέντες παρ' αὐτοῦ λόγοι, καὶ οἱ λέγοντος αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ὀξυγράφων ἐκληφθέντες, ὅπως τε λαμπροὶ, καὶ τὸ ἐπαγωγὸν ἔχοντες, τί δεῖ νῦν λέγειν; Augustinus* denique in Ps. LI. p. 201 haec scribit: „Placuit fratribus, non tantum aure et corde, sed et stylo excipienda, quae dicimus; ut non auditorem tantum, sed et lectorem cogitare debemus." Cf. *Bingham* Antiquit. eccles. T. VI. p. 197 seqq.

et respuere, vel emendatius auctiusque secundis curis in publicum emittere. Utriusque rei proferamus exemplum.

Gaudentius, Episcopus Brixiensis (circa annum 386), amicus Ambrosii et Chrysostomi, cujus sermones a *Galeardo* editi sunt, in Praefat. ad Benevol. in Biblioth. Patr. T. II. p. 3. ita queritur: „De illis tractatibus, quos *Notariis*, ut comperi, *latenter adpositis*, procul dubio interruptos et semiplenos otiosa quorundam studia colligere praesumserunt, nihil ad me attinet. Mea jam non sunt, quae constat praecipiti excipientium festinatione esse conscripta.“ Idem orationem suam inauguralem, quam perfide et perperam quidam exceperant, litteris mandare et αὐθεντικῶς edere coactus fuit. Vid. Gaudentii orat. XV. edit. Galeard.

Alterum exemplum praebet locus *Gregorii Magni* Praefat. in Ezech., ubi dicit: „Homilias, quae in b. Ezechielem prophetam ut coram populo loquebar, exceptae sunt, multis curis irruentibus in abolitione reliqueram. Sed post annos octo, petentibus fratribus, *Notariorum schedulas requirere studui*, easque favente Domino transcurrens, in quantum ab angustiis tribulationum licuit, emendavi.“ Cf. ejusdem narrationem in epist. ad Leonard. (Praefat. moral. in Iobum), ubi inter alia et haec occurrunt: „Cumque mihi spatia longiora suppeterent, multa augens, pauca subtrahens, atque ita ut inventa sint nonnulla, derelinquens ea, quae me loquente excepta sub oculis fuerant, per libros emendando composui, quia et cum postrema dictarem, quo stylo prima dixeram, sollicite attendi.

Eusebii quoque nostri orationes sacras pro more temporis calamo fuisse exceptas, ex ipsa eloquentiae laude, qua inclaruit, tutissimum est praejudicium. Nam ii, qui mediocriter vel male eloquentiam extemporalem (σχεδιασθεῖσαν

vocat Suidas e Cyrillo Hierosol. et Sozomeno, apud quos etiam *σχεδίασμα* et *σχεδιάζειν* ea significatione occurrit) exercebant, non digni habebatur, quorum *βαττολογίαι* litteris mandarentur. Testis est *Atticus,* secundus Chrysostomi successor, de quo in Sozomen. hist. eccl. lib. VIII. c. 27. p. 797. haec leguntur: *Μέτριος πρὸς τοὺς ἐπ' ἐκκλησίας λόγους, ὡς μήτε γραφῆς ἀξίους νομίζεσθαι τοῖς ἀκροαταῖς, μήτε παιδείας παντελῶς ἀμοίρους.* Quae vero in Nostrum, de quo laudatum Hieronymi supra attulimus testimonium, nullo modo cadere poterant. Duplex etiam orationis nostrae editio vix alio modo commode explicari poterit, nisi quod statuamus, unam esse opus auditoris cujusdam *ὀξυγράφου,* alteram vero ipsius auctoris authenticam auctioremque editionem. Quo facto editio prima (e cod. CCCXXXIV. Nessel.) tractatus ipsius Eusebii: editio autem secunda (e cod. CCCVII. Nessel.) exceptoris opus erit habenda. Quod si quis ordinem inversum velit praeferre, equidem non pugnaverim, cum utrumque cogitari possit. Nisi fortasse utramque ab aliena manu exaratam et ita compositam credere velis, ut altera uberiorem expositionem omnemque auctoris phraseologiam: altera contra non nisi summam et epitomen, omissis quibusdam partibus, quae minus ad rem pertinere viderentur, contineret.

Utcunque autem sit, hoc certe affirmare ausim, ex ipsa hac duplicitate *authentiam orationis nostrae* optime posse probari. Nemo enim sibi aliisve facile persuadebit, duplicem extitisse impostorem, qui sub Eusebii nomine hoc qualecunque opus elaborare atque evulgare voluerit. Quod si in unius *ὑποβολιμαίου* compositione idoneum fingendi consilium vix ac ne vix quidem cogitari poterit: quanto magis duorum ejusmodi libellorum suppositorum confectio ab omni destituta erit verisimilitate? Suspicioni

fortasse aliquis locus dandus, si oratio dogmata contineret, quibus vel auctoris recta fides et orthodoxia ecclesiastica, vel Arianismum defendendi studium probari posset. Jam vero cum neque hoc neque illud inde elici possit: ecquis duas hasce elaborationes ad merum scribendi exercitium atque ingenii lusum referre velit?

Quae nunc adjicienda esse videntur, haec fere sunt:

I. Non integra oratio dupliciter est edita, sed tantum prior ejus pars, quae proprie agit *περὶ τῆς συμβȣλίας τȣ̃ διαβόλȣ τῆς πρὸς τὸν ᾅδην* (p. 14.), cujus *ὑπόθεσις* deinceps p. 29 his verbis indicatur: *ἐπισκέψασθαι καὶ ἰδεῖν τὴν τȣ̃ διαβόλȣ καὶ τȣ̃ ᾅδȣ συμβολὴν* (quae vox loco *συμβȣλίας* posita) *πρὸς τȣ̀ς Ἰȣδαίȣς κατὰ τȣ̃ κυρίȣ.* Inde quoque titulus: *πρὸς τȣ̀ς Ἰȣδαίȣς κατασυλλογισμὸς*, ex quo, ut supra c. I. dictum, error ortus est, orationem nostram esse librum Eusebii deperditum adversus Judaeos.

II. Prior pars utriusque orationis habet exordium commune adeoque identicum, quo continuatio orationis antecedente die habitae annuntiatur. In fine orat. II. pag. 14. dictum erat: *αὔριον ἀκȣ́σωμεν καὶ περὶ ἐκείνης τῆς ὑποθέσεως.* His jam respondent verba initio orat. III. p. 15. posita: *Δίκαιον ἡμῖν σήμερον, ἀγαπητοὶ, τὰ ἀκόλȣθα τȣ̃ χθὲς εἰρημένȣ λόγȣ ἐπισκέψασθαι καὶ ἰδεῖν τὴν τȣ̃ διαβόλȣ ὑπεργίαν τὴν πρὸς τὸν ᾅδην κατὰ τȣ̃ κυρίȣ.* Quae quidem in altera editione p. 29. ita sonant: *Δίκαιον ἡμῖν σήμερον, ἀγαπητοὶ, τȣ̃ χθὲς εἰρημένȣ λόγȣ ἐπισκέψασθαι καὶ ἰδεῖν τὴν τȣ̃ διαβόλȣ καὶ τȣ̃ ᾅδȣ συμβολὴν πρὸς τȣ̀ς Ἰȣδαίȣς κατὰ τȣ̃ κυρίȣ.*

III. Utriusque quoque editionis finis indicatur; edit. primae p. 25: *Ἐνταῦθα τὸν λόγον ἐσφραγισάμεν.* In edit. secunda. p. 35: *Ἐνταῦθα ȣ̃ν σφραγίσαντες τὸν λόγον, ἵνα καὶ ὁ Θεὸς ἀξιώσῃ ἡμᾶς, ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἀκȣ́σωμεν καὶ*

τὸν ὑπόλοιπον λόγον. Annuntiatur itaque continuatio orationis alio die habendae.

Posterior igitur pars editionis primae pro nova oratione haberi posset, quo facto ex *τριλογίᾳ* nostra homiletica fieret *τετραλογία*, cujus exempla in Dramate Graecorum extant multa. Posset quoque conjici, illud *ἐν ἄλλῃ ἡμέρᾳ* designare diem sequentem Fer. VII. *s. Sabbatum sanctum*, cujus propria *ὑπόθεσις* descensus Christi ad inferos dici potest.

IV. Quod ad priorem utriusque editionis partem attinet, conformitas realis et verbalis tam manifesta est, ut non opus sit eam demonstrare. In genere quidem editio secunda *epitome et breviatio editionis primae* est habenda; nam narrationes evangelicae de *σημείοις καὶ τεράσι* Christi et de conversione peccatorum, in illa amplificatae, in hac in breviculum sunt redactae. In singulis tamen nunc aliquid detractum atque omissum, nunc aliquid novi additum, nunc vero in alium ordinem et contextum est dispositum.

Exemplo esse potest narratio p. 30: *Ἀλλὰ ἄρχοντός τινος θυγάτηρ — — αὐτὴν λόγῳ,* quae in editione prima desideratur. Contra historia de *γυναικὶ αἱμοῤῥοούσῃ* ibidem narrata multo prolixior et ornatior, quam in editione prima p. 17. exponitur. Historia autem de sanatione coecorum in editione secunda p. 29. valde est coarctata. Quomodo autem una eademque narratio in singulis discrepet, optime videri potest ex comparatione p. 17. et p. 29—30. In primo loco dicitur: *Καὶ εὑρὼν νεάνισκον καλὸν εἰσῆλθον εἰς αὐτὸν μετὰ τῶν ὑπεργῶν μου καὶ χαίρων ᾤκησα ἐν αὐτῷ. Πῶς δὲ ἐκεῖνος, οὐκ οἶδα, ἔγνω, ἦλθεν ἐκεῖ, καὶ ἐπετίμησέν μοι ἐξελθεῖν· καὶ ἐξελθὼν ἐγὼ μετὰ τῶν ἓξ ὑπεργῶν μου, καὶ μὴ εὑρὼν τόπον, ὅπου ἀπελθεῖν, παρεκάλεσα αὐτὸν, ἵνα κἂν κατὰ τῶν χοίρων*

λαβῶ τὴν ἐξȣσίαν. Haec in altero loco ita variata: *Καὶ εὑρὼν νεάνισκον καλὸν καὶ εὔμορφον, εἰσῆλθον εἰς αὐτὸν, μετὰ τȣ̀ς ὑπεργȣ́ς μȣ. Καὶ ȣ̓κ οἶδα πόθεν ἔγνω, καὶ ἦλθεν ἐκεῖ, καὶ ἐπετίμησε μὲ ἐξελθεῖν. Κἄγω παρεκάλεσα αὐτὸν, ἵνα κἂν εἰς τὴν ἀγελην τῶν χοίρων ἐλθεῖν. Καὶ ἐλθὼν εἰς τȣ̀ς χοίρȣς, ἔπνιξα τȣ́τȣς.*

Similia ubivis se offerunt. Ejusmodi autem comparatio non sine utilitate instituitur. Nam discimus ex ea, quo modo idem auctor unam eandemque hsitoriam variaverit. Praeterea unus locus saepe adjuvat alterum indeque interpretatio fit facilior atque expeditior.

II.

DE DESCENSU CHRISTI AD INFEROS EX SENTENTIA EUSEBII.

Ex Eusebii Emeseni λειψανοῖς si nulla alia in nos redundaret utilitas, id tamen haberent commodi, quod doctrina ecclesiastica de descensu Christi ad inferos non sine fructu ex illis possit illustrari. Nam de hac doctrina tota haec oratio agit, et posterior editionis primae pars totam ejus oeconomiam (ὅτι πάντα κατ' οἰκονομίαν ἐγένετο. p. 25.) uberius atque accuratius, quam in multis tractatibus dogmaticis et polemicis fieri solet, nobis exponit.

Inter omnes constat, historiam hujus dogmatis haud exiguis premi difficultatibus magnumque omni tempore eorum fuisse numerum, qui doctrinam ecclesiasticam impugnarent, adeoque ut interdum in dubium vocaretur, quaenam forma doctrinae in ecclesia sit recepta. Historiam hujus dogmatis docte et diligenter exposuit *Jo. Aug. Dietelmaier* (Historia dogmatis de descensu Chr. ad inferos litteraria. Ed. II. Altdorf. 1762. 8.). In ea tribus in locis (p. 86. 158. 165.) *Eusebii Emisseni* testimonio utitur, sed non veri, sed *Pseudo-Eusebii latini*, de quo c. I. diximus, quique in nonnullis Nostro contraria docet. Nam (ut exempli causa hoc afferamus) in Homil. de nativ. Chr. de descensu Chr. ad inferos plane ex opposito docetur, ut

jam Centuriatores Magdeburg. Cent. IV. p. 192. recte monuerunt. Si igitur auctor genuinum Eusebium Emesenum cognitum habuisset, fique, ut par est, τρόπον παιδείας ab ipsa doctrina distinxisset, eum sine dubio inter testes veritatis retulisset. Post *Dietelmaierum* de exponenda hac historia prae ceteris meruerunt *J. S. Semler* in libello: Observat. hist. dogmat. de vario et impari studio vett. in recolenda historia descensus Chr. a. i. Hal. 1775. 4. *J. C. Volborth* in Comment. quantum error Apollinaris contulerit, ut dogma de desc. Chr. a. i. symbolis fidei insereretur. Brunov. 1795. 8. et *Clausen* dogmatis de desc. Chr. a. i. historia biblica et ecclesiastica. Havniae 1801. 8. Hi omnes, ut non aliter fieri poterat, Nostrum ignorarunt.

Omnis autem, si recte rem perspicimus, et principalis circa hanc doctrinam error in eo consistit, quod doctores, praejudicata opinione Symbolo Apostolico inhaerentes, vel verum et localem descensum negantes, non nisi *metaphoricum* statuerent; vel, falsa interpretatione loci 1 Petr. III. 19. ducti et contra omnem analogiam fidei et scripturae Christo apud inferos *munus praedicatorium* tribuerent; vel denique, quod non minus cum analogia fidei pugnat, Christum apud inferos *poenas et cruciatus damnatorum pertulisse* docerent *).

---

*) Docte et perspicue, ut solet, magnus ille Theologus *Jo. Gerhard* in Loc. theol. ed. Cottae. T. I. p. 362. septem varias interpretationes atque opiniones recenset judicatque falsas. Ad quem ex aevo nostro accedit *Ge. Chr. Knapp* Vorles. über die chr. Glaubenslehre Th. II. 1827. 8. p. 166 seqq. Neque defuerunt, qui nostris quoque temporibus ex suo ingenio vario modo exornarent hoc dogma. Cf. *de Wette* bibl Dogmat. §. 285. *Marheinecke* Grundl. der chr. Dogmat. edit. II. §. 351. *Hase* Lehrb. der evang. Dogmat. p. 363 seqq.

Hisce aliisque sententiis veterum et recentiorum doctorum opposita est ea dogmatis forma, quae vere doctrina ecclesiastica dici potest, quia in ea Graeci, Romano-Catholici et Protestantes consentiunt. Quod ad *Lutheranos* attinet, nuspiam concinnius expositam invenies, quam in Form. Concord. art. IX: *Credimus, quod Christus tota persona, Deus et Homo, post sepulturam ad inferos descenderit, Satanam devicerit, potestatem inferorum everterit, et Diabolo omnem vim et potentiam eripuerit.* Cum quibus etiam consentiunt Reformati cum Lutheranis consociati a. 1631 in Colloquio Lips. a. IX. p. 395 ubi dictum: „So lassen beiderseits Theologi die *Höllenfahrt des Herrn* einen schweren und wichtigen Glaubens-Artikel bleiben, der so wenig, als der Artikel vom Sitzen zur Rechten, mit menschlicher Vernunft könne erreicht und begriffen werden, und bekennen: *dafs der ganze Christus, Gott und Mensch zur Höllen gefahren, den Teufel überwunden, der Höllen Gewalt zerstöret, und dem Teufel alle seine Macht genommen habe* *).“ Ecclesia autem Catholica prorsus eadem docet, ut, praeter alios libros, ex *Rob. Bellarmini* Controvers. chr. fidei. T. I. p. 438 — 470

Quod maxime in hac causa miramur, illud est, quod interpretatio τοῦ ἐκήρυξεν (1 Petr. III. 19.), qua Clemens Alex. (qui adeo Apostolos praedicationis Christi in inferno socios facit!) praeivit, tam multis nostrae aetatis VV. DD. quales sunt *Reinhard, Schmidt, Schott* aliique placere potuisse. Rectius veteres eccl. evang. Dogmatici *praedicationem* Christi in inferno statuerunt quidem, eam tamen non *evangelicam*, sed *legalem* i. e. *damnatoriam*, dixerunt.

*) In Catechismo Genevens. p. 475, et Heidelberg. Qu. 44. p. 548. *Calvini* interpretatio *de cruciatibus infernalibus a Christo perpessis* recepta est.

apparet. Contra Calvinum recte monet p. 442: „Omnes Patres, qui descensum Christi ad inferos describunt, *describunt ut descensum victoris et triumphatoris, non ut rei, nec ullo modo indicant, Christum aliquid passum in inferno.*"

Hanc igitur doctrinae formam Eusebius Emesenus, etsi non primus (nam fuerunt, qui ante eum idem docerent), tamen inter primos et antiquissimos uberius exposuit, ideoque inter testes et fontes primarios referendus. Si enim ab ornatu rhetorico et poetico discedas, de summa doctrinae ita tradit, ac si omnia *κατὰ δογμάτων ἀκρίβειαν* (ut Gregorius Nyssen. dicit) tractaret.

Quae autem ea de re habet, sub capita quaedam praecipua revocabimus.

I. Introductionis loco est in Orat. I. (quod supra monuimus) Joannis Baptistae praeconium, seu *ὁ εὐαγγελισμὸς τȣ̃ προδρόμȣ ἐν τῷ ᾅδῃ.* Praeparat Joannes, ut in his terris fecerat, apud inferos quoque viam Domino. Is eum praemittit, ut fidelibus *ἐν φυλακῇ πνεύμασι* adventum salutarem annuntiet. Ita vulgari quoque sensu illud *ἐκήρυξεν* (quo tam multi interpretes sunt decepti) poterit admitti. Non autem est *κήρυγμα τȣ̃ κυρίȣ*, cujus opus atque officium cum morte erat absolutum, sed *κήρυγμα περὶ τȣ̃ κυρίȣ* a praecursore prolatum. Ipse Hades p. 23 fatetur: *ἐγὼ ἤκȣσα τὶ εὐαγγελίσατο ὁ Ἰωάννης περὶ ἐκείνȣ, καὶ ἐφοβȣ́μην αὐτὸν ὑποδέξασθαι ἐνταῦθα.*

II. Expositis in prima orationis parte (p. 15 — 25.) omnibus casibus, ubi Diabolus semetipsum deceperit et luserit, orator exordio partis secundae (p. 25.) dubia nodosque solvit, et Diabolum tandem aliquando ab errore et lippitudine sua liberatum, sed eo magis perterritum sistit. Ex miraculis in morte et cruce Christi factis intelligit: *ὅτι πάντα κατ' οἰκονομίαν ἐγένετο,* et miserum se sentiens

exclamat: *Οὐαί μοί, τῷ ἀθλίῳ, ὅτι ἐνεπαίχθην.* Implorat fratris sui Hadis auxilium, ut claudat portas sui palatii ad hostem terribilem arcendum. Hoc jam timore et conamine suo victoriam ac divinitatem Christi confitetur, haeque narratione confirmatur illud, quod veteres interdum dixerunt: *Diabolum esse testem divinitatis Christi!*

III. Vividissimis autem orator pingit coloribus descensum Victoris ad inferos. *Καὶ ἰδὲ, κύριος ἔρχεται ἐπὶ τὸν ᾅδην, καταδιώκων τὸν διάβολον, καὶ αἱ δυνάμεις προέτρεχον.* Quid sint *αἱ δυνάμεις* non dubium esse potest. Sunt *ἄγγελοι δυνάμεως* (2 Thessalon. I. 7.), qui tanquam agmen comitantur Regem suum et Triumphatorem. Quod igitur narratum erat Matth. IV. 11: *τότε ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος, καὶ ἰδὲ, ἄγγελοι προσῆλθον καὶ διηκόνεν αὐτῷ,* id nunc splendidius repetitum; vereque justificatum, quod dixerat Christus Matth. XXVI. 53: *ἢ δοκεῖς, ὅτι ἐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν πατέρα με, καὶ παραστήσει μοι πλεῖς ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων.*

Ad hunc quoque locum provocat *Epiphanius* (in sepulcr. Christi. Opp. T. II. p. 270.), qui longe prolixius Christi ad inferos descendentis pompam triumphalem describit. Dicit autem: *Ὁ χθὲς τοίνυν οἰκονομικῶς τὲς λεγεῶνας τῶν ἀγγέλων παραιτέμενος, καὶ λέγων τῷ Πέτρῳ, ὅτι δυνάμαί ἄρτι παραστῆσαι πλεῖες ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων, σήμερον θεοπρεπῶς ὁμῦ τε καὶ πολεμικῶς καὶ δεσποτικῶς κάτεισι κάτω τῦ ᾅδε καὶ θανάτε, καὶ τύραννον διὰ θανάτε τὰς ἀθάνατους τῶν ἀσωματῶν στρατευματῶν καὶ ταγματῶν ἀοράτων, ὲ δώδεκά τινας λεγεῶνας, ἀλλὰ μυρίας μυριάδας, καὶ χιλιας χιλιάδας ἔχων ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, ἐξεσιῶν, θρόνων ἀθρόνων* [al. *ἀθρόων*], *ἑξαπτερύγων, ἀπτερύγων, πολυομμάτων, ἀομμάτων, ἐρανίων ταγμάτων. Ἅτε δὴ ἅτε ὡς οἰκεῖον δεσπότην, καὶ*

βασιλέα προπεμπέσας, καὶ δορυφορέσας, καὶ τιμῶσας Χριστόν.

Ne quis vero haec sinistre accipiat et de Christo humiliter sentiat, addit Epiphanius: *Οὐ συμμάχους· ἄπαγε· ποίας γὰρ καὶ συμμαχίας ὁ παντοδύναμος ἐπιδεῖται Χριστός; ἀλλ' ὀφειλέσας ὁμε καὶ φιλέσας τῷ ἑαυτῶν ἀεὶ περίστασθαι δεσπότῃ τῷ Θεῷ φερέγγειοι* [al. *φερέγγειροι*] *τινες δορυφόροι, ὁπλῖται καὶ σκηπτεχοι λαμπροὶ τῆς θείας ὀξεῖς δεσποτικῆς σκηπτεχίας, νεύματι μόνῳ σπεδῇ τῷ θείῳ τάχει ἀλλήλας προφθανέσας, ὁμε εἰς ἔργον ἀγεσας τῇ κελεύσει τὴν πρᾶξιν, καὶ τῇ νίκῃ κατεστεμμένας πρὸς ἐχθρῶν καὶ παρανόμων παρατάξεις. Διὸ δὴ καὶ κατιέσας τότε δρόμοις ὁμε τε καὶ σύνδρομοι τῷ Θεῷ καὶ δεσπότῃ ἐπὶ τὰ ἐν ᾅδε καὶ ὑπόγεια, καὶ γῆς ἁπάσης βαθύτερα τῶν ἀπ' αἰῶνος κεκοιμημένων ὑποχθόνια οἰκητήρια, ἐξάγων ἐν ἀνδρείᾳ τὲς ἀπ' αἰῶνος πεπεδημένες.*

Hoc autem decorum etiam a Nostro observatur. Nam Potestates coelestes non ad defensionem Domini, vel ad debellendos hostes praesto sunt, sed tanquam testes et praecones ejus potentiae. Nil aliud agunt, quam quod exclament: *Ἄρατε πύλας, οἱ ἄρχοντες — — τῆς δόξης*, et quod integram Doxologiam (p. 26.): *Αὐτός ἐστιν ὁ ἐν ἀρχῇ λογὸς — — — ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης* addant. Ipse Dominus eadem vi sua divina aperit portas inferni, qua paulo post intrat in sancta palatia coeli. Et tunc adsunt angeli, tanquam testes et nuntii adscensionis in coelum. Act. I. 10. 11.

IV. Novus porro Dialogus inter Haden et Diabolum (p. 26. 27.) clarissime miserrimum et deplorabilem utriusque testatur statum, plenissimumque victoris triumphum. Ultimas intendunt vires, ut, si fieri posset, victorem ab regno et territorio suo arceant; sed ipsi de effectu desperantes, et quam vana sint ipsorum conamina sentientes in

lamentationes atque ejulatus erumpunt. Socii fratresque se invicem accusant; alter alterum convitiis proscindit, et in eo tantum consentiunt, se misere esse deceptos. Lamentatur Diabolus (p. 25 et p. 28.): *Οὐαὶ μοι, τῷ ἀθλίῳ, ὅτι ἐνεπαίχθην.* Fatetur Hades (p. 27.): *Καὶ ἐγὼ, ὦ ἄθλιε, ὑπελάμβανον, ὅτι τὸν θάνατον λύπηται.*

V. Suffocatur eorum Dialogus et iterato jussu Angelorum: *ἄρατε πύλας* etc. et exultatione atque ovatione Prophetarum, qua adstantem jam victorem et liberatorem excipiunt. Illi *ἀγαλλιώμενοι καὶ ὑμνοῦντες* eadem verba exclamant, quibus olim Christum Hierosolymas intrantem populus salutaverat, teste Matth. XXI. 9.

VI. In fine orationis (p. 28.) additur descriptio eorum, quae Christus in inferno fecerit. Res sunt maximi momenti; sed mira est brevitas et emphasis, qua narrantur. Primum de Diabolo sumitur vindicta et poena: *Τότε λαβὼν ὁ Κύριος τὸν Διάβολον ἔδησεν αὐτὸν ἀλύτοις δεσμοῖς — — — — κλαίων καὶ στενάζων.* Is vero praeter cruciatus, summam patitur ignominiam; fit enim, quod Hades praedixerat (p. 26.): *κατάγελως τῶν δικαίων, ἐπίχαρμα τῶν ἁγίων.* Prophetae (p. 28.) *προσερχόμενοι κατεπάτουν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐπιγελῶντες αὐτόν.*

Deinde Prophetae et Sancti ex carcere liberantur: *Ὁ δὲ Κύριος λαβὼν πάντας ἐξέβαλεν ἐκ τοῦ ᾅδου λέγων· πορεύεσθε εἰς τὸν παράδεισον.* Laetum autem eorum agmen, duce Davide citharam pulsante, prosilit ex inferno sequiturque Dominum aeterna ipsis gaudia parantem. Canunt Victori hymnos, et personant solemne illud Alleluja (*πάντες ὑπήχουν τὸ ἀλληλούϊα*), quod auctor Apocalypseos c. XIX. 1. 3. 4—8. describit.

His perlectis nemo sane dubitabit: Nostrum, si ab ornatu rhetorico et poetico discesseris, de descensu Christi ad inferos prorsus idem docere, quod doctrina ecclesiastica tradit.

Neque dubium esse poterit, ad quem statum Christi ejus descensus sit referendus? Nam *status exaltationis* tam clare depictus, ut nemo de statu exinanitionis in praesentia possit cogitare. Christus, deposita jam μορφῇ δέλε et omni ταπεινώσει humana, qua durante vita terrestri fuerat depressus (Philipp. II. 7. 8.), illo ipso momento, ubi dixit: τετέλεσται et ubi παρέδωκε τὸ πνεῦμα (Joh. XIX. 30.), μορφὴν Θεξ iterum recipiens, se Victorem et Deum manifestavit iis, quorum potestatem et regnum erat destructurus.

III.

DE CONSENSU HUJUS ORATIONIS CUM EVANGELIO NICODEMI.

Consensum orationis primae cum Evangelio Nicodemi jam supra indicavimus. Multo majorem autem in hac tertia deprehendimus; qui quidem ejusmodi est, ut nullo modo fortuitum habere possimus.

Cum non consultum videatur, totum illum locum ex Evangelio Nicodemi ex edit. Birchiana 1804. p. 114 — 151. huc transcribere, sufficiet, exemplis nonnullis promiscue electis docere, quanta et qualis sit utriusque libelli non solum in rebus, sed etiam in verbis conformitas.

I. Eusebius dixerat p. 6 — 8. de Prophetarum exultatione, audito Joannis Baptistae praeconio, et p. 14 — 15. de Diaboli succusione, qua Christum merum esse hominem supponit, et ab Hade locum tutum, ubi animam Christi condere possit, expostulat. Audiamus, quo modo hoc a Pseudo-Nicodemo c. 20. (textus graeci) pag. 115 sit expressum:

Ἐν τοιαύτῃ δὲ τῶν ἁπάντων (s. *προφητῶν*) *ὄντων χαρᾷ, ἦλθεν ὁ Σατᾶν, ὁ κληρονόμος τοῦ σκότους, καὶ λέγει τῷ ᾅδῃ· παμφάγε καὶ ἀκόρεστε, ἄκουσόν μου τοὺς λόγους. Ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἰουδαίων τὶς Ἰησοῦς λεγόμενος, ὀνομάζων ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ, οὗτος δέ ὢν ἄνθρωπος, ἀποσυνέργει ἡμετέρας, ἐσταύρωσαν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι. Καὶ νῦν αὐτοῦ*

passimque in aliis scriptis, ejusque epitomator *Honorius Augustodunensis* de scriptor. eccl. lib. I. c. 92. *G. Trithemii* de scriptor. eccl. c. 66. (edit. Fabric. p. 20). E scriptoribus *Syrorum*, quorum civis fuit Eusebius, unicus *Ebed-Jesu* (Catalog. libr. eccl. eccles. c. 36. in *Assemani* Bibl. Orient. T. III. P. I. p. 44) eius meminit, quamvis etiam *Xenajas Mabugensis* (apud *Asseman.* Bibl. Orient. T. II. p. 28) nonnullos Nostri tractactus laudet.

Ex hisce fontibus hauserunt historiae litterariae atque ecclesiasticae, nec non theologiae patristicae scriptores. Ex quibus prae ceteris laudamus sequentes: *Alb. Fabricii* Bibl. Gr. T. VI. p. 106 sqq. Edit. Harless. T. VII. p. 412 sqq. *Guil. Cave* hist. lit. script. eccl. T. I. p. 207 sqq. *Rob. Bellarmini* de scriptor. eccl. liber. Lutet. 1617. 8. p. 196—97. *Phil. Labbei* Dissert. de script. eccl. T. I. Paris. 1660. 8. p. 310 — 11. add. p. 779. *Jo. Gerhardi* Patrol. Jenae 1668. 8. p. 427—29. *El. Dupin* nova Bibl. auctor. eccl. Tom. II. Colon. Agr. 1692. 4. 125 — 127. *Casim. Oudini* Commentar. de script. eccl. antiq. T. I. Lips. 1722. f. p. 390—426. *Tillemonti* Hist. eccl. T. VI. p. 313 sqq. *Schroeckhii* chr. Kirchengesch. T. VI. p. 68 — 72. p. 113. *Engelhardti* liter. Leitfaden zu Vorles. über die Patristik. Erlang. 1823. 8. p. 31. *Fuhrmanni* Handwörterbuch der chr. Rel. u. Kirchengeschichte T. I. Hal. 1826. 8. p. 736. *Gieseleri* Lehrbuch der Kirchengeschichte I. Th. edit. 2. Bonnae 1827. p. 365.

Nostrum jam erit totum hoc argumentum data opera, et, quod ajunt, ex professo, examinare atque in nonnullas hujus historiae partes, quae adhuc obscuritate laborant, paulo accuratius inquirere.

Eusebius noster cognomen suum *Emesenus*, quo constanter ab aliis hujus nominis viris ejusque coaevis e. gr. Eusebio Caesar. s. Pamphili, Eusebio Nicomediensi aliisque

distinguitur, ab urbe Phoeniciae (sive potius Coele-Syriae ad Orontem) *Emesa* habet *). Nomen autem hujus celeberrimae et nostris adhuc diebus sub nomine *Hems* in provincia *Ejaleth Damask* existentis urbis vario modo ab Orientalibus et Occidentalibus solet efferri. Syri pariter atque Arabes dicunt *Chemz* s. *Chemza*. Cf. *Abulfedae* Annal. Muslem. edit. *Reiske*. T. I. p. 221 — 225. 463. T. IV. p. 303. T. V. p. 11 seqq. Graeci autem pro more suo Orientalium Chet s. Cha (Hha) per *ἡ* vel *ἐ* exprimentes nomen urbis nostrae *Ἔμεσα*, *Ἔμεσσα* et *Ἔμισα* pronuntiant. Apud Plinium *Hemesa* propius ad Orientalismum accedit. Apud Ptolemaeum et Ammianum *Emessa* et *Emissa* occurrit. Strabo, Theodoretus, Photius aliique semper *Ἔμεσα* scribunt, atque oriundum vel denominatum ex hac urbe, recta derivatione, *Ἐμεσηνὸν* vocant. Ita quoque Sophronius in versione Hieronymi de vir. illust. c. 91.: *Εὐσέβιος Ἐμεσηνὸς*, quam scriptionem et nos retinuimus, cum aliis *Emessenus*, aliis *Emmessenus*, aliis *Emisenus*, aliis E*missaeus* (*Ἐμισσαῖος* ab *Ἔμισσα*) pro licentia in tali re nemini deneganda, placeat.

Dictus autem Noster ita fuit, non quia oriundus ex urbe Emesa fuit, sed quia Episcopatum Emesenum per aliquot temporis gessit. Nemine enim contradicente, fide Georgii Laodicensis, narrat Socrates (h. e. lib. II. c. 6. ed. Colon. 1612. f. p. 543.): *ὡς εἴη Εὐσέβιος ἐκ τῶν εὐπατριδῶν τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἐδέσσης καταγόμενος ἐκ νέας τε ἡλικίας, τὰ ἱερὰ μαθὼν γράμματα· εἶτα τὰ Ἑλ-*

*) Apud Theodoretum (de haeret. fab. I. c. 28.), Epiphanium (T. I. p. 638.) et Nicephorum (Hist. VI. c. 31.) *Eusebius Phoenix* (*φοίνιξ*), qui contra Manichaeos scripserit, occurrit, sed non diversus a Nostro in Phoenicia nato.

Hades nunc potestatem et divinitatem Christi agnoscens et praedicans, se victum confitetur atque exclamat: *Ἐνικηθῆμεν, ὐαὶ ἡμῖν.*

IV. Poena Diabolo irrogata pag. 129. his describitur verbis: *Τότε ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης κρατήσας ἐκ τῆς κορυφῆς τὸν ἀρχισάτραπην Σατᾶν, καὶ παραδῶν αὐτὸν τοῖς ἀγγέλοις, εἶπε· σιδήροις καταδεσμήσατε τὰς χεῖρας, καὶ τὲς πόδας, καὶ τὸν τράχηλον, καὶ τὸ στόμα αὐτѣ. Ἐιτα παραδὲς τѣτον τῷ ᾅδῃ ἐφῆ· λαβὼν αὐτὸν κατέχε ἀσφαλῶς ἄχρι* [perperam *ἄρχι*] *τῆς δευτέρας μѣ παρѣσίας.*

V. Post haec sequitur longa oratio Hadis ad Diabolum, qua ei omnem malitiam suam et stultitiam exprobrat ejusque poenam justissimam esse pronuntiat, Qua finita pergit historia c. XXIV. p. 135: *Ὅυτω τѣ ᾅδѣ διαλεγόμενѣ τῷ Σατανᾷ, ἥπλωσε ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης τὴν δεξιὰν αὐτѣ, καὶ ἐκράτησε καὶ ἤγειρε τὸν προπάτωρα Ἀδάμ. Ἐιτα στραφεὶς καὶ πρὸς τѣς λοιπѣς ἔφη· Δεῦρο μετ᾽ ἐμѣ πάντες ὅσοι διὰ τѣ ξύλѣ, ѣ ἥψατο ἐτος, ἐθανατώθητε, πάλιν γὰρ ὑμᾶς διὰ ξύλѣ τѣ σταυρѣ πάντας ἐγὼ ἰδѣ ἀνίστω. Πρὸς ταῦτα ἐξέβαλεν ἅπαντας ἔξω. Καὶ ὁ προπάτωρ Ἀδὰμ θυμηδίας ἔμπλεως ὤφθεις, εὐχαριστῶ τῇ μεγαλωσύνῃ σѣ, κύριε, ἔλεγεν, ὅτι ἀνήγαγες μὲ ἐξ ᾅδѣ κατώτατѣ. Ὅυτω δὲ καὶ πάντες οἱ προφῆται καὶ οἱ ἁγίοι εἶπον· εὐχαριστѣμεν σοὶ, Χριστὲ, σωτὴρ τѣ κόσμѣ, ὅτι ἀνήγαγες ἐκ τῆς φθορᾶς τὴν ζωὴν ἡμῶν. Καὶ ταῦτα εἰπόντων, ἐυλογήσας ὁ σωτὴρ τὸν Ἀδὰμ, κατὰ τὸ μέτωπον, ἐν τῷ σημείῳ τѣ σταυρѣ* *). *Τѣτο δὲ ποιήσας καὶ πρὸς τѣς πατριάρχας, καὶ προφήτας,*

---

*) Non veram exercerent crisin, qui hanc *crucis signationem* pro signo sequioris aevi haberent. Nam apud antiquissimos patres invenimus testimonia de usu signi crucis, cum in

καὶ τοὺς προπάτωρας, καί τούτους λαβὼν ἐκ τοῦ ᾅδου ἀνέθορε. Πορευομένου δὲ αὐτοῦ ἔψαλλον οἱ ἁγίοι πατέρες ἀκολουθοῦντες αὐτῷ· εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι κυρίου, ἀλληλουΐα, αὐτῷ ἡ δόξα τῶν ἁγίων πάντων.

VI. Post haec sequitur in Evang. Nicodemi c. XXV — XXVII. p. 141 — 151. descriptio rerum in Paradiso peractarum: de Michaele, Archangelo, *ψυχοπομπῷ*, de Enocho et Elia, de Latrone converso, et de Charino et Lenthio. De his omnibus nullum vestigium invenitur apud Eusebium, qui argumento suo strictim inhaerens, omnem *μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος* vitat.

Comparatione autem cum his, quae apposuimus, instituta accuratiore, consensum utriusque auctoris quilibet statim agnoscet. Non solum enim eadem res exponitur, sed in forma quoque et ipsa phraseologia convenientia deprehenditur, quae unum scriptorem ex altero haurientem supponit. Jam vero, si Evangelium Nicodemi, ut *Brunnius* aliique praesumunt, saeculo II. scriptum fuit, Eusebius ex eo hausisse omnino credendus esse videtur. Haec vero sententia, ut jam monuimus, a pluribus VV. DD. impugnatur, qui praesentem Pseudo-Evangelii formam sequiori aevo (saec. V.) adscribunt. Si hoc verum, uterque scriptor ex communi traditionis fonte hausisset, sicuti *Epiphanius*, qui in oratione de sepulcro Christi Opp. T. II. eandem sequitur Mythologiam, et modo cum Eusebio, modo

---

precibus, tum in baptismo. Cf. Justin. Mart. Apolog. I. c. 72. Tertull. Apolog. c. 23. De cor. mil. c. 3. adv. Marc. lib. III. c. 18. Cyprian. de unit. eccl. p. 116. Constit. Apost. lib. III. c. 17. Noster c. XXVII. p. 147. loquitur de baptismo; accomodate igitur et de signo crucis, quo confirmare solebant veteres baptizatos.

cum Evangelio Nicodemi consentit, in nonnullis autem ab utroque discedit. Quo posito, Eusebius primus dicendus esset, apud quem hanc traditionem vetustissimam inveniamus expressam.

Ceterum de hac prioritate, ex nostra quidem sententia, non multum est quod disputemus, cum quaestio de vera Pseudo - Evangelii aetate ejusque integritate et compositione nondum ad liquidum sit adducta. Quod si autem, secundum regulam generaliorem, narratio simplicior, brevior atque concinnior, ornatiori, prolixiori et protractiori est praeferenda, ita ut de ea valeat illud: crescit eundo, Eusebius omnino antiquior erit censendus, et Pseudo - Nicodemus et Epiphanius ejus imitatores atque amplificatores habendi. Sed etiam haec regula patitur exceptionem, neque videmus, quid sit respondendum, si quis ex *breviloquii studio*, quo tam insignis est Emesenus, parciorem hanc et sobriorem traditionis usum explicare velit.

Utcunque autem se res habeat, hoc certum, Eusebium inter oratores mythologos esse referendum.

IV.

INTERPRETATIO SINGULORUM LOCORUM ET VOCABULORUM.

Pag. 15. in titulo: *Μετὰ τὸ παραδοῦναι ὁ Ἰούδας τὸν κύριον.* Constructionis hujus insolentioris exempla nonnulla e scriptoribus ecclesiasticis allata sunt in *Lambecii* Commentar. lib. V. p. 132. 136. Alia exempla dedit. Cel. *Aug. Matthiae* ausführl. griech. Grammat. 1807. §. 535.

Ibid. *Διαβόλου ὑπουργίαν.* Significat haec vox officia, quae Diabolus Hadi, cujus est adjutor et ψυχοπομπὸς, praestat. Ipse iterum habet ad haec negotia suos ministros et pedisequos, quos itidem pag. 23. *δαίμονας ὑπουργοὺς μου* vocat. Jam in orat. I. p. 7. dixerat Herodiadem *γυναῖκα ὑπουργόν μου, καὶ συγκληρόνομον τῶν ἔργων μου.*

Pag. 16. *Κατεσκεύασα κατ' αὐτοῦ θάνατον·* Clarissime videmus ex hoc loco, *ᾅδην* et *θάνατον* neutiquam esse synonyma, Diabolum autem veram et propriam causam et auctorem mortis. Idque prorsus cum doctrina S. S. convenit. Diabolus enim auctor peccati, peccatum autem causa mortis (Rom. VI. 23. 1 Joann. III. 8 seqq. Mortis inprimis violentae et caedis dicitur Diabolus auctor, ut Joannes Apostolus 1 Ep. III. 12. 15 docet. Ita et Noster, consentiente N. T. sistit Diabolum Judam et Judaeos ad caedem Christi provocantem, et paulo post (p. 18. coll. p. 30. 31.) de Lazaro jactantem: *θέλων αὐτόν (Ἰησοῦν) λυ-*

πῆσαι, ἥρπασα αὐτὸν (*Λάζαρον*), καὶ ἤγαγόν σοι αὐτόν, ἀδελφέ μȣ, ᾅδη. Quibus verbis se Hadis ὑπȣργὸν, βασανιστὴν (carnificem), ὄργανον et σκεῦος declarat.

Pag. 17. Ὀχετοῖς αἱμάτων ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῆς. Sermo est de γυναικὶ αἱμοῤῥοȣσᾳ Matth. IX. 20. Si offenderet τῶν σαρκῶν, facili conjectura τῆς σαρκὸς posset emendari, quamvis regula critica lectionem difficiliorem postulare videtur. Pluralis σάρκες non solum apud scriptores profanos, sed etiam in versione LXX. saepius legitur, ibique τὰ αἰδοῖα (pudenda) significat. Vid. *Schleusneri* Nov. Thesaur. V. T. P. V. p. 12. 13. Posset αἱματῶν vel ex diversitate interpretationis defendi, cum nonnulli interpretes (ut *Bartholinus* de morbis biblicis c. 17.) fluxum sanguinis de haemorrhoidibus; alii autem (ut *Meadius* in Medic. sacra. c. 11.) de menstruatione continua explicent.

Pag. 18. Κατέσηψα τὸ σῶμα τȣ̃ Λαζάρȣ — — — μελῶν αὐτȣ̃. Paulo καταχρηστικῶς haec et quae p. 19. de eadem persona leguntur, dicta sunt, et τάφος (sive μνημεῖον) cum ᾅδει permutatur. Ad inferos translatum, quod teste Joanne c. XI. 17 seqq., apud superos est transactum. Auctor sine dubio vult docere, Lazari mortem fuisse veram, non syncopticam.

Ibid. Ἐτρόμαξεν. Non mutandam putavimus lectionem, cum non solum forma τρομέω, sed etiam τρόμαζω, qua adhuc Graeci hodierni (eadem significatione, timere, contremiscere etc.) utuntur, in usu fuisse videatur. Debemus hanc observationem doctissimo viro *Jos. de Eichenfeld*, qui praeterea formas ἔπειθα, ἀντεῖπαν, οἶδαν (sive potius εἶδαν), ἐμενάμην (sive ἐμαινάμην), ἐγενάμην, προσείλω, εἰλάμην aliasque similes diversitates dialecticas, et Alexandrinis proprias, judicat.

P. 20. coll. p. 32. *Τῆς ἡλικίας αὐτῦ ἐρασθείς.* De turpissimo *παιδεραστίας* vitio sermo esse videtur, quod Diabolus, omnis turpitudinis et vitiositatis auctor et patronus, in Christo supponit. In *ἡλικία* inest notio non solum maturae et idoneae aetatis, sed etiam staturae et figurae corporis, quo sensu etiam apud scriptores profanos sumitur. In sequentibus pag. 20 et 32. opponitur *μικρὸς* et *πάνυ ἀειδής* (vel *εὐτελής*), et Zacchaeus dicitur: *ἀνθρωπάριον μικρὸν, πάνυ εὐτελές.*

P. 21. coll. pag. 32. *Ἐις ἀπόγνωσιν ἔφερον.* Satis nota et trita est significatio, qua *ἀπόγνωσις* idem est quod *ἀνελπιστία, desperatio.* De eadem re dicit Chrysostomus: *Ὀυδὲν ὅτως ἰσχυρὸν ὅπλον τῷ διαβόλῳ, ὡς ἀπόγνωσις.* Lusus praeterea est verborum cum *ἐπίγνωσις,* quod in N. T. toties de salutari Christi cognitione et cultu dicitur. In sequentibus studiis Diaboli, quibus ad se trahere solet peccatores, opponitur cura fidelis, qua Christus homines, dum ad *μετάνοιαν* vocat, secum conjungere eosque *τῆς βασιλείας τῶν ὀρανῶν* participes reddere studet. Ipse fatetur Diabolus, se studiorum effectu superari a Christo: *πάντας πρὸς ἑαυτὸν εἵλκυσεν, οἱ πάντες αὐτῷ προσέτρεχον.* Id quod etiam confirmatur Hadis tastimonio pag. 34: *πάντες ἀφήκασί σε, καὶ τῷ Ἰησῦ προσέδραμον.*

P. 22. *Ἐπορεύθην πρὸς τὸς φίλος μυ τὸς Ἰυδαίυς* etc. Gloriatur Disbolus de re, quae in S. S. non quidem *κατὰ ῥητὸν,* sed tamen *κατὰ διάνοιαν* legitur. Certe in Pentateucho Exod. XXXII. cf. Actor. VII. 40 seqq. ubi de idololatria Israelitarum eorumque *μοσχολατρεία* narratur, de Diabolo tanquam auctore atque instigatore non est sermo. Sed sequitur jam ex eo, quod Diabolus *τῆς ἀπιστίας* promotor et *ψεύστης,* paterque mendacii (Joann. VIII. 44.) dicatur. Notissimum autem, *ψεῦδος* non solum, ut Hesychius interpretatur, esse idem quod

ἀπάτη, πλάνη; sed ut Hebr. שֶׁקֶר, inprimis de idololatria intelligi. Legislatio Sinaitica promulgata fuit auxilio Angelorum. Actor. VII. 53: *ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων.* Ubi autem Angeli Dei officia sua praestant, ibi Diabolus negotia sua exercet et contra regnum Dei operatur.

In Evangelio Nicodemi, versionis latinae c. XX. (apud Fabricium) Diabolus haec profert: „Ego enim tentavi illum (Christum), et *populum meum antiquum Judaicum* excitavi zelo et ira adversus eum. Lanceam exacui ad passionem ejus, fel et acetum miscui et jussi ei dare potum, et lignum praeparavi ad crucifigendum eum, et clavos ad perforandum manus ejus et pedes, et in proximo est ejus mors, et perducam eum ad te, subjectum mihi et tibi.“ Quae quidem verba non tam textui Graeco (apud *Birchium* p. 117.), quam potius orationi nostrae p. 16.: *Ἰδȣ̀ κατεσκεύασα κατ' αὐτȣ̃ θάνατον, εὐπρέπισα ἥλȣς, ἠκόνησα λόγχην, ἐκέρασα ὄξος καὶ χολήν· πάντα πεποίηκα πρὸς τὴν προδοσίαν αὐτȣ̃ καὶ θάνατον* (cf. pag. 29.), respondent.

Quod autem Diebolus Judaeos dixerit *populum suum antiquum*, id fere *Gnosticismum* sapit, qui Diabolum *Judaeorum Dominum et Deum* pronuntiat. Haec autem sententia ab ecclesia orthodoxa semper fuit reprobata, quatenus nefas, Deum et Diabolum, tanquam duo principia, opponere, et sic Dualismum cum notione veri et omnipotentis Dei pugnantem introducere. Neutiquam tamen rejecta fuit, quatenus Deus, *ὁ παντοκράτωρ*, Judaeos infideles Satanae potestati tradidit. Hoc sensu jam Christus apud Joannem c. VIII. 44 dixerat Judaeis incredulis: *ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τȣ̃ διαβόλȣ ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τȣ̃ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν.* Eo magis autem doctores christiani id urgebant, quo major esset Judaeorum superbia, qua se

filios Dei (Sapient. II. 13.), gentiles autem filios Diaboli pronuntiabant. Iusta igitur retorsione et a Nostro Diaboli *φίλοι καὶ ὑπεργοὶ* nuncupantur. Hades autem p. 34. promittit Diabolo, si in pugna cum Christo victor evaserit, imperium cum Judaeis: *ἐὰν νικήσῃς, αὐτὸν — — καὶ βασιλεύεις μετὰ τῶν Ἰȣδαίων.*

P. 23. coll. 33. *Εἶτα εἰ ἄνθρωπος ἦν — — — καὶ ἐπιστροφὴν κακῶν.* En splendidissimum testimonium de effectu religionis christianae morali, omnibus *σημείοῖς καὶ τεραοὶ* majus! Illa *μετάβολη καρδίων καὶ ἐπιστροφὴ τῶν ἁμαρτωλῶν* semper maxima religionis chr. virtus fuit, qua Christus revera *ἰατρός τῶν ψυχῶν* extitit.

Ibid. *Τὰς δυνάμεις.* Habet haec vox emphasin, qua saepius apud scriptores sacros et profanos occurrit. In *Suiceri* Thesaur. eccl. T. I. p. 969 — 970. significationes huc facientes sunt notatae: 1) *Δύναμις* notat *potentiam Angelorum*, ob quam vocantur *δυνάμεις*, virtutes. 2) *Δύναμις* notat *potentiam hominum* et quidem. a) *facultatem miracula edendi* 2 Thessal. II. 9. b) *invictam fortitudinem*, 2 Timoth. I. 7. Cogitandum h. l. cum de viribus naturalibus, quibus pollent Diabolus et Hades, tanquam *πνεύματα*; tum de auxilio, quod illis praestant et *δαίμονες* (s. *δαιμόνια*) et homines eis obtemperantes eorumque *ὑπεργοὶ*.

P. 24. dicit Diabolus: *δυνατȣ̀ς ἔχω τȣ̀ς ὑπεργȣ̀ς μȣ, καὶ ȣ̓ φοβȣ̃μαι αὐτὸν.* Merito autem contemnens hoc auxilium vanum Hades exclamat: *ποίας δυνάμεις; σὺ δύναμιν εἰ εἶχες, ἐμάχες ἂν μετ' αὐτȣ̃ καὶ ἐνίκας αὐτὸν, καὶ ȣ̓χὶ διὰ τῶν Ἰȣδαίων καί ἐμȣ̃ ἤθελες ἐκδικηθῆναι.* In hoc verbo inest notio et vindicationis et justificationis.

P. 25. *Παραδώσει ὑμᾶς ἐμοὶ.* V. varietatem lectionis in nota p. 25. indicatam. Codicis lectionem adjuvant

verba Angelorum p, 26. *κατῆλθε δῆσαι καὶ παραδῦναι σοι* etc. et narratio p. 28. ubi legitur: *Τότε λαβὼν ὁ κύριος τὸν διάβολον, ἔδησεν αὐτὸν ἀλύτοις δεσμοῖς, καὶ κατήγαγεν εἰς τὰ καταχθόνια τῦ ᾅδυ.* Manet igitur Hades, habetque suos interiores recessus. Ut *τὰ καταχθόνια τῆς γῆς* infernum significat, ita *τὰ καταχθόνια τῦ ᾅδυ* erit idem quod *γεέννα*, sive *γεέννα τῦ πυρός*, sive *τόπος τῆς βασάνυ* etc. Esse locum poenae et cruciatus intelligendum, verba sequentia docent. Ceterum etiam Hades habet causam conquerendi (quare p. 25 recte legitur: *οὐαὶ ἡμῖν* [non *ὑμῖν*] *ἀθλίοις*); nam evacuatur ipsius regnum, non insatiabilem appetitum (*ἀχόρταστον κοιλίαν* cf. Symmachi vers. Ps. LVIII. 16.) potest explere, ut antea, neque amplius gaudet *τῇ ὑπεργίᾳ* socii fratrisque Diaboli. Per Christum enim non quidem corporalis et temporalis, sed tamen mors aeterna est sublata.

P. 26. *Ἀπέκλεισεν τὰς θύρας* etc. In Evangelio Nicodemi (cujus verba supra apposuimus) haec conamina ad defensionem pluribus describuntur. Neque mirum, temporibus medii aevi, ubi *Comoedia divina* in tanto plausu atque usu fuit, hocce *μυθάριον* vario modo fuisse exornatum. Inter *Risus paschales* primo fere ponebatur loco narratio illa de truncato Diaboli naso, quem pessuli instar ad muniendas inferni portas opposuit triumphatori Christo. De quo v. *Dietelmaieri* historia dogmat. de descensu Chr. ad inferos. p. 165 — 166. et *Joh. Matthesii* Historien von D. M. Luther's Anfang, Lehre, Leben etc. Conc. VII. p. 59. Secundum Evangelium Nicodemi p. 122. Princeps Tartari de sedibus suis Diabolum foras ejecerat, solus cum suis ministris aditum defendens.

P. 27. *Ἀποκριθεὶς ὁ προφήτης καὶ βασιλεὺς Δαβίδ.* Davidi, tanquam duci et chorago Prophetarum (cf. p. 28: *πρῶτος ὁ Δαβὶδ, κρέων τὴν κινύραν*), effata

sequentia tribuuntur. Nam non sunt verba Davidis ex Psalmis, sed verba *Iesaiae* Prophetae c. XLV. 2. et *Pauli* Apostoli 1 Cor. XV. 55. Videmus hoc exemplo, quam late pateat nexus veteris et novi testamenti. Prophetae utriusque foederis εἰς τὸ ἕν εἰσι, h. e. efficiunt unum et commune testimonium, eorumque interpres atque os est David.

P. 28. *Τὸν διάβολον ἔδησεν* etc. Respicit haec narratio locos Jes. LXVI. 24. Apocal. XII. XX. aliosque, ubi de poena et sede infernali Diaboli est sermo. In Evangelio Nicodemi vers. latin. c. XXIII. p. 134. ita relatum legitur: „Et cum loqueretur Princeps inferorum ad Satan, tunc Rex gloriae dixit ad ipsum principem inferorum Beelzebub: Erit Satan princeps sub potestate tua in perpetua saecula substitutus in locum Adae et filiorum ejus justorum meorum.“

V.

DUO FRAGMENTA DE JESU CHRISTI PERSONA.

P. 36 — 41. coll. p. 89. 100.

Theodoretus, qui Dialog. III. Opp. Edit. Hal. T. IV. p. 258 seqq. haec Emeseni fragmenta asservavit, titulum libri, cujus pars fuerant, non indicat, tanquam opus autem satis notum supponit. Conjecturae a nobis propositae p. 97. fuisse librum *de fide*, qui in *Assemani* Bibl. Or. T. II. p. 28. citatur, non obstinate inhaeremus; hoc solummodo affirmandum censemus, fuisse tractatum dogmaticum et polemicum. Suadent id verba Theodoreti p. 257., ubi de Eusebio Emeseno dicit: *μακροὺς δὲ ἀγῶνας ὑπὲρ ταύτης* (i. e. doctrinam de impatibili divinitate), *καὶ μάλα γε θαυμαστοὺς ἀνεδέξατο* quod certe librum ea de causa scriptum, si non postulat neutiquam tamen excludit. Vocat quidem Theodoretu librum Eusebii, ex quo duos affert locos, λόγον, quo orationem s. Homiliam indicare solet; sed etiam Actor. I 1. et apud scriptores ecclesiasticos et profanos saepissim *librum* significat. Si oratio fuerit, ad genus dogmaticum e polemicum erit referenda.

Judicium Theodoreti de Emeseno jam supra exposui mus. Taxat eum tanquam Arianismi patronum; nihilominu tamen in causa, ubi rectam doctrinam assecutus sit, eju testimonium, sicuti etiam Appollinaris (s. Apolinarii), i medium proferre nullo modo dubitat.

Expressis dixerat verbis: *πρὸς ἡμᾶς αὐτὸν ἡγῦ κεχρῆσθαι τοῖς λόγοις,* quibus ejus consensum testatur. Qualis autem sit ille consensus cum Theodoreto, paucis erit docendum.

Post mortem Cyrilli Alexandrini a. 440. scripserat Theodoretus, amicus et sectator Nestorii, tunc temporis Episcopus Cyri (in Syria), opus polemicum sub titulo: *Ἐρανιστὴς* sive *Πολύμορφος.* In hoc opere, quod tribus Dialogis: I. *Ἄτρεπτος,* immutabilis. II. *Ἀσύγχυτος*, inconfusus. III. *Ἀπαθὴς*, impatibilis, consistit *), impugnat sententiam de persona Christi eam, quae hoc tempore inprimis a doctoribus Aegyptiacis acriter defendebatur, et postea post Concilium Chalcedonense doctrina *Monophysitica* dicta est. Ipse in Praefatione ad hoc opus Opp. T. IV. ed. Schulz. p. 2 dicit: *Τὸ δέ γε μίαν φύσιν ἀποκαλεῖν τὴν θεότητα τῦ δεσπότυ Χριστῦ καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐκ τῶν Ἀπολιναρίυ φληνάφων* (nugis) *ὑφείλοντο. Πάλιν δ'αὖ, τὸ τῇ θεότητι τῦ Χριστῦ προσάπτειν τὸ πάθος, ἐκ τῆς Ἀρείυ καὶ Εὐνομίυ βλασφημίας κεκλόφασιν.* Prudenter autem agit, quod, dum *Apollinaristas* et *Arianos* impugnat, duos ex eorum medio proferat testes, quorum dictis suam sententiam confirmat, ita, ut ex ipsis adversariorum dictis de veritate constet. Sed non minus prudenter (etsi non sincere) agit in eo, quod Dialog. III. p. 167–69. ipsum *Cyrillum Alexandrinum* intèr testes veritatis ponat. Factum hoc in favorem amicorum Cyrilli et aulae imperialis, quae pacem inter Cyrilli et Nestorii asseclas restituere

*) Notandi sunt isti termini technici tanquam praecursores eorum, quos Symbolum Chalcedonense a. 431 sancivit: *ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως.* Omnis fere controversia circa hasce formulas versabatur..

omni studio laborabat. Poterat autem jure quodam *Cyrillus* inter hos testes numerari, cum variis temporibus, pro inconstantia sua, varie esset locutus. Hoc tamen dubio non caret, Theodoretum in hoc opere, licet tecto nomine, *Cyrilli* sententiam de natura Christi et inprimis ejus formulam: *μίαν φύσιν τοῦ Θεοῦ λόγου σεσαρκωμένην* et alteram illam: *Θεὸς ἀπαθῶς ἔπαθε*, nec non *Dioscurum*, Cyrilli successorem et pedisequum, impugnasse. Vide, quae de hac causa monuerunt VV. DD. *J. Chr. Fr. Wundemann* Geschichte der christlichen Glaubenslehren vom Zeitalter des Athanasius bis Gregor. d. Gr. Th. II. p. 252 seqq. et *Guil. Münscher* Handbuch der chr. Dogmengeschichte Th. IV. p. 72 seqq. Idem recte monuit (p. 86.), Theodoretum librum suum jam ante *Eutychen*, et specialiter contra Cyrilli formulas in Oriente magis magisque sparsas scripsisse. Idem denique ibidem judicat, non laudandum esse Theodoretum, quod Cyrillum quidem patrem orthodoxum declaraverit ejus tamen sententias, formulas loquendi et terminos technicos, quibus tantum, ut omnes sciunt, tribuendum, tanquam haereticas atque impias reprobaverit *).

In hoc igitur opere Theodoretus Emesenum secum consentientem laudat in doctrina, quam omnes omnino ecclesiae Antiochenae doctores uno quasi ore sunt professi. Est autem haec doctrina nihil aliud, quam ille *Duophy-*

*) Verba *Münscheri* l. c. p. 121 sunt: „Es war inconsequent, daſs ein Theodoret den Cyrillus späterhin zwar als rechtglaubig anerkannte: und zugleich den Lehrsätzen und den Formeln desselben, als gefährlichen Irrthümern, sich entgegensetzte." Addimus, multo minus laudandum esse Theodoretum, quod adeo non erubesceret, anathema pronuntiare de Nestorio amico, cujus tamen sententiis inhaerebat, quemque antea defendere sui officii esse putaverat.

sitismus antiquior, cui adhaesit quoque Nestorius, et qui Monophysitismo, in specie autem opinioni eorum, qui *Theopaschitae* sunt dicti, est oppositus. Hujus igitur Duophysitismi anti-theopaschitici Eusebius noster, si non auctor (nam plures ante eum idem docuerant), tamen est defensor praecipuus, et tanquam talis a Theodoreto adductus.

Duo autem Eusebii fragmenta unum efficiunt testimonium idemque tractant argumentum. Hoc autem argumentum versatur circa thesin: *Θεὸς ἀπαθής* i. e. in Deum non cadere potest passio. Si itaque, ut profitemur, Christus est verus Deus, pati et mori non potuit; et si tamen, teste scriptura sacra, Christus passus et mortuus est, id non divinae suae naturae, sed humanae, quae a divina assumta dicitur, tribuendum. Hanc sententiam fusius tractat variisque illustrat exemplis. Quae de singulis a nobis observanda esse videntur, haec fere sunt:

1) Cohaeret aliquatenus haec disputatio cum argumento in tribus antecedentibus orationibus exposito, ejusque antecedens (cujus consequens in orationibus tractatur) haberi potest. Ibi sermo est de illusione Diaboli, qua Christum merum hominem praesumens, et conjunctionem humanae naturae cum divina non praesagiens, pati et mori posse sibi persuaderet. Christus moritur, sed moritur humana natura; Christus Deus (mortem nec timens, nec passus) vivit et tanquam victor ad inferos descendit. En igitur idem argumentum de Deo impatibili!

2) Quater (p. 36. 37. 38. 39.) *τῶν ἥλων* facit mentionem. Id respicere videtur ad p. 16. *εὐτρέπισα ἥλȣς* et p. 29: *ἰδȣ̀, κατεσκεύασα ἥλȣς*. Ita autem hic utitur hac phrasi, ut quam absurda sit opinio de *patibili Deo* eo magis intelligatur. Dicit enim vel: *ἧλον ἐδέξατο ἡ δύναμις* (idem quod *πνεῦμα* i. e. natura divina *τȣ̃ Θεανθρώπȣ*); vel: *ἧλον πῆξον εἰς ψυχήν*; vel: *ȣ̓ δέχεται ἧλον ψυχὴ* etc.

et causam addit p. 40: *κἂν εἴπῃς μοι, διατί; λέγω σοι, ὅτως γὰρ ἐκτίσθη* i. e. pugnat cum ejus natura.

Ceterum in his similibusque phrasibus origo formularum et controversiarum, quae saeculo V et VI Orientem tantopere commoverunt, quaerenda est. Nam formulae: *Θεὸς ἔπαθε, Θεὸς ἐσταυρώθη, εἷς ἐκ τῆς ἁγίας τριάδος ἔπαθε, ἅγιος ὁ Θεὸς, ἅγιος ἰσχυρὸς, ἅγιος ἀθάνατος, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς,* aliaeque a Proclo, Xenaja Mabugensi, Petro Fullone aliisque multis introductae aut defensae nullo alio consilio fuerunt prolatae, quam ut *διαίρεσις* aut *μερισμός*, quem a Nestorio introductum putabant, vitaretur.

3) Noster autem p. 38. verbum *συνέπαθεν* (quod sine dubio ad Hebr. IV. 15 et X. 34 respicit et in usu ecclesiastico specialiori fuisse videtur) ita interpretatur, ut nec divinae nec humanae naturae aliquid detrahatur, utque nec haec nec illa in redemptionis negotio fieret otiosa. Dicit enim p. 38: *ἐπειδὴ ἀναλαβῦσα ἡ δύναμις ἀπ' ὀρανῶν κατῆλθεν, ὅ ἔχει δύναμις, ἀναλογίζεται τῇ σαρκί. Ὀυκῦν ἀντίστρεψον, ἅ πάσχει ἡ σάρξ, ἀναλογίζεται τῇ δυνάμει. Πῶς ἔπαθε Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν; ἐνεπτύσθη, ἐτύφθη ἐπί κόῤῥης, περιέθηκαν στέφανον περὶ μέτωπον, ὠρύχθησαν αὐτῦ χεῖρες καὶ πόδες. Ταῦτα πάντα παθήματα περὶ σῶμα, ἀναφέρεται δὲ ἐπί τὸν ἐνοικῦντα.* Bona igitur fide Emesenus subscribere potuisset Symbolo, quod post centum fere annos Patres Chalcedonenses promulgarunt. Servat enim id, quod jubet hoc Symbolum: *Ὀυδαμῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἕν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχῦσης, ὀκ εἰς δυὸ πρόσωπα μεριζόμενον ἢ διαιρόμενον, ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν υἱόν καὶ μονογενῆ, Θεὸν λογον, κύριον, Ἰησῦν*

Χριστόν. Sed bona quoque fide Theodoretus ad Nostri consensum provocavit.

4) Terminus technicus *περιχώρησις,* de quo semper disputarunt Dogmatici, non legitur; non docet tamen *ἀναχώρησιν* ab ecclesia omni tempore reprobatam. Scribit p. 30: *Ἀνεχώρησε τὸ πνεῦμα* (idem, quod alias *ἡ δύναμις* i. e. natura divina), *ἔμεινε τὸ σῶμα· ἐκ ἀπέθανεν ἐν; ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν· ὁ ποιμὴν προσήνεγκε τὸ πρόβατον, ὁ ἱερεὺς προσήνεγκε τὸ θῦμα.* Id quod p. 39 repetitum legitur: *Τὸ πνεῦμα ἄνω, καὶ τὸ σῶμα ἐπὶ σταυρȣ̃ ὑπὲρ ἡμῶν· προσήνεγκε γὰρ τὸ πρόβατον, ὅσα εἰς τὸ σῶμα αὐτῷ λογίζεται.* Idem docet, quod Apostolus Petrus 1 Ep. II. 24 seqq. ubi etiam ex Ies. LIII. coll. Joann. I. 29. Ebr. XIII. 20. metaphora *προβάτȣ καὶ ἀμνȣ̃,* et descriptio Christi tanquam *ποιμὴν καὶ ἐπίσκοπος τῶν ψυχῶν,* docuerat, nimirum: *αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτȣ̃ ἐπὶ τὸ ξύλον.*

Quam longe autem ab *ἀναχωρήσει* abhorreat auctor, ex ejusdem oratione III. edit. pr. p. 25 seqq. apparet. Ibi enim (ut ad hunc locum adnotavimus) Christum sistit *tota persona* ad inferos descendentem et Diabolum *ἀλύτοις δεσμοῖς* vincientem.

5) Singulare est, quod p. 40 — 41. inde a verbis: *Καὶ ἀπέρχεται ἕκαστος πρὸς τὸν Θεὸν — — — τὰ φρονήματα περὶ πίστεως,* proponitur.

Primo in rebus tam arduis ac intricatis provocat ad Dei *τȣ̃ καρδιογνώστȣ* judicium. In illo nulla est *μικρολογία,* nullumque verborum et formularum aucupium; sed, ut emphatice dicit, *φανερὰ πάντα.*

Deus non consulit formulas, confessiones et regulas fidei; non quaerit, quid aliquis dixerit et scripserit, sed quid cogitaverit aut voluerit, hominemque judicat juxta *ἀναλογίαν τῆς πίστεως* (Rom. XII. 6. *κατὰ μέτρον πίστεως*

ibid. v. 3.). Hoc sine dubio verbis illis: *μὴ γὰρ νομίζετε, ὅτι βίβλους ἀναγινώσκει ὁ Θεὸς, ἢ μνήμαις ὀχλεῖται, τί εἶπες, καὶ τὶς ἤκουσε;* exprimere voluit. Apud Deum aliter fit, quam in foro humano, in judiciis et Conciliis, ubi scripta proponuntur et formulae et verba ad arbitrium hominum examinantur.

Deinde singularem quoque in eo ostendit Eusebius tractandi methodum et modum, quod Haereticos, quorum formulas de persona Christi breviter recenset, non ipse condemnet, sed judicium de eorum fide et merito, ex decreto Dei et Christi, ad cujus tribunal sistuntur, pronuntiet. Et in his prodit suum ingenium poeticum et dramaticum. Fingit enim Christum in tribunali sedentem (*κάθηται ὁ κριτὴς*), singulumque Haereticum ante illud constitutum (*φέρεται*, vel *προσέρχεται*, vel *προσῆλθεν*, adducitur, sistitur) examinantem.

Primus, qui ibi sistitur, est: *φέρεται Παῦλος ὁ ἐνταῦθα.* Perperam de Apostolo Paulo intelligeretur: de quo hic plane non sermo est. Sine dubio est *Paulus Samosatenus*, qui a Concilio Antiocheno a. 269. Haereticus fuit pronuntiatus.

Si auctor Antiochiae suum scripsisset tractatum, nostrum *ἐνταῦθα* hanc urbem posset insignire, vel etiam Syriam, cujus civis fuit Noster. Sententiam ejus de Christo uno comprehendit verbo: *ἄνθρωπόν με εἶπες*, quod per *ψιλὸν ἄνθρωπον* (purum putum hominem) est interpretandum. Ita docuisse Paulum, praeter Eusebium, Athanasium et Theodoretum, omnes fere veteres testantur. Cf. *Walch* Histor. der Ketzer. Th. II. p. 97. Sed plures fuisse Haereticos cum Paulo consentientes, testatur Theodoret. haeret. fabul. lib. V. p. 420. *Ἐβιωναῖοι δὲ, καὶ Θεοδοτιανοὶ, καὶ Ἀρτεμωνιανοὶ, καὶ Φωτεινιανοὶ, ψιλὸν ἄνθρωπον εἰρήκασιν ἐκ τῆς παρθένου τὸν Χριστὸν γεγεννῆσθαι.*

Reliquorum Haereticorum nomina non apponit, suppleri tamen cum probalitate possunt ex adjectis.

Προσέρχεται ἄλλος· εἰπές μ ε ἓν τῶν ὄντων. *Arium* et *Arianos*, et inter hos praecipue *Eunomianos* putat, qui filium Dei *κτίσιν* vel *κτίσμα* vocabant, Christoque veram dignitatem (*τὴν ἀξίαν*) detrahebant. Cf. Theodoret. haeret. fabul. lib. IV. p. 250, p. 356.

Qui post hos protrahitur, docet: *ὅτι ἐκ ἀνέλαβεν σῶμα.* Non unus autem est vel alter, qui hoc docet, sed tota *Gnosticorum*, prae ceteris *Docetarum*, familia. Sunt omnes illi, de quibus II. Joann. v. 7 dictum est: *οἱ μὴ ὁμολογἕντες Ἰησἓν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί.* Cf. I. Joann. IV. 2. 3.

Paulo difficilius dictu est, ad quem, vel ad quos, referenda sint verba Christi ultimo loco posita: *Προσῆλθε ἄλλος· εἶπες, ὅτι ἐκ ἐγεννήθην ἐκ παρθένε, ἵνα σώσω τὸ σῶμα τῆς παρθένε, ἐ σωθήσῃ.* Emphasis inesse videtur verbis: *ἵνα σώσω τὸ σῶμα τῆς παρθένε* Fuerunt autem jam pristinis temporibus, qui docerent *transitum Christi per Mariam* (veluti aquae per canalem), non autem veram et salutarem incarnationem. Loquitur de illis Irenaeus adv. haeres. lib. I. c. 1. lib. III. c. 31. 22. et passim. Cf. Theodoreti haer. fabul. compend. lib. V.: *περὶ τῆς τἓ σωτῆρος οἰκονομίας.* Opp. T. IV. p. 420 seqq.

Ex paucis his a nobis allatis apparet, haec fragmenta, etsi nimis sint brevia, quam ut certum et perfectum de illis formari possit judicium, continere tamen nonnulla, quae in historia dogmatum non prorsus negligenda esse videntur.

CAP. IV.

Appendix fragmentorum exegeticorum.

Postquam fragmenta exegetica (p. 41 — 56.), a nobis non sine molestia in variis Catenarum editionibus, quae ad manus erant, conquisita, jam typis essent exarata, reperimus in duobus libris, ubi non quaesiveramus, nonnulla adhuc Excerpta ex Catenis sub Eusebii Emeseni nomine. Libri illi sunt:

Bernh. de Monfaucon Hexaplorum Origenis, quae supersunt etc. Tom. I. Paris. 1713. f. pag. 16. 21. 22. 26. 33 120.

Jo. Chr. Wolfii Anecdota Graeca, sacra et profana etc. T. III. Hamburgi 1723. 8. p. 146 seqq. Excerpta ex Catena mss. in Acta Apostolum et Epistolas Catholicas.

Eo lubentius autem haec Excerpta subjicienda putavimus, cum non solum commendationem Duumvirorum de rebus criticis immortaliter meritorum, prae se ferant, sed etiam ad genium, modum et stylum Emeseni, ut ex genuinis tractatibus habemus cognitum, multo magis accedant, quam illa, quae tanquam dubia at suspecta dedimus, et de quibus supra p. 41 — 44. monuimus. Id solum addimus, novo hoc exemplo confirmari, Eusebium Emesenum veteris quoque Testamenti, adeoque textus originalis, nec non versionis Syriacae, fuisse interpretem.

A.

FRAGMENTA EXEGETICA IN PENTATEUCHUM.

I.

SUPER GENES. II. 6.

Monfaucon Hexapl. Orig. T. I. pag. 16. In haec verba (v. 6.: *καὶ ἐπιφλυγμὸς*) Catenae omnes Regiae mss. haec adferunt ex *Eusebio Emiseno:* Ἑβραῖος δὲ τις φησὶν, ὅτι ἐ λέγει· πηγὴ δὲ ἀνέβαινεν ἐκ τῆς γῆς· ἀλλά τι εἶδος ἀχλύος ἢ αἰθέρος συνεστῶτος παχυτάτε· ἒ τὴν ἀνάδοσιν ἀπὸ τῆς γῆς γίνεσθαι ἔφη, καὶ καλύπτειν τὸ πρόσωπον· εἴτε δὲ ἀπὸ τῆς νοτίδος φησίν, ειτε Θεῦ οἰκονομῦντος ἐγίνετο, ἐκ ἔχω λέγειν.

II.

SUPER GENES. IV. 26.

Ibid. p. 21: Versionem ex Hebraeo Catenae omnes mss. habent nomine *Eusebii Emiseni*, cujus totum locum adferre libet: Ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ ἐχ ὕτως λέγει· ἀλλ', ὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τῷ ὀνόματι κυρίε τῦ Θεῦ· τετ' ἐστιν υἱὸς Θεῦ λέγεσθαι καὶ Θεός· οἱ γὰρ ἀπὸ τῦ Σὴθ δίκαιοι γεγόνασιν· ὅθεν ἡ γραφή ἑαυτῇ ἀκολεθῦσα μετὰ ταῦτα φήσι· καὶ ἴδον οἱ υἱοὶ τῦ Θεῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων· τετ' ἐστιν οἱ δίκαιοι· ἐ γὰρ ἦν ἐπιμιξία τῶν υἱῶν Σὴθ πρὸς τὲς ἀπὸ Κάϊν.

III.

SUPER GENES. V. 5.

Ibid. p. 22: In annos autem generationum insignem *Eusebii Emiseni* locum adferam desumtum ex Schedis Combefianis (l. Combefisianis): *Ὅτι ὁ Ἑβραῖος καὶ ὁ Σύρος, καὶ ὁ Σύμμαχος παρὰ ρ'* (i. e. centum) *ἔτη ἀεὶ γενεαλογεῖ, καὶ ὑποδείγματος ἕνεκεν, ἐπ' αὐτῦ τῦ Ἀδὰμ γέγραπται σλ'* (i. e. ducentos et triginta annos) *γεννᾶν τὸν Σήθ· ὁ Ἑβραῖος ρλ'* (i. e. centum et triginta): *προστίθησι δὲ αὐτὰ εἰς ὑπόλοιπον ζωῆς τῦ Ἀδάμ.*

IV.

SUPER GENES. VIII. 21.

Ibid. p. 27: Hanc lectionem [LXX: *ἐπιμελῶς* Hebr. *τὸ πλάσμα τῆς καρδίας*] adferunt Catenae Regiae et Combefis. ex *Eusebio Emiseno*, cujus haec sunt verba: *Ὁ δὲ Ἑβραῖος ἀντὶ τῦ ἐπιμελῶς, φυσικὸν τῦ ἀνθρώπε ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτῦ· νοεῖται δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ὕτως, τὸ πλάσμα τῆς καρδίας ἀνθρώπε ἐπὶ τὰ πονηρὰ ἐκ νεότητος αὐτῦ.*

V.

SUPER GENES. XIX. 23.

Ibid. p. 33: Adsunt pene similia (quam interpretatio ex Diodori Tars. fragmentis allata), sed sinceriora, ut videtur, in Catena Regia num. 1888. nomine *Eusebii Emiseni*, nimirum: *Ταῦτα ἀκέσας, ὅτι διὰ σὲ ὑ καταστραφήσεται· διὸ φασί τινες, ὅτι ὑ κατεστράφησαν οἱ εἰς Σηγώρ, ἀλλὰ κατεπόθησαν· διὸ καὶ Βαλὰ ἐκλήθη, ὁ ἑρμηνεύεται καταποθεῖσα. Ἀλλαχῦ δὲ ἡ γραφὴ Ζώγορα καλεῖ· ὁ δὲ Σύρος Ζααρὶ καὶ Βαλά· καὶ τύτῳ συναγωνίζεται τὸ τολμῆσαι τοιῦτο τὰς θυγατέρας τῦ Λώτ, ὡς μηδενὸς μηδὲ ἐκ Σηγὼρ περιλειφθέντος· ὑ γὰρ ἂν τὰ ἐκεῖσε ἔφυγεν ὁ Λώτ.*

VI.

SUPER LEVIT. XI.

Ibid. p. 120: In hoc Levitici caput de animalibus mundis et immundis, haec habet *Eusebius Emisenus* in Catenis Regiis mss.: 'Απαγορεύει τὰ μὲν ἐσθίειν, τὰ δὲ μὴ ἐσθίειν· οὐχ ὅτι κοινόν τι, ἀλλὰ διὰ δύο αἰτίας. μίαν μὲν, ὅσα ἐν Αἰγύπτῳ προσεκύνουν, ἐσθίεσθαι προστάττει, ἵνα διὰ τούτων καταφρονῶσιν αὐτῶν· καὶ ὅσα ἐν Αἰγύπτῳ ἤσθιον λαιμάργως, ἀπαγορεύει, ὡς τὸν ὗν. Δι' ἑτέραν δὲ πρόφασιν τοιαύτην· ἡ κοινὴ φύσις πολλάκις προλαβοῦσα ἐβδελύξατο, τὰ μὲν διὰ τὸ μέγεθος, τὰ δὲ διὰ τὸ δυσειδὲς, τὰ δὲ διὰ τὸ νεκρῶν ἀπογεύσασθαι, τὰ δὲ κατὰ πρόληψιν μίσους. Ὅσα οὖν προέλαβεν ἡ συνήθεια, οὐκ ἀνέτρεψεν ὁ νόμος.

B.

FRAGMENTA EXEGETICA IN N. T.

I.

SUPER ACTOR. VI. 20. 21. 31.

Jo *Chr. Wolfii* Anecdota Graeca etc. Tom. III. p. 146. Excerpta ex Catena mss. super Actor. VI. 20. 21. 31:

Εὐσεβίου τῆς Ἐμίσσης.

Ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωυσῆς. Ἐγέννησαν οἱ γονεῖς· εἶδον, ὅτι καλὸν ἐφείδοντο, φοβούμενοι δὲ τὸ πρόσταγμα ἔκρυψαν. Κρύψαντες δὲ ἐνυκήθησάν καὶ ὥρμησαν ῥίψαι διὰ τὸν φόβον, σοφίζονται δὲ τὸ πρᾶγμα διὰ τὰ σπλάγχνα, καὶ κιβωτὸν ποιησάμενοι πρὸς μίμησιν τῆς γενομένης ἐπὶ Νῶε, καὶ τὸν Θεὸν τοῦ Νῶε, ἐπικαλεσάμε-

νοι ῥίπτουσι τὸν παῖδα ἐν τῷ ποταμῷ διὰ τῆς κιβώτου, ἵνα καὶ δοκῶσι πείθεσθαι τῷ προστάγματι, καὶ ἀσφαλίσωνται τὸν παῖδα. Καὶ οἱ μὲν ῥίπτουσιν, ὁ δὲ παρακελεύεται ἀγνοούσῃ τῇ θυγατρὶ Φαραὼ ἐξελθεῖν ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ἐξῆλθεν ἀγνοοῦσα, εὗρεν, ὃν οὐκ ἐζήτει.

Καὶ μετ' ὀλίγα. Καὶ ἐσώθη Μωυσῆς διὰ συμβόλων τῆς κοινῆς σωτηρίας τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ γὰρ κιβωτὸς ἀπὸ ξύλου ἦν, καὶ ξύλον ἀπὸ ὕδατος, καὶ σωτηρία τῷ ἀπαγορευθέντι, καὶ ἡ ἀναλαβοῦσα οὐκ Ἰουδαία, ἀλλ' ἐξ ἐθνῶν καὶ Αἰγυπτία.

Καὶ πάλιν· Ἐγένετο δὲ πάντα, ἵνα μηδὲν τῶν κατὰ Μωυσέα νομισθῇ ἀνθρώπινον. Τίνος γὰρ ἦν εἰπεῖν, ὅτι αὐτῶν ἦν Μωυσῆς; οἱ γονεῖς; ἀλλ' ἔῤῥιψαν. Οἱ Αἰγύπτιοι; ἀλλ' οὐκ ἐγέννησαν· ἡ μήτηρ, ὅτι ἔθρεψεν; ἀλλ' ἄλλη ἔδωκε μισθούς. Οὐκοῦν ἐπειδὴ οὐχ εὑρίσκεται ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Θεοῦ. Οὗτος γεννηθεὶς καὶ σωθεὶς παιδεύεται τὰ Αἰγυπτίων. Σοφὸς γὰρ ἦν ὁ παιδεύων.

Καὶ γὰρ ἐν τοῖς πολέμοις πέμπονται οἱ κατασκοποῦντες, ἵνα πρῶτον γνωσθῇ τῶν ἀντικειμένων τὰ ἐνθυμήματα, καὶ οὕτω καταρχὴ γένηται τῆς μάχης. Ἐπεὶ οὖν ἤμελλε κατ' Αἰγυπτίους καθοπλίζεσθαι Μωυσῆς, εὐσεβῶς ὑπεβλήθη τοῖς Αἰγυπτίοις, ἵνα τὰ Αἰγυπτίων κατασκοπήσῃ, καὶ Θεὸν ἀνθρώπων προτιμήσῃ.

Τοῦ αὐτοῦ (v. 21.).

Ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις. Εὗρε δὲ ὃ οὐκ ἐζήτει· ἀλλ' ἀδελφὸν πρὸς ἀδελφόν· παρῄει μέσος, οὐκ ἔτι τὸν ζῆλον κινῶν ἀλλὰ νουθεσίαν προσεβάλλετο. Μὴ ἀδίκει, φησὶν, ἀδελφός ἐστιν, ὃν ἀδικεῖς. Προσεβάλλετο τὴν προσηγορίαν, ἵνα δυσωπήσῃ τὴν πλεονεξίαν.

Τοῦ αὐτοῦ.

Ἀνεῖλε Μωυσῆς, οὐ θυμῷ εἴξας, οὐδὲ ὀργῇ νικηθεὶς, ζήλῳ δὲ πᾶν δὲ ὃ ἂν γένηται εἰς λόγον Θεοῦ εὐσέβεια.

Κἂν φόνος ᾖ διὰ θεόν, ἐκ ἔστι φόνος. Ὁ γὰρ Φινεὲς δύο ἐν μιᾷ χειρὶ φονεύσας, ἤκεσεν· Ἀνέστη Φινεὲς καὶ ἐξιλάσατο, καὶ ἐκόπασεν ἡ θραῦσις (Exod. XXV. 8.). *Διάφορος γὰρ ἡ προαίρεσις φονέος, καὶ εὐσεβῦντος, καὶ τὸ πρᾶγμα τὸ γενόμενον διὰ τῦ Φινεὲς ἱερωσύνη μᾶλλον, ἢ φόνος. Τοσῦτον γὰρ ἴσχυσεν ὁ διπλῦς ἐτος φόνος τῦ θανάτε ἐπινεμημένε τὸν Ἰσραὴλ δι᾽ ἀσέβειαν, ὅπερ ἴσχυσε τὸ θυμιατήριον τῦ πατρὸς Ἀαρὼν* (Num. XVI. 47.)· *τοσῦτον ἴσχυσε, φόνος, μᾶλλον δὲ ἡ εὐσέβεια.*

Καὶ μετ᾽ ὀλίγα.

Ἃ δὲ ἐποίει, αἴνιγμα ἦν ἀγνοεμένων πραγμάτων. Τὸ γὰρ γινόμενον τετο σημεῖον ἦν, ὅτι μέλλει ὁ θεὸς διὰ Μωυσέως Αἰγυπτίες ἀποκτενεῖν, τὲς δὲ λεγομένες Ἰσραηλίτας σώζειν.

Τῦ αὐτῦ (v. 31.)

Προσερχομένε δὲ αὐτῦ κατανοῆσαι. Ἐκ βασιλείων ἐξελθὼν ποιμὴν ἐν ἐρήμῳ ἐγένετο, καὶ ἐκ ἤχθετο. Εἴ τις γὰρ θέλει σῶσαι τὴν ἀγάπην καὶ τὸ φίλτρον τὸ περὶ θεὸν, εἴτε ἐν πενίᾳ σώζεται, εἴτε ἐν πόλεσι διαφυλάττεται, εἴτε ἐν δεσμωτηρίῳ, ἐκ ἀγανακτεῖ. Ἔχεις τέτου ἐν τῇ γραφῇ τὰ παραδείγματα.

II.

SUPER II EP. PETRI II. 18.

Εὐσεβίου τῆς Ἐμίσσης.

Ὑποζύγιον ἄφωνον. Εἶτα σύ μὲν ἀπαιτεῖς με φυλάξαι σοὶ ὑπακοὴν, αὐτὸς δὲ παρακῦσαι τῦ Θεῦ ἐ φοβῇ. Καὶ σὺ μὲν ἀγανακτεῖς ὡς ὑπερορώμενος παρ᾽ ἐμῦ· αὐτὸς δὲ παρελθὼν τὴν κέλευσιν τῦ θεῦ ἐκ εὐλαβήθης, διόπερ ὁ Ἀπόστολος φησίν ἐν τῇ Καθολικῇ ὑποζύγιον ἄφωνον.

* *

Cum parum esse videatur consultum, commentarium in commentarios scribere, nil fere nobis relictum erit, quam ut iis, quae supra pag. 41 — 44. praemonita sunt, haec pauca subjungamus;

I.

Quod ad Fragmenta in Genesin p. 45 — 46. et c. IV. p. 185 - 87. attinet, ea nunc multo confidentius *Eusebio Emeseno* adscribere nulli dubitamus, cum facile appareat, Fragmentum III. super Genes. IV. 26. p. 46. ex prima parte esse *versionem* Fragmenti II., quod C. IV. p. 185. ex opere Hexaplari Montfauc. exhibuimus. Augetur inde fides *Lippomani*, qui, ut p. 44. allatum est, versionem suam latinam in Catena e *codice graeco* confectam esse asserit.

II.

Excerpta ex Catenis in Psalmos tribuuntur quidem in Nov. Collect. Patrum. Edit. Montfaucon. T. I. *Eusebio Caesareensi.* Attamen dubio locus relinquitur, an non huic adscripta fuerint, quae potiori jure Eusebii Emeseni esse videantur. Modus certe tractandi et stylus, inprimis in Excerptis p. 49 — 50. Emeseno potius, quam Caesareensi conveniunt. Huc quoque faciunt, quae de Juda proditore et de Judaeorum perversitate leguntur, quaeque non solum quoad argumentum, sed etiam quoad verba ex orationibus Emeseni desumta esse videntur.

III.

Minor autem conformitas deprehenditur in Fragmentis super Joann. Ev. c. XX p. 52 — 56., quae tanquam dubia adjecimus. Tanquam partem libri *Eusebii Caesareensis περὶ τῆς τῶν εὐαγγελίων διαφωνίας,* ex quo nonnulla in *Ana-*

stasii Sin. Quaest. 153. et *Fr. Combefisii* Auctar. nov. Patr. T. I. p. 781 — 783. sunt exhibita, plures VV. DD. considerant. Etsi autem nonnulla argumenta ex interpretatione Joann. XX, 3—7. 19. 20. petenda *Emesenum* suadere possent auctorem, libenter tamen fatemur, ea non tantum habere ponderis, ut Caesareensi abjudicemus. Attamen non piget nos, ea apposuisse, cum iis, qui in disquisitionibus criticis accuratius exerceri cupiunt, exempli paratissimi atque exercitii loco inservire possint.

IV.

Fragmenta exegetica in N. T. ex Wolfii Anecdotis, comparatione cum orationibus et fragmentis dogmaticis diligenter instituta, vix dubia haberi possunt. Breviloquium certe illud et methodus Zetetica argumenti loco esse possunt, quod multum valeret, si etiam testimonium externum accederet nullum. Excerpta super Actor. VI. 20. 21. 31. ex opere exegetico desumta esse videntur et commentarii in hunc librum scripti speciem prae se ferunt. Quae vero super 2 Petr. II. 18. adjecta sunt, colorem, ut ita dicam, homileticum gerere, et orationis cujusdam deperditae pars fuisse videntur. Verba quoque: *διόπερ ὁ Ἀπόστολος φησιν ἐν τῇ καθολικῇ* allegationem potius oratoris, quam locutionem commentatoris indicant.

ARGUMENTUM.

Pag.

I. Oratio de adventu et annuntiatione Joannis (Baptistae) apud inferos . . . . 3.

II. Oratio de proditione Judae . . . . 10.

III. Oratio in sacrum Parasceves diem, duabus editionibus etc.

Editio prima . . . . 15.

— secunda. . . . . 29.

IV. Duo Fragmenta de Jesu Christi persona . . . . 36.

V. Fragmenta nonnulla exegetica ex Catenis . . . . 41.

Adnotationes historicae et philologicae in Eusebii Emeseni opuscula. . . . . 57.

C. I. De Eusebii Emeseni vita et scriptis 59

C. II. De indole et oeconomia orationum Eusebianarum. . . 102.

C. III. Expositio singulorum tractatunm et locorum . . . . 124.

I. Oratio de adventu et annuntiatione Joannis Baptistae apud inferos . . . . 124.

II. Oratio de proditione Judae. . . . . 143.

III. Oratio in sacrum Parasceves diem . . . . 148.

1) De duabus hujus orationis editionibus . . . . . . 148.

2) De descensu Christi ad inferos ex sententia Eusebii. 155.

3) De consensu hujus orationis cum Evangelio Nicodemi. 162.

4) Interpretatio singulorum locorum et vocabulorum . 169.

IV. Duo fragmenta de Jesu Christi persona . . . . 176.

C. IV. Appendix fragmentorum exegeticorum . . . . 184 — 191.

A. Fragmenta exegetica in Pentateuchum . . . . . . 185.

B. — — in N. T. . . . . . . 187 — 189.